

Racek, Jan

Poznámky k textu

In: Racek, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. I. díl, Doba, prostředí a situace*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 106-142

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120322>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POZNÁMKY K TEXTU

Pro snazší orientaci čtenářů po celé látce mé monografické práce o Kryštofu Harantovi z Polzic a Bezdruzic a také z důvodů ryze technických rozhodl jsem se otisknout poznámkový aparát nikoli pod čarou hlavního textu, ale vždy na konci jednotlivých dilů (svazků) harantovské monografie. Odkazová čísla k jednotlivým poznámkám k hlavnímu textu usnadní čtenáři orientaci po poznámkovém materiálu.

Snad se bude na první pohled zdát, že jsem svou práci až neúnosně přetížil poznámkovým aparátem, ale její povaha, která zahrnuje nejen monografické, ale i syntetické vyličení jedné z nejsložitějších postav i epoch českých a evropských dějin, si přímo vyžádala tyto obšírné marginální a podčárové poznámky, nechtěl-li jsem hlavní text zatížit jen zdánlivě odtažitými detaily. V poznámkovém aparátu nezachycuji snad jen obsáhlou literaturu a její bibliografii, ale zhodnocuji v něm i všechny prameny, které jsem mohl za svého dlouholetého studia k této otázce shromáždit. Jde v nich také často o rekonstrukce fragmentárního materiálu, který by byl ve své původní rudimentární podobě a bez těchto vysvětlujících poznámek kusý a v mnoha případech také nesrozumitelný. Tedy vše, co uvádím v poznámkách, má svůj význam a důležitost především proto, že tu jde o dokreslující a doplňující materiál k hlavnímu textu knihy.

K poznámkovému aparátu připojuji také vysvětlující poznámky k uveřejněnému obrazovému materiálu, který tu funguje jako vizuální doplněk a názorná obrazová ilustrace a dokumentace slovního textu.

V textových přílohách na konci posledního třetího dílu této práce bude otisknuta nejdůležitější pramenný materiál, který se dochoval k základnímu tématu mé práce v našich a zahraničních archívech. Je rovněž nedílnou součástí nejen hlavního textu, ale i obsáhlého poznámkového aparátu.

I. Ú v o d e m

- ¹ O slohovém zvratu z renesance do baroku a o problémech české a evropské raně barokní hudby z počátku 17. století se zmiňují v těchto svých studiích a pracích: *Slohové a ideové prvky barokní hudby* (Brno 1934), *Slohové problémy italské monodie* (Praha—Brno 1938), *Duch českého hudebního baroku* (Brno 1940), *Italská monodie z doby raného baroku v Čechách* (Olomouc 1945), *Origine et débuts de la musique baroque en Bohême. Contribution à l'histoire de la chanson à une voix* (in: *Musique des nations*, Praha 1948, 157 ad.), *Collezione di monodie italiane primarie alla Biblioteca universitaria di Praga. Contributo alla storia della monodia italiana in Boemia* (in: *Sborník prací filosof. fakulty brněnské university VII, řada uměnovědná F, čís. 2*, Brno 1958, 5 ad.), *Stilprobleme der italienischen Monodie. Ein Beitrag zur Geschichte des einstimmigen Barockliedes* (Praha 1965), *Die italienische begleitete Monodie und das Problem der Entwicklung der italienischen Solokantate* (in: *Liber amicorum Ch. van den Borren*, Anvers 1964, 166 ad.), *Zum Problem der Periodisierung des tschechischen Musikbarocks im 17. und 18. Jahrhundert* (in: *Sborník prací filosof. fakulty brněnské university XVI*, 1967, 71 ad.), *K problému periodizace českého hudebního baroku 17. a 18. století* (in: *O barokní kultuře*. *Sborník statí. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica*. Sv. 141. Brno 1968, 133 ad.) a *Zum Wort-Ton-Problem in der geschichtlichen Entwicklung der abendländischen Musik. Mit besonderer Hinsicht auf die italienische begleitete Monodie* (in: *Mf*, v tisku).
- ² V pražském Národním muzeu byly uloženy dva harantovské rodokmeny, jeden z roku 1631, druhý z roku 1648. Z nich jeden je dnes deponován ve svrchu zmíněném Městském vlastivědném muzeu v Čáslavi. Podle těchto rodokmenů, podobně jako podle dalšího rodokmenu, který se našel v zámku v Mileticích, sestavil Bohuslav Balbín v díle *Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae Decadis II. Libri II. Pars III.* (Praha 1688) harantovské genealogické tabulky. Miletický rodokmen opsál Bohumír (Gottfried) Daniel svob. pán Wunschwitz z roku 1715 (rkp. byl uložen v bývalém Zemském archívu v Praze).
- ³ V archívu dvorní komory ve Vídni jsem prohlédl a prostudoval v účetních aktech tyto položky: 52 (1601), fol. 165 r—v, 53 (1602), fol. 160 v, 54 (1603), fol. 67 r a 124 v až 125 r, 55 (1604), fol. 161 v, 56 (1605), fol. 491 r—v, 57 (1606), fol. 216 v—217 r, 58 (1607), fol. 260 r, 59 (1608), fol. 234 v, 60 (1609), fol. 224 r a 61 (1610), fol. 231 v až 232 r a 414 v—415 r. V dvorním finančním protokolu zase tyto položky: Nr. 539 (1601 E), fol. 365 r, 543 (1601 R), fol. 269 r, 555 (1603 E), fol. 198 r a 668 v, 585 (1606 E), fol. 138 r, 593 (1606 R), fol. 198 v, 599 (1607 E), fol. 129 v, 603 (1607 R), fol. 173 r

- (v rejstříku je také odkaz na fol. 143 — provise —, ale na dotyčné stránce není nic uvedeno), 607 (1608 E), fol. 255 r, 611 (1608 R), fol. 345 r, 626 (1610 E), pouze index, odkaz na fol. 139, obsah je neuveden, a 627 (1610 R), fol. 254 v. Záznamy o Harantovi jdou ve dvorních účetních aktech pouze jen až do r. 1610. Dále se již jméno Harantovo nevyskytuje.
- ⁴ K dvorské kapele Ferdinanda I. jsem prostudoval karton 183 (45 — Hofstaat Kaiser Ferdinands I, fol. 9 v—11 v, 28 r—29 v), ke kapele Maxmiliána II. karton 183 (50 — Hofstaat Kaiser Maximilians II. Mit den Änderungen nach dem Regierungsantritt Rudolfs II. 1576 XII, fol. 60 r—67 v), k hudebním poměrům na dvoře Rudolfa II. karton 184-77, sign.: OM-A, Sd. 184—77 (fol. 1 r, 24 r—25 r). K hudebnímu životu na císařském dvoře jsem důkladně prohlédl zvláště karton 189-93, pojednávající o statutu a organizaci dvorské hudby a o návrzích ke zlepšení duchovní hudby v císařské residenci (Status der Hofmusik mit Entwürfen zur Verbesserung und zur Aufstellung einer vollständigen Kirchenmusik, fol. 3 v—16 r, 17 r—20 v, 21 r—26 v, 27 r—29 r, 31 r—32 v a 33 r—36 r). Všechny tento rozsáhlý pramenný materiál je ofotografován na mikrofilmech a uložen ve sbírkách hudebně-historického oddělení Moravského muzea v Brně.
- ⁵ V Rakouském státním archivu ve Vídni jsem prostudoval zvláště tyto prameny: karton 183/62 circa 1586 (Hofstaat Erzherzog Ferdinands von Tirol, seiner Gemahlin, seiner Töchter und des Markgrafen Karl von Burgau, fol. 6 r—6 v), karton 183/63, 1587 (a. 1587 Juli 1: Hofstaat Erzherzog Karls von Innerösterreich und der Erzherzogin Marie, b. Extrakt des Hofstaates Erzherzog Karls zu Ende des Jahres 1587, fol. 9 v—10 v, 26 v), karton 183/69, 1595 (a. Verzeichnis des hinterlassenen Hofstaats Erzherzog Ferdinands von Tirol. b. Verzeichnis des Hofstalles an Reit- und Kutschpferden eines verstorbenen Erzherzogs, höchstwahrscheinlich Ferdinands von Tirol, fol. 6 v—8 v) a karton 183/71, 1597 (Hofstaat Erzherzog Ferdinands von Innerösterreich, fol. 12 v—15 r). V zemském vládním archivu v Inšpruku jsem k postavě Harantové podrobně prohlédl, namnoze se zcela negativním výsledkem, tyto prameny: Copialbücher, Raitbücher (účty), Hofregistratur, Repertorium über das Ferdinandeum, vše z let 1576—1584, tedy z údobí, kdy Harant žil jako páze u inšpruckého dvora, a konečně ještě Sammelkarten der o. ö. Regierung und Kammer 16.—18. Jh. Zvláště velmi podrobně jsem prošel všechny účetní knihy (Raitbücher), důležitý pramenný materiál, neboť inšprucká účetní komora (Raitkammer) s velkým úředním personálem se stala ústředním kontrolním orgánem pro všechny rakouské země. O činnosti ústřední účetní dvorské komory viz studii Jana Morávka *Před vznikem dvorské komory* (in: Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, I, 383 ad.).
- ⁶ Podrobný soupis harantovské literatury uvádí Čeněk Z í b r t v *Bibliografii české historie I* (Praha 1890, 303 ad.).
- ⁷ V české časopisecké literatuře vyšlo ještě množství dalších drobných populárních životopisných příspěvků a profilů k postavě Kryštofa Haranta. Mají však jen vyslovené kompi-lační, namnoze i zcela provincionální charakter bez jakékoli vědecké hodnoty. Pro badatele o životě Kryštofa Haranta z Polčic mají snad jen bibliografický význam. Pro úplnost je uvedu ve zkrácených citacích a v chronologickém pořadí: *Česká učela V*, 1838, 284; *Zlaté klasy II*, 1854, 351; *Hvězda IV*, 1862, 329; *Osvěta* 1863, 249; *Libuša*, list pro lid a domácnost II, 1864, 258 ad.; *Illustrovaný evangelický věstník II*, 1866—7, 113; *Květy III*, 1867, 174 a IV, 1869, 230; *Čas* 1869, 241; *Domáci přítel* (kalendář) 1872, 55; *Koleda IV*, 1879; *Naše hlasy, Český Brod* 1885, č. 4—5; *Malice dítěti II*, 1887, 65; *ČČM* 1890, 238 ad., 1899, 177 ad. a *Besídka pro zábavu a poučení* 1891, čís. 60.
- ⁸ O Adámkovi se zmiňuje Miloslav H ý s e k v knize *Literární Morava v letech 1849—1885* (Praha 1911, 127).
- ⁹ K problémům stavovského konfliktu a k otázce bělohorské porážky podávají obšírný výklad novodobých názorů českých historiků studie Hanuše O p o č e n s k é h o (*Bílá hora a česká historiografie. Marginalie a glossy*. In: Pokroková revue IX, 1913, 179 ad., 252 ad., 295 ad., a 369 ad.) a Jaroslava W e r s t a d t a (*Bílá hora v české historiografii. Příspěvek k temat.* In: Pokroková revue X, 1913, 117 ad., a 175 ad.).

II. Doba, situace a prostředí

- ¹ O renesanční epoše napsal práci základního významu Jacob Burckhardt s názvem *Die Kultur der Renaissance in Italien* (Basel 1860; její úplné znění vydal s úvodním slovem Wilhelm von Bode, Berlin 1928, nejnovější vydání Köln 1956). Český překlad Burckhardtovy knihy podle pátého vydání pořídili K. Kovář a Adolf Gottwald (Praha 1912, ve dvou svazcích). Z ostatní světové literatury, která pojednává o renesanci z hlediska kulturně historického, sociologického a ekonomického, uvádím aspoň tato stěžejní díla: Karl Marx, *Das Kapital* I (Hamburg 1872, zvl. na str. 744 ad.), Ernst Troeltsch, *Renaissance und Reformation* (in: Hist. Zeitschrift CX, 1913), Wilhelm Dilthey, *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation* (Leipzig 1914, Gesammelte Schriften II, Leipzig—Berlin 1921), Konrad Burdach, *Reformation, Renaissance, Humanismus. Zwei Abhandlungen über die Grundlage moderner Bildung und Sprachkunst* (Berlin 1918), Fr. Engel-Jánosi, *Soziale Probleme der Renaissance* (Stuttgart 1924), Ernst Cassirer, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance* (Leipzig—Berlin 1927), Max Dvořák, *Geschichte der italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance I—II* (München 1927 a 1928), Johann Huizinga, *Das Problem der Renaissance, t. ýž, Renaissance und Realismus* (in: Wege der Kulturgeschichte, München 1930), t. ýž, *Der Herbst des Mittelalters* (Leipzig 1930), Henri Hauser, *La modernité du XVIe siècle* (Paris 1930), A. v. Martin, *Soziologie der Renaissance. Zur Physiognomie und Rhythmik bürgerlicher Kultur* (Stuttgart 1932, 1945), Johann Norström, *Moyen âge et Renaissance* (Paris 1933, přeložil T. Hammer), Josef Šusta, *Dějiny lidstva V. sv.* (Praha 1938), Johann Huizinga, *Burgund — eine Krise des roman.-germ. Verhältnisses* (in: Im Banne der Geschichte, Amsterdam 1942, 303 ad.), t. ýž, *Parerga* (Zürich 1945), O. Benesch, *The Renaissance in Northern Europe* (Cambridge, Massachusetts 1947), R. E. Wolf, *The Aesthetic Problem of the Renaissance* (in: RB XI, 1955, 83 ad.), H. Roessler, *Europa im Zeitalter der Renaissance, Reformation und Gegenreformation 1450—1650* (München 1956), René Huyghe, *L'art et l'homme*, sv. II. (Paris 1958, 461, 1388 obrazových příloh v textu) a Josef Macek, *Italská renesance* (Praha 1965). Nejnověji pojednal o slohových problémech renesance André Chastel v práci *Krise der Renaissance 1520—1600* (Genève 1968).
- ² Poprvé použil pojmu renesance francouzský historik Jules Michelet ve svém velkém historickém díle *Histoire de France* (Paris 1855) jako podtitulu k VII. svazku těchto dějin. K pojmu renesance viz tyto dvě práce: R. Köbner, *Zur Begriffsbildung der Kulturgeschichte* (in: Hist. Zeitschrift 149, 1933) a A. Römhild, *Ursprung und Entwicklung des Begriffes Civiltà in Italien* (Köln 1940).
- ³ Jules Michelet (*Histoire de la France VII*, Paris 1855) charakterizuje renesanci jako „la découverte du monde, la découverte de l'homme“, což Burckhardt jednostranně přenesl na kulturní a politické dějiny Itálie a tím také na jednostranný vztah k italským kulturním dějinám a k italské vědě a umění. Toto jednostranné hledisko Burckhardtovo korigovali a porobřili kritice E. Troeltsch, K. Burdach, K. Brandi a J. Huizinga.
- ⁴ Z hudebních teoretiků renesanční epochy uvedme aspoň nejvýznamnější jména: Bartolomé Ramos (Ramis, Rami) de Pareja (kol. 1440 až po 1491, *Musica practica*, Bologna 1482), Heinrich Loris Glareanus (1488—1563, *Dodekachordon*, Basel 1547), Gioseffo Zarlino (zemř. 1590, *Istituzioni armoniche*, Venezia 1558), Michael Praetorius

(1571—1621, *Syntagma musicum*, Wittenberg—Wolfenbüttel 1614—20). Největším a snad také nejpozoruhodnějším hudebně teoretickým dílem vrcholné renesance je nesporně Zarlinoův spis *Istitutioni armoniche*. Zarlino se v něm jeví jako typický pozdně renesanční empirik. Podle něho je stěžejním úkolem hudby „*imitatio naturae*“.

- 5 Otázkou vzniku evropské hudební renesance zabýval jsem se ve své knize *Středověká hudba se zvláštním zřetelem k české hudbě gotické* (Brno 1946). Moje periodizace středověké gotické hudby, zvláště otázka prvopočátečního stadia renesance v hudbě, vzbudila tehdy u některých českých hudebních historiků pochybnost. Byl to zvláště Gracian Černušák v recenzi mé knihy ve *Svobodných novinách* II, čís. 173, 31. VII. 1946, který tehdy vyslovil ostře formulovaný nesouhlas s mou periodizací evropské středověké vokální polyfonie. Obrátil jsem se proto tehdy dopisem na předního znalce této otázky, univ. prof. dra Charles van den Borren a v Bruselu se žádostí, aby zaujal k mému periodizačnímu členění kritické stanovisko. Prof. Borren v dopise ze dne 14. XI. 1946 moji periodizaci schválil. V úvodu svého dopisu upozorňuje, že je nutno se v této otázce vyvarovat přílišné systematiky a uvést si, že v periodizačním členění, zvláště na rozhraní doznívajícího gotického a vznikajícího renesančního stylu, je v důsledku přeznívání gotických slohových prvků mnoho spletitého, měničícího se, ovšem podle místa a času. Na moji otázku, zda raná vokální polyfonie 14. století je gotická nebo již renesanční, odpověděl mi takto:

„*A mon avis, l'ars nova française du XIVE siècle peut-être considéré comme présentant un caractère gothique très marqué, dont l'oeuvre de Machaut (1300—1377) offre des exemples particulièrement typiques.*

Quant à l'ars nova italienne de la même époque (Landini 1325—1397 etc.), elle a naturellement des points de contact techniques certains avec l'ars nova française, mais — de même que dans l'architecture italienne de la même époque — elle s'éloigne assez fortement de l'angulosité gothique par la souplesse de sa ligne mélodique. Je la range volontiers dans cette prérenaissance — où Première Renaissance — que représentent à la même époque, des figures littéraires comme Petrarca et Boccaccio.

Cependant, ce que l'ars nova française et l'ars nova italienne ont de commun, c'est d'être essentiellement un art décoratif, où l'élément humain et l'individualité ne jouent encore qu'un rôle très secondaire et de pur arrière-plan.

Après une période de transition, que l'on peut fixer d'environ 1390—1420, période dans laquelle le gothique flamboyant et décadent règne dans l'ars nova à son déclin, commence une autre époque, celle du Dufay et de Binchois, au cours de laquelle l'élément humain et l'élément individuel pénètrent peu à peu la musique, tout en laissant encore une place considérable (et qui ne disparaîtra jamais) à l'élément décoratif, et en se servant encore, à cette dernière fois, des formules traditionnelles du gothique.

A partir de 1450 environ, avec Ockeghem et Dufay dans sa vieillesse, le côté humain (aussi bien dans la musique religieuse que dans la musique profane) prend décidément le pas sur le côté ornamental. Où si vous préférez, le côté humain et le côté ornamental tendent à se fondre en un équilibre parfait, avec cette conséquence que l'ornement se simplifie (comme dans l'architecture Renaissance), en écartant de plus en plus les minuties du gothique. Cette évolution a son premier point culminant avec Josquin, et son point terminal avec Palestrina et Lassus, chez lesquels il ne demeure à proprement parler presque plus rien de l'esprit du moyen âge, de l'esprit gothique. Notez la prudence avec laquelle je m'exprime en employant le mot presque. Vous le comprendrez admirablement, car, dans votre lettre, vous présentez nettement la fragilité de toute systématisation trop stricte.

On peut dire, en résumé, qu'à partir de 1450 environ, il se produit, dans la création musicale, des phénomènes qui relèvent plus de l'esprit de la Renaissance que de l'esprit du gothique. La musique s'individualise, s'humanise, tend à se „classiciser“; tous les aspects nouveaux qui vont de pair avec les grandes lignes sociales et intellectuelles du XVe siècle finissant et du XVIe siècle.

Bien entendu, ces changements ne doivent pas être considérés comme un progrès dans la hiérarchie des valeurs au détriment de l'ars nova. Celle-ci demeure, en effet, dans ses plus hautes manifestations (Machaut, Landini etc.), comme un produit admirable d'un état de civilisation donné et de l'esthétique (inconsciente de la part des créateurs) propre à ce temps.“ Potud prof. Charles van den Borren.

První, kdo uvedl do musikologické literatury pojem hudební renesance ve smyslu uměleckohistorické a stylové kategorie byl August Wilhelm Ambros, který v třetím svazku svého vynikajícího a stále ještě nepřekonaného díla *Geschichte der Musik* (Breslau 1868, 3¹⁸⁹¹) označil epochu nizozemského vicehlasu souborným názvem *Geschichte der Musik im Zeitalter der Renaissance bis zu Palestrina*. K celkovému obrazu renesanční hudby 15. a 16.

století a k její stylové periodizaci viz tuto základní hudebně historickou a muzikologickou literaturu: Hugo Riemann, *Handbuch der Musikgeschichte* II, 1 (Leipzig 1907), Egon Wellesz, *Renaissance und Barock* (in: ZIMG XI, 1909, 37 ad.), Edvard J. Dent, *Music of Renaissance in Italy* (London 1934), Helmuth Osthoff, *Einwirkungen der Gegenreformation auf die Musik des 16. Jh.* (in: JbP 41, 1934, 32 ad.), Heinrich Bessler, *Die Musik des Mittelalters und der Renaissance* (Potsdam 1931—1935), André Pirro, *Histoire de la musique de la fin du XIVe siècle à la fin du XVIIe siècle* (Paris 1940), Charles van den Borren, *Études sur le XVe siècle musical. La fin du gothique et les débuts de l'école néerlandaise* (Anvers 1941), D. P. Walker, *Musical Humanism in the 16th and early 17th Centuries* (in: Music Review II—III, 1941—1942), Manfred Bukofzer, *Music in the Baroque Era* (zvl. úvodní kapitola *Renaissance versus Baroque Music*, New York 1947), též, *Studies in Medieval and Renaissance Music* (New York 1950), E. E. Lowinsky, *Music in the Culture of the Renaissance* (in: Journal of the History of Ideas 15, 1954, 509 ad.), Gustav Reese, *Music in the Renaissance* (New York 1954), Paul Hamburger, *Studien zur Vokalpolyphonie* (Wiesbaden 1956, 243 notových příkladů), Charles van den Borren, *Le Moyen Age et la Renaissance* (in: La Musique en Belgique du moyen âge à nos jours, Bruxelles 1950), též, *Geschiedenis van de Muziek in de Nederlanden I* (Bruxelles 1959), B. Artz, *From the Renaissance to Romanticism. Trends in Style in Art, Literature and Music, 1300—1380* (Kassel 1962). Viz též obsáhlou staf Friedricha Blumeho, která vyšla pod názvem *Renaissance* v MGG XI, 1963, 224 ad. (podrobný bibliografický soupis sestavil Wilhelm Pfannkuch) a článek Heinricha Besslera, *Niederländische Musik* (bis 1620) v Riemannově Musik-Lexikonu (12. vyd. W. Gurlitta a H. H. Eggebrechta, věcná část, Mainz 1966).

Ze speciálních studií k světové hudební renesanci uvádím aspoň tyto nejdůležitější spisy: Carl Winterfeld, *Johannes Gabrieli und sein Zeitalter* (3 sv., Berlin 1834), Karl Ferdinand Becker, *Die Tonwerke des 16. und 17. Jahrhunderts* (Leipzig 1855), Theodor Kroyer, *Die Anfänge der Chromatik im ital. Madrigal des 16. Jh.* (in: Beiheft der IMG IV, 1902), Viktor Lederer, *Über Heimat und Ursprung der mehrstimmigen Tonkunst* (Leipzig 1906), Hugo Leichtentritt, *Geschichte der Motette* (Leipzig 1908), Otto Kinkeldey, *Orgel und Klavier in der Musik des 16. Jh.* (Leipzig 1910), Charles van den Borren, *Les origines de la musique de clavier en Angleterre* (Bruxelles 1912), Arnold Schering, *Die niederländische Orgelmesse im Zeitalter des Josquin* (Leipzig 1912), Peter Wagner, *Geschichte der Messe* (Leipzig 1913), Edmund Horace Fellowes, *The English Madrigal Composers* (London 1921, 1948), Karl Gustav Fellerer, *Palestrina* (Regensburg 1930), Gotthold Frotscher, *Geschichte des Orgelspiels und der Orgelkomposition* (Berlin 1935—1936), Alfred Einstein, *The Italian Madrigal* (3 sv., Princeton, New Jersey 1949), Wolfgang Boetticher, *Orlando di Lasso und seine Zeit* (Kassel-Basel 1958), též, *Neue Forschungsergebnisse im Gebiet der musikal. Renaissance* (in: Vorträge der Niedersächsischen Landesregierung zur Förderung des wiss. Forschung 1964, seš. 27), též, *Aus Orlando di Lassos Wirkungskreis. Neue archivalische Studien zur Münchener Musikgeschichte* (Kassel 1963), Arthur Parris, *The Sacred Works of Gilles Binchois* (disert., Ann Arbor, Bryn Mawr College 1965), Herbert K. Andrews, *The Technique of Byrds Vocal Polyphony* (New York 1966), Walter Pass, *Jacob Regnart u. seine lateinischen Motetten* (disert., Wien 1957, strojopis) a též, *Thematischer Katalog sämtlicher Werke Jacob Regnarts* (ca. 1540—1599, Wien 1969; zde také obsáhlý soupis pramenů a literatury o Regnartovi a velmi cenný seznam hudebních inventářů z 16. a 17. století).

⁶ Heinrich Bessler ve studii *Das Renaissanceproblem in der Musik* (in: AfMw XXIII, seš. 1, 1966, 10 ad.) je toho názoru, že dvě třetiny 16. stol. vyplňuje zcela vyhraněný hudební sloh, který možno nazvat podle analogie z výtvarných umění manýrismem. Podle Besslera nemůžeme již od r. 1530 označovat hudební umění za vysloveně renesanční, poněvadž tzv. ars perfecta se prý k zářmutku Glareanově již změnila. Nastupuje tu nové manýristické umění. Tato epocha hud. manýrismu se vyvíjí v údobí reformace a protireformace, kdy také vrcholí vok. polyfonický sloh Nizozemců. Tento se vyvíjel od r. 1440 v oblasti duchovní hudby a byl založen na principu menzury a volného slovního akcentu. Vrcholnými a zároveň posledními zástupci tzv. hudeb. manýrismu byli Lasso a Palestrina, jehož tvorba již přemostuje epochu hudby renesanční k vznikajícímu hud. baroku. A tak se podle Besslera renesance proměnila v manýrismus, umění čehosi nadlidského (übermenschlichen), jež pak končí kolem r. 1600.

⁷ Hudební tvorba z l. 1400—1430 bývá označována jako přechodné stadium, v němž se již utvářely první předpoklady ke vzniku nového renesančního hud. stylu. V tomto údobí

- hledá van den Mueren počátky hud. renesance, což je v souladu i se vznikem výtvarné a literární renesance. Viz Floris Jan Van der Mueren, *Renaissance in de muziek* (in: Gentse bijdragen voor Kunstgeschiedenis, Gent 1943, 81 ad.) a t ý ž, *L'histoire de la musique et la comparaison avec les autres arts* (in: Kongreßbericht, Wien — Mozartjahr 1956, Graz—Köln 1958, 653 ad.).
- ⁶ Nejdůležitější muzikologická literatura k nizozemské vokální polyfonii: Raphael Georg Kiesewetter, *Die Verdienste der Niederländer um die Tonkunst* (Wien 1828), Edmond Sebastian Joseph van der Straeten, *La musique aux Pays-Bas* (Bruxelles 1867—1888, 8 sv.), Félicien de Ménil, *L'école contrapunctiste flammande au XVe et au XVIe siècle* (Paris 1905), Charles van den Borren, *Guillaume Dufay, son importance dans l'évolution de la musique au XVe siècle* (Bruxelles 1925), Adolf Sandberger, *Orlando di Lasso und die geistigen Strömungen seiner Zeit* (München 1926), Heinrich Bessler, *Von Dufay bis Josquin. Ein Literaturbericht* (in: ZfMw XI, 1928—29, 1 ad.), Herbert Birtner, *Studien zur niederländischen humanistischen Musikanschauung* (habilitační spis, Marburg 1928, strojopis, částečně otištěno Heidelberg 1930), Erich Hertzmann, *Zur Frage der Mehrchörigkeit in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts* (in: ZfMw XII, 1929—1930), Helmuth Osthoff, *Die Niederländer und das deutsche Lied* (1400—1640, in: Neue deutsche Forschungen CXCVII, Abteilung Musikwissenschaft VII, Berlin 1938), Paul Henry Lang, *The so Called Netherlands School* (in: MQ 25, 1939), Joseph Schmidt-Görg, *Niederländische Musik des Mittelalters und der Renaissance* (Bonn 1942), R. Bragard, *Histoire de la musique belge* (2 sv., Bruxelles 1946, 1949), Armen Carapetyan, *The concept of Imitazione della natura in the sixteenth Century* (in: Journal of Renaissance and Baroque Music I, 1946), Ernest Closson, Charles van den Borren aj., *La musique en Belgique du Moyen-Age à nos jours* (Bruxelles 1950), Hellmuth Christian Wolff, *Der Stilbegriff der „Renaissance“ in der Musik der alten Niederländer* (in: Kongreßbericht, Utrecht 1952, 450 ad.), Josef Tröller, *Untersuchungen zur Satztechnik von den Niederländern bis zu Monteverdi* (disertace, Heidelberg 1953, strojopis), René Bernard Lenaerts, *Contribution à l'histoire de la musique belge de la Renaissance* (in: RB IX, 1955, 103 ad.), Hellmuth Christian Wolff, *Die Musik der alten Niederländer* (Leipzig 1956), Arthur Tillman Merrit, *Sixteenth-Century Polyphony. A Basis for the Study of Counterpoint* (Cambridge, Mass. 1961) a Charles van den Borren, *A Continental Miscellany of the 15th Century* (Bruxelles ²1963).
- ⁹ K problému periodizace dějinného vývoje evropské hudby a k otázce periodizace evropské renesanční hudby viz tuto základní literaturu: Hans Joachim Moser v knize *Geschichte der deutschen Musik* (Stuttgart u. Berlin 1923, ⁵1930), Vladimír Helfert, *Periodisace dějin hudby. Příspěvek k otázce logiky hudebního vývoje* (in: Musikologie I, Praha—Brno 1938, 7 ad.), Hans Engel, *Periodisierung in der Musikwissenschaft* (in: Geistige Arbeit VII, 1940, čís. 6, 5 ad.), Jan Ráček, *Úvod do studia hudební vědy* (Praha 1949, 59 ad), Suzanne Clercx, *Le Baroque et la musique. Essai d'esthétique musicale* (Bruxelles 1948, 19 ad.) a Jan Ráček, *Zum Problem der Periodisierung des tschechischen Musikbarocks im 17. und 18. Jh.* (Sborník prací filosof. fakulty brněnské university XVI, 1967, H 2, 71 ad.).
- ¹⁰ O díle Josquina Després viz tuto nejnovější literaturu: Carl Dahlhaus, *Studien zu den Messen Josquins des Prés* (disert., Göttingen 1952, strojopis), John Harrison Lovell, *The Masses of Josquin des Prez* (disert., An Arbor 1960) a Dieter Heikamp, *Zur Struktur der Messe „L'homme armé super voces musicales“ von Josquin Desprez* (in: MF XIX, 1966, seš. 2, 121 ad.). Heikamp se zabývá ve své studii kompozičním principem Josquinovým, který je založen na číselném systému jako zdroji strukturálního skladebného řádu a alegorické symboliky. K symbolice čísel v raně středověké hudbě viz práci: Ursula Grobmann, *Studien zur Zahlensymbolik des Frühmittelalters* (in: Zeitschrift für katholische Theologie LXXVI, 1954, 33ad.). K tomuto problému napsal studii také Willem Elders, *Das Symbol in der Musik von Josquin des Prez* (in: AMI XLI, 1969, seš. III—IV, 164 ad.).
- ¹¹ Souborné vydání děl Orlanda Lassa vyšlo nejnověji v této edici: *Orlando di Lasso. Sämtliche Werke*. Neue Reihe, sv. 3 a 4. Messen 1—9 und 10—17. Vydal Siegfried Hermlin (Kassel—Bassel—Paris—London—New York 1962 a 1964). Život a dílo Lasso, jakož i celé prostředí, v němž tento skladatel žil a tvořil, zpracoval v rozsáhlé monografii Wolfgang Boetticher s názvem *Orlando di Lasso und seine Zeit 1532—1594* (Kassel und Basel 1958). Boetticher uvádí všechny dostupné prameny k dílu Lassovu a téměř vyčerpávající soupis literatury o Lassovi.
- ¹² Hudební centra v Nizozemí se utvořila kolem hlavních chrámů, zvláště v Bruselu, Antverpách, Brugách, Gentu, Mecheln, Kortrijku, Oudenaarde aj. Charles van den Borren píše:

„Il est surprenant de constater à quel point l'intérieur du quadrilatère irrégulier limité par une ligne allant d'Arras à Bruges, de Bruges à Anvers, d'Anvers à Cambrai, pour se refermer sur Arras, apparaît, au XVe et au XVIe siècle, comme un centre de reproduction musicale inépuisable dans sa qualité comme dans son amplitude“ (viz Charles van den Borren, *Musicologie et géographie*, in: *La Renaissance dans les Provinces du Nord*, Paris 1958, 19 ad.). Tehdy to byla nejdůležitější evropská hudební centra, která vyochovala velké množství vysoce technicky vyspělých hudebních skladatelů a zpěváků. Dokonce Antverpy a Bruggy se staly jakousi hudební burzou na hudebníky, neboť z těchto měst se rekrutoval největší počet zdatných zpěváků pro cizí dvorské kapely. Tak např. 1. srpna 1570 byl vyslán z Vídně Ph. de Monte do Nizozemí, aby tu získal pro vídeňskou dvorní kapelu zpěváky. Na této cestě se mu podařilo v Mecheln najat různé osoby do císařských služeb, mezi jinými též varhaníka Paula de Winde a mladé, blíže neurčené „*jungfrauen von Mecheln aus dem Niederland*“, die *trefflich wol auf dem virginal schlagen, und sonst auch wol singen und musiciren khan*“ aj. Smijers uvádí, že Charles Luyton byl jako hoch roku 1566—7 naverbován Johannesem Huysem v Antverpách pro císařskou dvorní kapelu ve Vídni.

V době syntézy nizozemsko-italského hudebního stylu vrcholné a centrální hudební renesance stojí v popředí tohoto vzájemného filiačního procesu jméno Josquinova. Jeho dílo ztělesňuje právě nejen tuto nizozemsko-italskou syntézu, ale zároveň syntézu všech stylových proudů 15. a počínajícího 16. století. Jeho kompoziční princip, který zdůrazňuje v mešních a motetových duchovních skladbách subjektivní a individuální výraz často i na úkor architektonické a konstrukční složky, směřuje od jemné kontrapunktické práce až k čisté homofonii a homorytmii. U Josquina došlo k rovnováze mezi polyfonní prací a vyspělým harmonickým citěním. Byl vrstevník Bramantův, Mantegnův, Botticellioho, Ghirlandaja, Lionarda da Vinci, zatím co italský Willaert patří ke generaci Michelangelově a Tizianově.

K mešní a motetové tvorbě 15. a 16. století viz tuto základní odbornou literaturu: Peter Wagner, *Geschichte der Messe. I. Teil bis 1600* (in: *Kleine Handbücher der Musikgeschichte nach Gattungen XI/1*. Leipzig 1913), Paul Amadeus Pisk, *Das Parodieverfahren in den Messen von Jacobus Gallus* (in: *StzMw V*, 1918, 35 ad.), Heinrich Besseler, *Die Musik des Mittelalters und der Renaissance* (in: *Handbuch der Musikwissenschaft*, vyd. Ernst Bücken, Potsdam 1931—34), Wolfgang Steinecke, *Das Parodieverfahren in der Musik* (in: *Kieler Beiträge zur Musikwissenschaft I*, Wolfenbüttel 1934. Disert. Množství pramenných a bibliografických údajů), W. Stephan, *Die burgundisch-niederländische Motette zur Zeit Ockeghems* (in: *Heidelberger Studien zur Musikwissenschaft VI*, Kassel 1937), Charles van den Borren, *De quelques aspects de la Parodie musicale* (in: *Bulletin de la Classe des Beaux-arts de l'Académie royale de Belgique* 1938), Federico Ghisi, *L'Ordinarium missae nel XV secolo ed i primordi della parodia* (in: *Atti del congresso internazionale di musica sacra*, Roma 1950, vyšlo tiskem v Tournai 1952), Nino Pirotta, *Considerazioni sui primi esempj di missa parodia* (tamtéž, Tournai 1952), René Bernard Lenaerts, *The 16th Century Parody Mass in the Netherlands* (in: *MQ XXXVI*, 1950), J. Klassen, *Untersuchungen zur Parodiemesse Palestrinas* (in: *KmJb XXXVII*, 1953, 53 ad.), týž, *Das Parodieverfahren in den Messen Palestrinas* (tamtéž, XXXVIII, 1954, 24 ad.), Hellmuth Christian Wolff, *Die ästhetische Auffassung der Parodiemesse des 16. Jh.* (in: *Miscelánea en homenaje a Higinio Anglés II*, Barcelona 1958—1961), Ursula Günther, *Das Wort-Ton-Problem bei Motetten des späten 14. Jh.* (in: *Festschrift H. Besseler*, Leipzig 1961, 163 ad.) a E. Sparks, *Cantus firmus in Mass and Motet 1420—1520* (Berkeley and Los Angeles 1963).

¹⁴ O vzájemném vztahu nizozemské a italské vokální polyfonie pojednává Charles van den Borren ve studii *Actions et réactions de la polyphonie italienne aux environs de 1500* (in: *Revue Belge d'archéologie et d'histoire de l'art VI*, 1936. Viz též Heinrich Besseler, *Dufay in Rom* (in: *AfMw XV*, 1958, 1—2 seš. 1 ad.).

¹⁵ Literatura k italskému madrigalu 16. a 17. století: Gaetano Cesari, *Die Entstehung des Madrigals im 16. Jh.* (disert., München 1908), Eugen Schmitz, *Zur Geschichte des italienischen Continuo-Madrigals im 17. Jh.* (in: *SIMG XI*, 1909—10, 509 ad.), Edith Kiwi, *Studien zur Geschichte des italienischen Liedmadrigals im 16. Jh.* (disertace, Würzburg 1937) a Alfred Einstein, *The Italian Madrigal I—III* (Princeton, New Jersey 1949).

¹⁶ O pronikání nizozemské vokální polyfonie do Německa se zmiňuje Adolf Sandberger v knize *Beiträge zur Geschichte der bayerischen Hofkapelle unter Orlando di Lasso* (I. a III. díl. Leipzig 1894—1895, II. díl nevyšel).

¹⁷ Humanistické tendence francouzské renesance se projevíly kolem *Académie de la poésie*

- et de la musique*, která byla založena básníkem J. A. de Baïfem a skladatelem Thibautem de Courville (1570).
- 16 Viz Charles van den Borren, *Les musiciens belges en Angleterre à l'époque de la Renaissance* (Bruxelles 1913) a Frank Stewart Howes, *The English Musical Renaissance* (London—New York 1966).
- 19 O působnosti Nizozemců ve Španělsku viz práci: L. J. Wagner, *Flemish Musicians at the Spanish Court of Philipp II* (in: Caecilia XVI, 1959).
- 20 Hellmut Federhofer, *Die Niederländer an den Habsburgerhöfen in Österreich* (in: Anzeiger der phil. hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 1956, Nr. 7, Mitteilungen der Kommission für Musikforschung, Nr. 6, 102 ad.). Viz též Hellmut Federhofer, *Musikpflege und Musiker am Grazer Habsburgerhof der Erzherzöge Karl und Ferdinand von Innerösterreich* (1564—1619), Mainz 1967, 508 stran. Na str. 23—24 v kapitole *Musikpflege am Grazer Hof* píše autor o přestěhování dvorního státu a kapely z Grazu roku 1619 i s kapelníkem Priulim do Vídně. Recenzi o této knize napsal Heinrich Sievers (in: Neue Zeitschrift für Musik 1968, čís. 10. říjen 1968, 454 ad.). O archívním materiálu k dějinám rakouské hudby v 17. století nejnověji pojednává Herwig Knaus v práci *Die Musiker im Archivbestand des kaiserlichen Obersthofmeisteramtes* (1637—1705), sv. I—III (Wien 1967, 1968 a 1969).
- 21 Přitom nelze tvrdit, že by renesance neznala výrazné a emocionálně vzrušené melodické útvary. Již v údobí rané renesance vznikají melodie, které mají značné rozpětí a velkorysou stavbu. Tato hudba znala také již účinné zvukové kontrasty, které tu byly dány kontraposicí vokální a instrumentální hudby. Tak např. Jean de Roye popisuje vjezd francouzského krále Ludvíka XI. roku 1461 za slavnostních okázalostí, při nichž se také velmi značně uplatňovala hudba. Při těchto slavnostech vystupovaly zpívající sirény „*et pre d'eulx jouoient plusieurs bas instruments* (hluboce znějící doprovázející nástroje, pozn. J. R.) *qui rendoient de grandes melodies*“ (cituje Huizinga, *Herbst des Mittelalters*, Stuttgart 1939, 459). Zpěv tu byl doprovázen velkými melodiemi silně znějících nástrojů. V tomtéž smyslu hovoří Thomas Morus ve své *Utopii* (1516) při hodnocení chrámové hudby. Práví, že smyslově vzrušená melodie povznáší a rozhlašuje duše posluchačů: „*ita rei sensum quandam melodiae forma repraesentat, ut animum auditorium mirum in modum adficiat, penetrat, incendat*“. Zvukový a melodický ideál doby spěje k velkorysosti a výraznosti. O sladce znějící melodii mluví již Dante, později znovu Castiglione, Ronsard a Shakespeare. Florentský dějepisec Francesco Giovanni Villani (zemřel 1348), hovoří o florentském skladateli Landinovi, mluví o „*melodiae dulcedo*“ a kolem roku 1360 je Jean Lefevre nadšen „*douce melodie*“. Viz blíže o těchto problémech renesanční melodie v knize Bence Szabolcsiho, *Bausteine zu einer Geschichte der Melodie* (Budapest 1959).
- 22 Glareanus ve svém *Dodekachordonu* (1547) činí paralely mezi nizozemskými polyfoniky a antickými spisovateli. Tak např. srovnává Josquina s Vergilem, Obrechta s Ovidiem, de la Rue s Horácem, Isaaca s Lucanem apod. C. Bartoli spatřuje ve svých *Ragionamenti accademici* (1567) v Ockeghemovi nového tvůrce hudby jako v Donatellovi tvůrce nové plastiky, v Josquinovi zase absolutní vyvrcholení hudby v jeho době. Po této stránce lze Josquina srovnat s Michelanželem, který byl tehdy nedostižným mistrem architektury, plastiky a malířství.
- 23 K velkému rozmachu nototisku došlo v 16. a 17. století v Itálii. Řadu slavných italských tiskařů not zahajují Ottaviano de Petrucci, Amedeo a Girolamo Scotto, Niccolò da Rafael, Andrea de Antiquis, Niccolò Borboni v Římě, Marco dal Aquila, Jacopo Ungaro a proslulé tiskařské officíny benátských Gardanů (Antonio, Angelo a Alessandro Gardano). Rodina tiskařů Gardanů založila slavnou benátskou nototiskařskou tradici. Také do českých zemí se dostávaly vedle německých notových tisků zvláště dokonale nototisky z benátských dílen Gardanů.
- O dějinách nototisky viz tuto literaturu: William Barclay-Squire, *Notes on Early Music Printing* (in: Bibliographica III, London 1894, 99 ad.), Hugo Riemann, *Notenschrift und Notendruck* (Leipzig 1896), Joseph Mantuani, *Über den Beginn des Notendrucks* (Wien 1901), W. Gamble, *Music Engraving and Printing* (London 1922), H. de Bary, *Notenschrift, Notendruck* (in: Gutenberg-Jahrbuch 1940, 95 ad.) a N. Gray, *A Note on Music Engraving and Printing* (London 1952).
- 24 Bohatý obrazový materiál k společenskému významu hudby v lidském životě uvádí tato literatura: Curt Moreck, *Die Musik in der Malerei* (München, bez data), Bertha Antonio Walner, *Musikalische Denkmäler der Steinätzkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts* (disert., München 1912) a Georg Kinsky, *Geschichte der Musik in Bildern* (s Rober-

- tem Haasem a Hansem Schnoorem, Leipzig 1929; anglické vydání Erica Bioma, London a New York 1930; francouzsky vyd. Henri Prunières, Paris 1930).
- ²⁵ Společenská funkce renesanční hudby připomíná v lecčems sociální klasifikaci hudby, jak ji nalézáme již u středověkého hudebního teoretika Johanna de Grocheo, který působil kolem roku 1300 v Paříži a je autorem traktátu *De arte musicae*. Grocheo dělí hudbu na „*musica simplex vel civilis vel vulgaris pro illiteratis*“, dále na „*musica composita vel regularis vel canonica pro litteratis*“ a na hudbu určenou pro potřebu kostela („*musica ecclesiastica*“). Ve středověku toto dělení hudby mělo spíše povahu platonicko teoretickou bez jakýchkoli společensko dějinných souvislostí. V renesanci však nabývá toto dělení již obecné platnosti. Tehdy se totiž dělí hudba na hudbu pro zjemnělý vkus šlechtické společnosti, znalců a milovníků musického umění a na hudbu denní potřeby, jakýsi druh užitkové hudby pro širší lidové vrstvy. Kolem roku 1550 se objevuje výraz „*musica reservata*“, který se stal podle všeho synonymem hudby, určené šlechtické společnosti. Tato hudba byla založena na složitějším chromatickém skladebném principu. Termín „*musica reservata*“ není však dosud stále plně ujasněn a je předmětem živých diskusí. Viz o tom tyto studie: Bernhard Meier, *Reservata-Probleme* (in: AMI XXX, 1958, 77 ad.), též, *The Musica Reservata of Adrianus Petri Coclico and Its Relationship to Josquin* (in: MD X, 1956) a Ludwig Friedrich Finscher, *Zu den Schriften Edward E. Lowinskys* (in: Mf XV, 1962, 54 ad.). V pojmu „*musica reservata*“ se patrně zkoncentrovaly vysoké požadavky a nároky tehdejšího vyspělého renesančního konzumenta hudby. V době renesance byla také provedena klasifikace hudby podle stylových druhů. Tak např. skladatel a teoretik Nicola Vicentino (zemř. 1572) ve svém traktátu *L'antica musica ridotta alla moderna prattica* (Roma 1555) přesně rozeznává hudbu duchovní od světské („*da cantare in chiesa*“ a „*da cantare in camera*“). Jako třetí stylovou kategorii rozeznává hudbu lidovou, která se těsně stýká s hudbou komickou („*cose basse*“). Při popisu těchto hudebních kategorií se dokonce uplatňují stylově estetické charakteristiky jako např. „*stylus gravis*“ nebo „*stylus luxurians*“. Počiná se tu také projevat snaha dělit hudbu podle etnických a národnostních kritérií. Tak např. Vicentino hned v první kapitole svého spisu praví, že „*ogni natione ha gli suoi accenti*“ a v 39. kapitole IV. knihy hovoří o hudbě latinské, francouzské, španělské a německé, dokonce se zmiňuje o hudbě uherské, turecké a hebrejské.
- ²⁶ K největšímu rozšíření nizozemské vokální polyfonie na evropském kontinentě došlo v údobí od r. 1470 do roku 1560. Tento podivuhodný kulturně historický jev můžeme snad jedinečně srovnat s rozvojem jednotného stylu italské operní a instrumentální hudby v době baroku a raného hudebního klasicismu (přibližně v letech 1675–1750). Něco obdobného můžeme také sledovat v druhé polovině 18. století s rozšířením Mozartova kompozičního slohu. Koncem 15. a v 16. století nalézáme v italských, španělských a německých rukopisných a tištěných sbornících vokální polyfonie velké množství skladeb nizozemských skladatelů. Tyto sborníky pronikly také do našich zemí, kde se staly předmětem pozornosti a studia českých polyfoniků. Rovněž nepochybně Kryštof Harant z Polčic s oblibou studoval a prováděl tehdejší evropskou vokální polyfonii nizozemsko-italského směru.
- ²⁷ V nizozemské polyfonii bylo namnoze dosaženo zpěvnosti jednotlivých reálně postupujících hlasů ještě na úkor srozumitelnosti textu („*laceramento della poesia*“). Jednotlivé hlasy byly ve své hudební funkci rovnopravné, zatímco nová hudební reforma florentské cameraty naprosto jednoznačně zdůraznila funkci svrchního vedoucího hlasu. Velké florentské hnutí (zvl. operní reforma) nejen potlačilo nizozemskou vokální polyfonii, ale dokonce ji prohlásilo za škůdce a nepřítel hudby („*contrappunto musica nemico*“). Blíže se o tomto problému zmiňuje Karl Gustav Fellerer v práci *Die Deklamations-Rhythmik in der vokalen Polyphonie des 16. Jh.* (Düsseldorf 1928) a ve studii *Zum Klangproblem der Stilwende des 16. Jh.* (in: JbP 1937, 45 ad.). O vztahu slova a hudby v nizozemské polyfonii a italské doprovázené monodii se zmiňuje také Jan Racek ve studii *Zum Wort-Ton-Problem in der geschichtlichen Entwicklung der abendländischen Musik. Mit besonderer Hinsicht auf die italienische begleitete Monodie* (in: Mf, v tisku).
- ²⁸ Tinctoris staví v čelo nového hnutí „*ars nova*“ Dunstablá, pak Dufaye a Binchoise „*quibus immediate successerunt moderni Ockeghem, Busnois, Regis et Caron*“, neboť „*illi etenim in dies novos cantus novissime inveniunt*“. Tedy zdrojem i původem tohoto nového umění jsou podle Tinctorise Angličané kolem Dunstablá a pak „Gallici“ od Dufaye až po Ockeghema.
- ²⁹ Viz R. E. Wolf, *The Aesthetic Problem of the „Renaissance“* (in: RB IX, 1955, 83 ad.).
- ³⁰ Viz Nicola Vicentino, *L'antica musica ridotta alla moderna prattica* (Roma 1555, IV. kap. XXI). V tomto traktátu usiluje Vicentino o znovuoživení řeckého chromatického a enharmonického systému (tónorodu) a o konstrukci tzv. Archicembala, na němž by bylo

- možno provádět ve všech polohách vedle stupnic diatonických také chromatické stupnice. Návrat k řecké chromatické znamenal ochuzení, poněvadž již od doby Marchetta di Padua a chromatických madrigalistů Cyriana de Rore ad. se tehdy moderní chromatika nikterak nekryla s pojmem řecké chromatiky. O Vicentinově traktátu viz Hugo Riemann, *Geschichte der Musiktheorie im IX.—XIX. Jahrhundert* (Leipzig 1898, 358 ad., ²1920).
- ³¹ O tomto problému podrobněji pojednává František Hrubý ve studii *Z hospodářských převratů českých v století 15. a 16.* (in: ČČH XXX, 1924, 206 ad., 433 ad.). Otázkami hospodářského vývoje v druhé polovině 16. a na počátku 17. stol. se v posledních letech intenzivně zabývala současná česká historiografie v návaznosti na studie Františka Hrubého. Její výsledky výstižně shrnul František Kavka v *Přiručce k dějinám Československa do roku 1648* (Praha 1963, 304 ad.).
- ³² Kritický a neutěšený hospodářský stav v Čechách v době vlády Rudolfa II. se nejlépe projevil ve finančním hospodářství pražského císařského dvora, jež svou přímo katastrofální nevyrovnaností přivádělo často českou komoru do nepřijemných situací tím více, poněvadž císařova nepřístupnost znemožňovala jednání o finančních problémech země. Čechy byly proto zadluženy. Hlavních dluhů bylo tehdy více než 1,600.000 kop míšenských, roční příjmový schodek obnášel 115.104 kopy, úroky z dluhů činily 138.518 kop a celkový jedno-roční nekrytý schodek české komory dosáhl 413.355 kop. Dohromady s hlavními dluhy činilo zadlužení jen v Čechách, kromě Lužice a Kladska 2,073.275 kop. Viz František Roubík, *Slavatův pokus o nezávislost české komory na komoře dvorské z r. 1614* (in: Sborník prací věnovaných J. B. Novákovi k šedesátým narozeninám 1872—1932, Praha 1932, 468 ad.).
- ³³ Winter došel k tomuto číslu podle kratičké poznámky, kterou našel v glose k aktu z roku 1594 (čís. 1540, list K. 10), uloženém v bývalém zemském archivu v Praze. Tato poznámka zní: „V Pražských městech spočítáno 44.540 podruhů.“ Winter připočel k tomuto číslu ještě měšťany, kteří měli tehdy v Praze 4000 domů a domků, dále šlechtu a císařský dvůr. Tím došel k číslu snad ještě většímu než 50.000 obyvatel. Viz Zikmund Winter, *Počet obyvatel v Praze roku 1594* (in: ČČM LXXIII, 1899, 322).
- ³⁴ Tento číselný údaj odpovídá přibližně novému bádání o tomto problému. Viz studii Bedřicha Mendla, *Vývoj populace pražské od válek husitských* (in: Česká revue X, 1916—17) a Václava Lívy, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní* (in: ČČH XLII, 1936, 332 ad.). Za války třicetileté klesl počet pražského obyvatelstva na 26.000; snížil se okrouhle o 14.000 obyvatel!
- ³⁵ O něm Antonín Rybička, *Marek Mardochej Mayzl, žid Pražský. Pomůcka k místopisu Pražského ghetta* (in: Lumír VIII, 1858, čís. 12, 278 ad., čís. 13, 302 ad.). Viz též Wolf, *Kleine historische Schriften* (Wien 1892) a Kisch, *Das Testament Mardochei Meysels* (Frankfurt a. M. 1893).
- ³⁶ K tomu najdeme zprávy v rkp. díle *Rudolphus rex*, jež sepsal Matěj Bydžovský z Aventinu (1520—1590), prof. a děkan filosofické fakulty, později písař, kancléř a senátor. Mikuláš Dačický z Heslova byl toho názoru, že zdržení produktů v Praze roku 1610 bylo způsobeno velkým sjezdem říšských knížat, tedy mimořádným předlíněním města (viz Ant. Rezek, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I*, Praha 1878, 225—6 a E. Pražák, *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, Praha 1955, 322). V letech 1590—1618 dosáhlo stoupání cen vysoké úrovně. K vrcholnému vzestupu cen došlo zvláště v letech 1601—10. Ani vydání drahotního řádu roku 1578 a roku 1604 nezastavilo stoupající cenovou hladinu, i když oba řády byly značně bezohledné vůči pražským řemeslníkům. K nejrozšířenějším pražským řemeslníkům náleželi tehdy pivovarníci, pekaři, řezníci, mydláři, ševci a koželuhové. Možno však říci, že Praha byla v předbělohorské době dobře zásobována. Jen v krátkých údobích cenových výkyvů docházelo k zásobovacím nesnázím. O hospodářských poměrech Prahy v době předbělohorské pojednávají: G. Wiebe, *Zur Geschichte der Preisrevolution des 15. und 17. Jahrhunderts* (in: Staats- und sozialwissenschaftliche Beiträge II, 2, 1895) Josef Janáček, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze* (Praha 1955) a též, *Rudolfinské drahotní řády. Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách* (Praha 1957). V obou Janáčkových pracích je uvedena obsáhlá odborná literatura k hospodářským poměrům v Čechách v 16. a 17. století.
- ³⁷ Spis byl nově vydán pod názvem Fynes Morison, *Itinerary* (Glasgow, University Press, 1907). O jeho cestě, která vedla přes Německo, Holandsko, Dánsko, Polsko, Rakousko, Itálii, Švýcarsko a Francii, pojednává též D. J. Davies ve studii *Deutschland im Spiegel englischer Reisender des 17. Jahrhunderts* (in: Geographische Zeitschrift 44, 1938, 57 ad.). Viz též Josef Giesen-Wilhelm Pfeiffer, *Der Bericht des Engländers Morison über*

seine Reise durch Böhmen 1592 (in: Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte V, 1941—42, 269 ad.).

- ³⁸ Podrobný popis Prahy se dochoval z poloviny 16. století od benátského vyslance Giacoma Soranza, který roku 1563 po návratu od dvora Ferdinanda II. napsal relaci o zemích iíše a též ovšem o Čechách (viz *Popis Čech, Moravy a Slezska z l. 1563* (in: Světová X, 1876, 10). Ital Giovanni B. Benisius (1540—1627) uvádí ve svých *Relazioni universali* přehled svých cest po Evropě v roce 1603 a přináší v něm také jakýsi druh topografie Čech. Jeho *Relazioni universali* vyšly roku 1622 v Barceloně španělsky (viz N. A. Kheil, v ČCH VII, 1901, 456). V obou těchto popisech najdeme podivuhodné shody s líčením Morysonovým.
- ³⁹ O zmaterializované, rozmařilé a obžerství holdující české společnosti 16. století se obšírně zmiňuje Daniel Adam z Veleslavína (1546—1599) v knize *Politia historica. O vrchnostech a správcích světských, knihy patery* (Praha 1584, znovu 1592 a 1606 u Jonaty Bohutského, měšťana Starého Města pražského, s bombastickým věnováním p. Vilému Slavatovi z Chlumu a Kryštofu Harantovi z Polžic). Ve čtvrté knize podává pestrý obraz tehdejšího českého společenského života a ostře odsuzuje nestřídmost v pití a v jídle, pak špatně vychovanou mládež, oddávající se hýření, nevážnosti vůči kněžím a učitelům. Odsuzuje vyděračství, lichvu, podivné volební praktiky, zločinné omyly při zneužívání útrpného práva, bidné postavení sedláků atd. Viz Antonín Truhlář, *Politia historica M. Daniele Adama z Veleslavína* (in: ČČM LIX, 1885, 355 ad.).
- ⁴⁰ Jak nákladně, velkolepě, v přeměře jídla a pití žila tehdejší česká šlechta, vysvítá názorně ze zprávy o svatbě Viléma z Rožmberka s Annou Marií, markraběnkou Badenskou, která se konala roku 1578 na zámku v Českém Krumlově. Svatební hostinu líčí Fr. Martin Pelcl podle sdělení Balbinova takto: „*Das Fest währte vom 26. Jänner bis zum ersten März, während welcher Zeit folgendes an den Tafeln verzehret worden, als Hirschen 40, Damhirschen 50, Wildstücke 20, Hasen 2.130, Fasane 250, Auerhahne 30, Rebhühner 2.050, Gemästete Oehsen 150, Kälber 546, Schweine 654, Schöpsen 450, Gänse 5.135, Kapauer, Hahne und Hühner 3.106. An Fasttagen giengen auf: Karpfen 18.120 Stück, Hechten 10.209, Forellen 6.380, Krebsen 5.200 Schock, verschiedener geräucherter Fische 7.096 Stück. Stockfische 350, Seespatzen 1.200, Bricken 675, Grundeln 300 Seidel, Heeringe 780, Hausen 4, Eyer 30.947 Stück. Austern waren damals noch nicht in Böhmen bekannt. Man trank von ungarischer, tyroler, österreichischer und Rheinweine 1.100 Eimer; spanische Weine 40 Tonnen; von böhmischen Biere 903 Faß Die Pferde der Gäste verzehrten 3.703 Strich Haber“ (viz Fr. Martin Pelcl, *Geschichte der Böhmen*, II. Theil, Prag und Wien ³1782, 630). O rozmařilosti českých lidí v 16. století se zmiňuje také luterán Jan Štelcar Zeletavský ve svém spise *Kniha duchovní a velikých skutcích Pána Boha všemohoucího* (Praha 1588), v němž mimo jiné píše: „*Již nyní páni, zemané i měšťané nechťejí jisti po staročesku, než po ulasku, ať jest 50,100 a někdy více krmi, vařeně i pečeně, na stříbrných aneb pozlacených mísách, a to divně jmenované: alapatrita, dorty, paštyky, cukr pány . . .*“*
- ⁴¹ Josef Pekař, *Bílá Hora. Její příčina a následky* (Praha 1921, 43 ad.).
- ⁴² Viz Pekař, *Bílá Hora*, 45. O tehdejších mravním úpadku Pražanů a rozmařilosti českých lidí se zmiňuje také Hippolitus Guarinonius, patrně syn tělesného lékaře Rudolfa II. Christophora Guarinonia, ve spise *Die Grewel der Verwüstung Menschlichen Geschlechts* (Ingolstadt 1610).
- ⁴³ Podle zpráv benátského vyslance Paola Tiepola ovládal Maxmilián dobře pět řečí. Benátský vyslanec Juan Michele ve své relaci ze dne 24. XI. 1571 píše o jazykových znalostech císaře Maxmiliána II. toto: „*Parla quasi tutte le lingue . . . Oltre la tedesca parla tutte queste altre communi la latina, la italiana, et la spagnuola, non altramente, come se fusse nato in quelle. Del francese intende tutto, però non lo frequentando, non lo parla sicuramente. Oltre queste intende et parla boema, che è quasi la medesima con la lingua schiava; lingua che abbraccia molte nationi, et s'estende più di ciascun altra lingua; essendo commune, come è, à Boemi, Schiavoni, Croati, Slesiti, Poloni, Litavani, Russi et Moscoviti“ (viz *Fontes Rerum Austriacarum* XXX, Wien 1870, 279). V češtině byl cís. Maxmilián II. žákem Jana Horáka z Milešovy (zemřel 1551 v Praze), který studoval na lipské universitě, kde se stal také profesorem. V Lipsku se Horák osobně stýkal s Cochlaem. Polemisoval dokonce s Lutherem. Po návratu do Čech byl vychovatelem v různých šlechtických rodinách. Byl tak vážen, že se stal učitelem dětí Ferdinanda I. Roku 1541 byl povýšen Karlem V. do šlechtického stavu s přídomkem „z Milešovy“. Napsal několik polemických spisů a dopisů. Viz ČČM 1878, Osvěta XVI, 671 a OSN XI, 560 ad. O latině, němčině a češtině na českém území žijících feudálů viz Zikmund Winter, *Kulturní obraz z českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I. a II. díl* (Praha 1890 a 1892, zvl. na*

- str. 146) a Josef Klik, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské* (in: ČCH XXVII, 1921 a XXVIII, 1922).
- ⁴⁴ Rudolf II. byl z popudu svého děda císaře Ferdinanda I. poslán spolu se svým mladším bratrem, arciknížetem Arnoštem ve věku 10 let na vychování ke královskému dvoru Filipa II. do Madridu. U španělského dvora pobyl osm let. Zde byl jeho vychovatelem maltézský rytíř a pozdější opat louckého kláštera na Moravě hr. Sebastián Freytag z Čepirohu (zemřel 1585). Poněvadž se Rudolf II. nemohl v Madridu přiučit českému jazyku, naléhali čeští stavové, aby se naučil česky hovořit. Za učitele českého jazyka byl mu ustanoven Sebastián Pechovský z Turnštejna a Palatina (zemřel 1611), sekretář tehdejšího pražského arcibiskupa Antonína Prusa z Mohelnice, jak o tom sám Rudolf II. učinil zmínku v Majestátě z roku 1599. Rudolf II. však nikdy neovládal dobře češtinu, ačkoli mu byl již roku 1571 dán za komořího český pán Adam z Hradce, který ho provázal po západní Evropě a často s ním hovořil česky. Také po definitivním přesídlení do Prahy roku 1576 se obklopoval cizinci, zvláště Němci, Italy, Francouzi, Nizozemci, Poláci aj. Tak např. z 50 dvorských malířů, kteří žili u dvora v letech 1526—1620, byl pouze 1 Čech, 26 Němců a ostatek byli Italové a Nizozemci. I tímto způsobem došlo k německé imigraci a postupně germanizaci Prahy. Také členové jeho státní rady byli veskrze Němci, pouze dva čeští páni, Vratislav z Pernštejna a Zdeněk Popel z Lobkovic, byli později členy tohoto shromáždění. Rovněž vysoké dvorní úřady byly obsazovány Němci, Španěly a Italy. Ze čtyř nejvyšších komorníků císařových byli jeden Čech a tři Němci.
- ⁴⁵ Korunovačnická přísaha skládal Matyáš českým jazykem. Na jaře 1616 si zajel z Prahy na královský zámek do Brandýsa n. L. Tam přijal deputaci defensorů. Oslovila jej česky, ale on ji odpověděl německy. Při audiencích musily mu být české projevy překládány do němčiny. Roku 1617 byl v Praze spolu s celým dvorem přítomen v jezuitské koleji představení české dramatické alegorické hry „*Věvec narození*“, jež byla 21. II. 1617 dávana českými katolickými šlechtici a chovanci k jeho počtě. Poněvadž mu byl podán český text synopse hry a česky vytištěný seznam účinkujících osob, lze z toho přece jenom usuzovat, že znal aspoň trochu česky číst. Podle české synopse hry předpokládáme, že i provedení bylo české. Mezi účinkujícími českými, moravskými, slezskými a rakouskými katolickými šlechtici nenalzáme Harantovo jméno. Je to jeden z důkazů, že se tehdy snad Harant už asi hlásil k české šlechtě podobojí. Viz Antonín Rezek, *Jezuitská divadelní hra ku oslavě cis. Matyáše z r. 1617* (in: ČCH LX, 1886, 388 ad.) a Josef Svátek, *Obrazy z kulturních dějin českých I* (Praha 1891, 17).
- ⁴⁶ Viz J. B. Novák, *Jazyková praxe na generálním sněmu 1611* (in: Pekařův sborník II, Praha 1930).
- ⁴⁷ Ferdinand II. měl za učitele češtiny českého teologa Jindřicha Skribonia z Horšova (zemřel 1586 v Praze). Jinak byl vychován zcela v německém duchu. Za svého pobytu ve Štýrském Hradci povolal českého učence, spisovatele a právníka Rafaela Soběhrda Mnišovského ze Sebazína a z Horštejna (1580—1644), aby vyučoval českému jazyku jeho nejstaršího syna, arciknížete Ferdinanda III. Soběhrd napsal návod k českému psaní *Constructio seu strues Tritemiana* z roku 1628. Tato latinská učebnice češtiny byla roku 1648 odvezena Švédy z Prahy a nyní je uložena v Upsale (Universitetsbiblioteket). Viz Jireček, *Rukověť II*, 235—236.
- ⁴⁸ O tom podrobněji Josef Pekař, *Bílá Hora* 71.
- ⁴⁹ Viz Pekař, *Bílá Hora* 77—78.
- ⁵⁰ Za Klimenta VIII. došlo také k odsouzení Giordana Bruna a za Urbana VIII. se vedl proces s Galileim.
- ⁵¹ Papežská nunciatura byla přeložena do Prahy roku 1583. Její sídlo bylo zprvu na Starém Městě, později (v létě roku 1600), když vznikly v Praze nepokoje, přestěhovala se na Malou Stranu, kde také sídlila početná italská kolonie.
- ⁵² O rekatolizační činnosti Spinelliově svědčí nunciaturní korespondence mezi Prahou a Římem. Byla dvojitá, oficiální a tajná. Je to korespondence plná proradně ničemných intrik, úplatků a perfidních insinuačí. Tak např. v dopise ze dne 5. dubna 1599 si Spinelli rafinovaně stěžuje svému patronu Aldobrandinimu do Říma na neutěšený stav katolické církve v Čechách slovy: „*Pane nejjasnější, zde se strádá tak, že je to neuvěřitelné, vše se řítí v záhubu a nemůže se tomu zabránit, ba možno se obávat každým dnem horšího. Vláda v tomto království je v rukou kacířů, kteří se snaží všemi prostředky ušlapat náboženství, a myslím, že hledí také vzbudit nedůvěru všeho druhu v myslí Jeho Veličenstva a katolíků vůči apoštolské Stolicí... V tomto království řítí se náboženství každým dnem více do zkázy; i v Praze na mnohých místech se káže kalvinism proti zřízení království. Všechno pochází z toho, že kacíři se všemožně přičiňují, aby zlepšili své postavení, a katolíci jsou nejen vlašni, ale přímo chladní*

v obraně náboženství a vláda království je v rukou mistokancléře a sekretáře, o nichž jsem již psal Vaši Jasnosti, že jsou nejhorší kalvinisté, stejně jako o prezidentu komory Hofmanovi (sic!), ještě mnohem horším než oni, a všichni mají velkou autoritu u Jeho Veličenstva. Vaše Jasnost si představí, jakou možno mít naději na dobrý výsledek jednání.“ Cituje Karel S tloukal v knize *Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku* (Práce z vědeckých ústavů Filosofické fakulty KU v Praze, sv. IX, Praha 1925, 153 ad.). Působením Spinelliho byl v Čechách se vši energií zahájen protireformační postup. Spinelli také prosadil volbu kardinála Františka Ditrichštejna, Pološpaněla a odchovance římské jezuitské koleje, za olomouckého biskupa. A tak se podařilo, že již roku 1599 odstranil Rudolf II. nekatolíky z vedoucích míst a nahradil je svými oddanými přívrženci s nejvyšším kancléřem Zdeňkem Lobkovicem v čele. V této kritické době byla veřejná správa království v rukou čtyř mocných katolických rodů: Lobkoviců, Martinců, Rožmberků a pánů z Hradce. Všude vládli kariérismus, touha po majetku a moci. Tento proces byl dovršen v době, kdy rovněž i do říšských úřadů nastoupili rozhodní katolíci. Jejich vedoucím se stal Karel z Lichtenštejna, neblaze proslulý pobělohorský diktátor.

53 Abychom si názorně osvětlili stav náboženských poměrů v Čechách, uvedeme ještě několik statistických dat. K roku 1609 mezi dospělými mužskými členy panského stavu bylo z 232 mužů 61 katolíků, tedy asi čtvrtina. Zato mezi rytíři, opomeneme-li pouze titulární šlechtu (titulář z roku 1589 uvádí 2086 rytířů), byli katolíci zastoupeni jen asi jednou desítinou. Roku 1617 bylo na pražském sněmu přítomno při volbě krále Ferdinanda II. mezi 63 pány 25 katolíků. Tedy více než třetina. Původně nebyla v Čechách mezi katolickou a nekatolickou šlechtou ideová a náboženská nesnášenlivost. Vždyť vstupovali ve vzájemné příbuzenské vztahy, vzájemně respektovali své náboženské přesvědčení, svorně rokovali na sněmích, společně hájili ústavu proti panovníkovi, „společně proti tomu ouhluvnímu nepříteli Turku bojující“, jak to připomněl Budovec s citovým rozechvěním ve své památné řeči na sněmu roku 1603. Protireformace s násilnou brutálností rozrušila tato stará a dobrá přátelství i příbuzenská pouta. Rozvážná, rozšafná a moudrá stará generace českých politických vůdců pozemě mizela z veřejného života a na její místo nastupovali agresivní mladí lidé, odchovaní v zavilé nenávisti proti všemu nekatolickému. Byl to zřejmě důsledek nové výchovy v jesuitských školách a kolejích. Tyto dvě ideově tak odlišné generace tvoří dva světy, odchované v jiném kulturním a společenském klimatu. Mezi oběma vznikl ostrý konflikt, který pak vedl ke stále více a více stupňovanému boji o moc ve státě. Ten se stal již tehdy neblahou předzvěstí tragických předbělohorských a pobělohorských událostí.

54 Neutěšený stav v táboře českých nekatolíků dobře vystihl již svrchu zmíněný anglický cestovatel Fynes Mor yson ve svém cestovním deníku z roku 1607, v němž označuje náboženské poměry v Čechách za zmatené. Píše, že v Praze žijí kalvinisté, luteráni, husité, novokřtěnci, pikardové, papeženci, židé v jedné vzájemně se potírající směsici. K náboženským poměrům v Čechách v předbělohorské době viz práci Viktora Š i n t á k a, *Náboženské poměry na sklonku 16. a počátkem 17. století ve východních Čechách* (disert. KU, Praha 1934–35, strojopis, posuzovatelé Josef Šimák a Josef Pekař).

55 Jiné poměry byly na Moravě, kde podle odhadu Františka H r u b ě h o bylo asi 750.000 obyvatel. Katolíci a Bratři tu měli převahu, zatímco ostatní nekatolíci měli nižší procentuální zastoupení, než tomu bylo v Čechách. Katolíků tu napočítal Hrubý asi 13–15 %, tedy kolem 100.000 lidí. Bratří asi 5–6 %, tedy kolem 40.000 osob, ostatních nekatolíků bylo pravděpodobně 74–76 %, tj. asi 560–570.000 osob a k tomu nutno připočíst ještě na Moravě asi 4–5 % novokřtěnců, tj. asi 35–40.000 lidí. V Čechách byli v panském stavu zastoupeni katolíci 25 %, na Moravě dokonce 30 %. Naproti tomu rytířský stav měl v Čechách pouze asi 7 %, na Moravě asi 14 % katolíků. Vysoké procento katolíků v panském stavu dalo by se vysvětlit jednak jejich názorovou konservativností, jednak množstvím konverzí od nekatolíků ke katolíkům.

56 Tomáš V. B í l e k, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, I. a II. sv.* (Praha 1882–83. Vyšlo: Novočeská bibliothéka, vydávaná nákl. Musea království českého, čís. XXV).

57 Viz Josef P e k a ř, *Bílá Hora* 90.

58 O událostech na pražské universitě v době předbělohorské a pobělohorské se podrobně zmiňuje na základě pramenného studia universitních akt Zikmund W i n t e r v knize *Děje vysokých škol pražských od secessi cizích národů po dobu bitvy bělohorské 1409–1622* (Praha 1897).

59 O počtu a rozsahu měšťanských knihoven se dovidáme z dochovaných inventurních soupisů, pořizovaných zpravidla při pozůstalostním řízení. V měšťanských knihovnách se podle těchto soupisů vyskytovaly vedle historických, cestopisných, lékařských, teologických spisů také četné kancionály, žaltáře a téměř vždy bible, která byla neodmyslitelnou částí knihovny českého člověka 16. a 17. věku. Zvláště početné byly knihovny tehdejších vzdělanců, profesorů vyso-

kého učení, lékařů, právníků, apatykářů a kněží. Tak např. u svatojiříského faráře v Praze Mikuláše Rejského Heřmanovského bylo nalezeno v jeho knihovně na 304 knih. U vzdělaného pražského řečníka Pavla Kosteleckého bylo v jeho knihovně 224 knih. Simeon Humberk, kancléř a přední pisář staroměstský, měl roku 1612 222 knih. Právník dr. z Lobru, radu při apelacích, měl 300 knih. Největší knihovnu z pražských měšťanů měl staroměstský radní pán Rudner z Rudenberku. Jeho knihovna obsahovala 540 knih. Z celkového počtu 193 pražských měšťanských inventurů z let 1564—1583 bylo nalezeno 43 knihoven, tedy celkem 22 %. Toto číslo nemůže být spolehlivé, poněvadž do městských inventurů nebyla zaznamenávána přímá, ale pouze sirotčí dědictví. Odtud je výpočet kusů a nepodává spolehlivý obraz celkového stavu.

Již v druhé polovině 16. století měli své krámy (obchody) a sklepy četní pražští knihkupci. Byly naplněny spoustou knih. Tak např. knihkupec Fikar měl při své smrti roku 1612 ve svém krámě 909 rozmanitých knih. V pozůstalosti paní Anny Veleslavinky roku 1606, choti slavného knihtiskáře Adama z Veleslavína, bylo napočteno v jeho pozůstalém knihkupeckém krámě na 35.383 rozličných knih!

Také olomoučtí měšťané měli podle pozůstalostních inventurů z let 1522—1585 dosti početné a zajímavé soukromé knihovny. V inventurách z let 1579—1584 se nalézá mezi 254 pozůstalostmi 73 knižních seznamů s 1.649 knihami, přibližně 22 knih na jednu hlavu. Asi šest olomouckých měšťanů mělo ve svých knihovnách více než 60 knih. Největší knihovny měli tehdy v Olomouci lékárník a starosta města Erasmus Solea (167 knih) a Magister Stephan Rigel (259 knih). Také zásoby knih u olomouckých knihkupců byly v 16. století velké (už 900 svazků). Z velké části tu šlo o knihy náboženského, převážnou měrou luterského, kalvinského, utrakvistického a bratrského obsahu. Též zde nalézáme knihy botanické, přírodovědecké, astronomické, astrologické, chemické, matematické a lékařské. Knihy byly psány latinsky, německy a v jazyce českém. Tak např. v pozůstalosti olomouckého knihtiskáře Matyáše Handela (Handl) se dochovalo roku 1619 celkem 6.334 knih českých, 3.920 latinských a 2.674 německých.

Naproti tomu česká šlechta, vyjma snad velkou knihovnu Petra Voka z Rožmberku, neměla tak rozsáhlé knihovny jako např. čeští vzdělanci a bohatí měšťané. Již roku 1492 si stěžuje Viktorin Kornel ze Všehrd v dopise z Prahy Bohuslavu Hasištejnskému z Lobkovic na vládnoucí českou šlechtu, která již necení vzdělanost. Viz edici *Viri illustris et magnifici D. D. Bohuslai Hasistenii a Lobkowitz etc. nova epistolarum appendix conquistis et edita per Thomam Mitem Nymburgenum* (Pragae excudebant haeredes Joannis Gitzini MDLXX). Dopisy B. Hasištejnského vydal nově Josef Truhlář, *Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic* (Praha 1893, 35). Český humanista Matouš Kolín z Chotěřiny (Matthaeus Collinus, 1516—1566) v dopise německému humanistovi Georgu Fabriciu Goldschmiedovi (dat. Pragae XIII. Cal. Martii, anno 1563) konstatuje, že české šlechtě 16. století jsou milejší „psi a koně, nežby přispěli na vydání nějakého díla“ („et nobiles nostri malunt in canes et equos, ut caetera taceant, sumptus facere, quam eiuscemodi literaria patriae ornamenta“).

Ke vzdělanostní úrovni českého člověka a k problému měšťanských knihoven v 15. a 17. století viz tuto literaturu: František Martin Pelcl, *Geschichte der Böhmen II* (Praha 31782, 678—9), Václav Vlad. Tomek, *Paměti o školách českých z rektorských let M. Martina Bacháčka 1598—1612* (in: ČCM 1845, 370 ad.), Josef Jungmann, *Historie literatury české* (Praha 21849), Zikmund Winter, *Měšťanské knihovny v XV. a XVI. věku* (in: ČCM LXVI, 1892, 65 ad., 281 ad.), Antonín Truhlář, *Příspěvky k dějinám studii humanistických v Čechách* (in: Český museum filologické V, 1899) a Václav Nešpor, *Knihovny měšťanů olomouckých v 16. století* (in: Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci 1965, č. 123, 1 ad.).

80 Humanistické tendence měly v Čechách staletou předchozí vývojovou tradici z doby Karla IV. Již v polovině 15. století pronikala k nám italská renesance svou humanisticky učeneckou složkou (Aeneas Silvius, Filippo Beroaldo, Giovanni Francesco Poggio Bracciolini). Renesanční humanismus se dostal nejprve do Prahy, později do jižních Čech, především do dvou rožmberských kulturních středisek (Český Krumlov a Třeboň), pak na český sever do Rudohoří, kde vznikala ohniska humanistického hnutí. Na Moravě zase proniká do Olomouce. Největší odezvu nalezl u českých vzdělanců z řad utrakvistů a Jednoty bratrské. Čeští humanisté se scházeli v bývalém Andělském dvoře Karla IV. v Praze, pak v domě Matouše Kolína z Chotěřiny (1516—1566). Prvními představiteli českého humanismu byli Jan z Rabštejna (1437—1473), autor latinského *Dialogu* (1469) a Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (1461—1510), znalec a napodobitel římských básníků a autor úvah *De miseria humana* (1495) a *De avaritia* (1499).

- ⁶¹ O pronikání renesančního umění do Prahy se výstižně zmiňuje Zdeněk Wirth v knize *Praha v obraze pěti století* (Praha 1932).
- ⁶² Popis Rudolfova dvora v Praze se dochoval v satirickém románu skotského spisovatele Johna Barclaye (1582–1621) s názvem *Euphormionis Lusinii Satyricon* (Lugduni Batavorum 1674, 264 ad.). Barclay pravděpodobně nebyl v Čechách, proto jeho popis je asi fiktivní. Je psán satirickým tónem se značně ironickou příchutí. Rudolf II. je tu nazýván orlím mužem (*Aquilus*). Barclay hovoří pouze povšechně o Germánii a jméno Praha nebo Čechy se neobjevují. Viz Wl. Bobek, *Balbin a Barklaj* (in: Slovenská Miscellanea, Bratislava 1931, 14 ad.) a t.ž., *Barklajův popis Rudolfova dvora* (in: ČČH XL, 1934, 363 ad.).
- ⁶³ Viz Karel Stloukal, *Česká otázka v době předbělohorské* (in: Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna. Sborník osmi statí. Red. Jar. Prokeš, Praha 1934, 7 ad.).
- ⁶⁴ Renesanční architektury, zvláště zámecké, budované italskými staviteli a architekty, výtvárně vyzdobené italskými umělci, zatlačují do pozadí staročeský styl bydlení, zvláště malé a nepohodlné hrady a chudé tvrze. Tato proměna v životním stylu české šlechty a českého měšťanstva byla jedním z dokladů poevropštění naší výtvarné kultury, jež se pak stala východiskem k novému, bohatšímu životu naší šlechty a měšťanstva, ovšem jen na krátkou dobu. Tento vysoký životní standard byl v zárodku zničen neblahými událostmi po Bílé hoře. Viz Oliva Pechová, *Renesanční obytný prostor v Čechách a jeho vývoj* (dissert., KU, Praha 1952–53, strojopis, posuzovatelé Jan Květ a Jaroslav Pešina) a Olga Frejková, *Palladianismus v české renesanci* (Praha 1941):
- ⁶⁵ Z budov, které tehdy vznikly, dlužno uvést Rudolfův letohrádek v královské oboře, malostranskou radnici, luterský kostel sv. Salvátora a libereckou zámeckou kapli. Jako zajímavý stylový kontrast byla vybudována Vlašská kaple, kostel P. Marie Vítězné, Matyášova brána na pražském hradě a poutní kostel ve Staré Boleslavi. Tyto budovy se jeví jako představitel těch slohových tendencí, které u nás nezdomácněly a staly se spíše výrazem dobové módy, než jednoho ustáleného uměleckého systému. Viz Zdeněk Wirth, *Valdštejn a současné umění* (in: Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna. Sborník osmi statí. Red. Jar. Prokeš, Praha 1934, 173 ad.).
- ⁶⁶ Do jaké míry se v našich zemích prostupovaly různé slohové tendence ještě v 17. století, upozornil bystře F. X. Šalda: „Mnoho opožděné renesance pluje u nás pod vlajkou barokní, leccos působí také jako poslední výběžky gotiky“ (*O literárním baroku cizím i domácím*, Šaldův zápisník VII, 1935–36, 170). Mnoho proto správně spojuje počátky českého baroku pouze s rekatolizací našich zemí. Jak je vidět, výtvarný a literární manýrismus i raný barok se u nás objevují již v době předbělohorské v prostředí české reformace (např. též Komenský), i když se později stal typickým nositelem protireformačních a rekatolizačních tendencí. O celkové evropské situaci ve výtvarném umění v době renesance a raného baroku se podrobně zmiňuje Antonín Matějček (*Dějiny umění III a IV*, Praha 1927 a 1929) a Zdeněk Wirth (*Dějepis výtvarných umění v Československu*, Praha 1935).
- ⁶⁷ Z pramenů k dvorské obrazárně Rudolfa II. mají největší význam inventární seznamy obrazů v Archivu Pražského hradu, částečně též ve Státním ústředním archivu v Praze. Umělecké sbírky Rudolfovy popisuje tato odborná uměleckohistorická literatura: Beda Dudík, *Die Rudolphinische Kunst- und Raritätenkammer in Prag* (in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale XII, Wien 1867), Antonín Rybička, *Umělci na dvoře cis. Rudolfa II.* (in: Památky archeologické XV, 1892, 684 ad.), Alfred Wolmann, *Die Gemäldesammlung in der kaiserlichen Burg zu Prag* (in: Mittheilungen der k. k. Central-Commission, N. F. III, Wien 1877, 25 ad.), Jan Svátek, *Die Rudolphinische Kunstskammer in Prag* (in: Culturhistorische Bilder aus Böhmen, Wien 1879), Adolfo Venturi, *Zur Geschichte der Sammlungen Kaiser Rudolf II.* (in: Repertorium für Kunstwissenschaft VIII, Berlin—Stuttgart 1885, 1 ad.), Karel Chytil, *Umění v Praze za Rudolfa II.* (Praha 1904, též německy), t.ž., *Umění a umělci na dvoře Rudolfa II.* (Praha 1912, katalog výstavy: pražského Rudolfa), Karel B. Mádl, *Obrazárna a umělci Rudolfa II. v Praze* (in: Památky archeologické XXII, 1906–1908, 171 ad.), *Rudolf II. Umění na jeho dvoře*. Katalog výstavy (úvodní stať napsal P. Bergner, Praha 1912), Karel Vladimír Herain, *České malířství od doby rudolfinské do smrti Rainerovy* (Praha 1915), F. X. Harlas, *Rudolf II., milovník umění a sběratel* (in: Doby, postavy a díla, sv. 2., Praha 1918), Jan Morávek, *Sbírky Rudolfa II. a jejich osudy* (úvod ke katalogu výstavy musea hl. města Prahy, březen—květen 1937), t.ž., *Nově objevený inventář rudolfinských sbírek na Pražském hradě* (in: Publikace Archivu Pražského hradu, čís. 1, 1937), t.ž., *Dvůr Rudolfův: Sbírky na Pražském hradě* (in: Co daly naše země Evropě a lidstvu, Praha 1940, 143 ad.), Jaromír Neumann, *Objev vzácných obrazů na Pražském hradě* (in: Výtvarné umění XX, 1962, 433 ad.), t.ž., *Obrazárna zapomenutá a znovu objevená* (in: Kniha o Praze 1964,

Praha 1964, 9 ad.), t ý ž, *Obrazárna pražského hradu. Soubor vybraných děl* (Praha 1964) a t ý ž, *Průvodce obrazárnou pražského hradu* (Praha 1964). Viz též *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses XII, XV, XVII, XIX, XXV a XXVIII. O nizozemských manýristech* viz Max Friedländer, *Die Niederländischen Manieristen* (Leipzig 1921).

⁶⁸ Jaromír Neumann, *Obrazárna pražského hradu*, 15.

⁶⁹ Jak můžeme vyčíst z dochovaných inventářů z let 1619 a 1621, byly to velmi pestré a jednoduché sbírky bez jakéhokoli sběratelského a stylového systému. Byly tu smíšený v jeden celek kuriozity i předměty ryze umělecké povahy. Praha sice tehdy neměla v tomto směru, podobně jako tehdejší její dvorská hudební kultura, bezprostřední vliv na další vývoj českého výtvarného umění, neboť to byla typicky izolovaná šlechtická místní kultura, ale již svou pouhou existencí znamenala velký kulturní přínos jak pro naše země, tak pro tehdejší střední Evropu.

⁷⁰ Údobí výtvarného manýrismu druhé poloviny 16. a počátku 17. století, tak významné pro vývoj raně barokního umění, poprvé správně slohově docenil a kriticky zhodnotil Max Dvořák v průkopnických studiích *Pieter Bruegel der Ältere a Über Greco und den Manierismus* (in: *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur Abendländischen Kunstentwicklung*, München 1924, 217 ad.). Dvořák spatřuje v manýrismu projev složitých duchovních hnutí, jež slohově podminily vývoj severské renesance a baroku. Přesvědčivě prokázal, kolik trvalých hodnot vnesl právě tento směr do uměleckého vývoje. Tím také Dvořák rozhodně odmítl podceňující názory, obviňující manýrismus z pouhého epigonského napodobení a bezduchého přenášení uměleckých forem, které vznikly v jiném duchovním a společenském prostředí a klimatu. Viz též studii Vojtěcha Volavky, *K posledním italským příspevkům do diskuse o manýrismu* (in: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university XIII, řada uměnovědná F, čís. 8, Brno 1964, 149 ad.).

Obsáhle a pronikavě pojednal o manýrismu v umění a jeho dějinné vývojové perspektivě Gustav René Hocke v knize *Die Welt als Labyrinth. Manier und Manie in der europäischen Kunst. Von 1520 bis 1650 und in der Gegenwart* (Hamburg 1957, 1968). Viz též Hockovu práci *Manierismus in der Literatur. Sprach-Alchimie und esoterische Kombinationskunst. Beiträge zur vergleichenden europäischen Literaturgeschichte* (Hamburg 1959, 1967). Hocke považuje manýrismus za svéprávný styl, za samostatnou tvůrčí slohovou epochu, která se zvláště typicky vyhranila během 16. a na počátku 17. století, tedy v údobí slohového přechodu renesance v barok. Manýrismus má podle něho zvláštní, vyhraněný výrazový charakter, specifický písemný, kresebný, malebný a hudební duktus. Hocke je toho názoru, že také tehdejší dobová móda v magii, astrologii, mystice, kabale, okultismu, esoterických černých a orientálních naukách a excentrismu je typickým projevem manýrismu. Odtud považuje pražskou rudolfinskou dobu za vysloveně manýristickou. Rovněž císař Rudolf II. je pro něho výrazná snivě esoterická manýristická osobnost. O obou spisech Gustava René Hocka napsal kritickou recenzi Josef Válek s názvem *Labyrinth manýrismu I. a II.* (in: Host do domu 1969, čís. 14 a 15, 38 ad., 20 ad.). Viz též Arnold Hauser, *Der Manierismus. Die Krise der Renaissance und der Ursprung der modernen Kunst* (München 1964, 322 obrazových příloh).

⁷¹ Vedle dvorských malířů žila v Praze ještě spousta drobných celkem bezvýznamných výtvarníků, kteří nepatřili ke dvoru. Zikmund Winter jich napočítal na 53 českých, 53 německých a 3 jiné národnosti. Možno říci, že nikdy předtím nepůsobilo v Praze tolik malířů. Také mezi občany a měšťany pražskými bylo výtvarné umění velmi rozšířeno, o čemž svědčí četné patricijské a měšťanské inventáře, v nichž jsou uvedeny často dosti podrobné soupisy uměleckých památek, které byly v jejich majetku. Podle vzoru Rudolfova dvora byli mezi nimi i velmi vzdělaní sběratelé obrazů a plastik. Odtud nelze tak jednostranně a jednoznačně tvrdit, jak to činí např. Karel Stloukal (*Portrét Rudolfa II. z roku 1600*. In: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých. K šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Praha 1930), že dvorské umění a sběratelství Rudolfa II. bylo bez vlivu na úroveň vkusu pražského měšťanstva, i když musíme objektivně doznat, že v této době nemělo české malířství ani jedinou výraznější tvůrčí individualitu, která by se dala postavit do kontextu evropského výtvarného umění. K pražskému měšťanskému výtvarnému vkusu viz práci Zikmunda Wintra, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Vydal J. V. Šimák (Spisův musejních, čís. CLXXIV, Praha 1913, zvl. na str. 522 ad.). O umělcích na dvoře Rudolfa II. v Praze pojednávají tyto spisy: Marianne Wünsch, *Die Niederländer am Hofe Rudolfs II.* (dísert., Praha 1943—44, KU, strojopis, posuzovatelé Erich Trunz a Anton Ernstberger), Reinhilde van den Brande, *Aegidius Sadeler. Ein niederländischer Kupferstecher am Rudolfinischen Hofe* (dísert., KU, Praha 1944—45, strojopis, posuzovatelé Karl Swoboda a Alois Gotschich) a Marie Luise

Zirm, *Der Künstler- und Gelehrtenkreis um Kaiser Rudolf II.* (disert., KU, Praha 1943 až 1944, posuzovatelé Erich Trunz a Anton Ernstberger).

⁷² Ředitelem rudolfinských sbírek v Praze byl proslulý italský antikvář Jakob de Strada (1515 v Mantově, zemřel 1588 v Praze), autor velkého díla *Epitome thesauri antiquitatum, hoc est imp. rom. orient. et occidental. iconum ex antiquis numismatibus quam fidelissime delineatarum. Ex musaeo Jacobi de Strada Mantuani antiquarii* (Lugduni apud Jac. de Strada et Thom. Guerinum 1553). V tomto velkém díle jsou vyobrazeny podobizny císařů od Julia Caesara až po Maxmiliána II. na mincích a medailích s jejich stručnými životopisy. Druhým jeho velkým dílem je spis *Imperatorum rom. omnium or. et occid. imagines ex ant. numismatibus delineatae* (Zürich 1559). Po smrti Jakuba Strady se stal ředitelem rudolfinských sbírek jeho syn Octavio Strada (1550 — zemřel před rokem 1615). Roku 1598 byl Octavio Strada povýšen do rytířského stavu s predikátem z Rosbergu. Pokračoval v rozmnožování hradčanských sbírek. Napsal velké historické dílo *Symbola divina et humana pontificum, imperatorum, regum etc.* (Praha 1600). Tento spis obsahuje stručné dějiny papežů, císařů a králů, jejich podobizny a pamětní mince. V rkp. zanechal několik dalších děl, z nichž jedno (*De vitis imp. et caess. rom. tam occ. quam or. nec non uxor et lib. eorum... a Julio Caesare... usque ad D. N. Imp. Caes. Matthiam* atd. (Frankfurt a. M. 1615) vydal po jeho smrti syn Octavia Strady Octavio Strada ml., který rovněž napsal dva historické spisy: *Genealogia et series Austriae ducum, regum et imperatorum a Rudolpho I. ad Ferdinandum II.* a další dílo *Commentaria de rebus gestis ab imp. Mathia II. et Ferdinando II. ab anno 1617 ad 1629* (Frankfurt a. M. 1629). Viz Josef Svátek, *Poslední dnové Rudolfových sbírek v Praze* (in: *Obrazy z kulturních dějin českých I*, Praha 1891, 47 ad.) a též, *Stradové z Rosbergu* (tamtéž, 103 ad.).

⁷³ Její jednotlivé obrazy se nalézají téměř ve všech významných světových galeriích: Antverpách, Berlíně, Drážďanech, Filadelfii, Leningradě, Londýně, Mnichově, New Yorku, Paříži, Richmondu, Stockholmu, Vídni aj. Množství obrazů zůstalo ve Švédsku, i když jejich zbytek, který si nevzala královna Kristina do Říma, byl zničen požárem švédského královského zámku roku 1697. Přesto zjistil Olof Granberg, že ve Švédsku zůstalo v různých sbírkách 90 obrazů z rudolfinské sbírky. Jen velmi nesnadno se proto dá zrekonstruovat její obsahová náplň z několika dochovaných inventarů, tím nesnadněji, že se ztratily inventáře z doby Rudolfa II. Inventáře z pozdější doby nám nedovolují provést úplnou a spolehlivou rekonstrukci těchto sbírek. Nejcelistvější obraz o Rudolfových sbírkách podává inventář, který dal zhotovit kníže Karel Liechtenstein těsně po zlomení stavovského povstání, a fragmentární inventář z roku 1619, jenž byl nalezen teprve později. Byl dokončen 6. XII. 1621. Zhotovili jej Hans Karl König a Ottavio Miseroni ve dvou odchylných vyhotoveních. Obě verze kriticky vydal Heinrich Zim m e r m a n n (*Das Inventar der Prager Schatz- und Kunstkammer vom 6. Dezember 1621 nach Akten des Allerhöchsten Kaiserhauses XXV, II. Teil*, Wien—Leipzig 1905). Před koncem třicetileté války byl pořízen nový, ale jen zcela zběžný inventář. Je deponován ve Skoklosteru. Rekonstrukce obrazárny Rudolfa II. je dnes přístupna veřejnosti ve fotokopích a v expozici řady nedostí pečlivě restaurovaných originálů z bývalé rudolfinské sbírky ve vzorně instalované Obrazárně Pražského hradu v Hradčanech. Viz Jaromír Ne u m a n n, *Průvodce Obrazárnou Pražského hradu* (Praha 1964).

⁷⁴ Angličti dobrodružové přišli do Prahy také z toho důvodu, aby politicky ovlivnili císaře a jeho okolí, takže měli značný význam v politické hře rudolfinského dvora. Z deníku Johna Dee, který je deponován v Londýně, jasně vysvitá, že Dee a Kelley cestovali z podnětu královny Alžběty nejen do Prahy, ale též do Krakova, aby zjistili vztah Habsburků k polské královské otázce a k mizející síle Španělska, na jehož zámořských državách měla Anglie významný zájem.

⁷⁵ Hlavními laboranty v císařské alchymistické laboratoři byli císařští komorníci Jeroným Makovský z Makové, Filip Lang z Langenfelsu, Kašpar Rucký z Rudz, Ital Mardocheus de Delle a celá řada drobných magistrů a alchymistických pomocníků. Alchymie v rudolfinské době byla určitým druhem módy a odtud byla vydatně pěstována také u dvorů české šlechty v Třeboni, Českém Krumlově, Prachaticích aj. Na předním místě v tomto směru dlužno uvést pana Viléma z Rožmberku, Jana z Hasenburku aj. O alchymistech u Rudolfova dvora viz Josef Svátek, *Anglický alchymista Kelley v Čechách* (in: *Obrazy z kulturních dějin českých I*, Praha 1891, 135 ad.), též, *Alchymie v Čechách za doby Rudolfa II.* (tamtéž II, Praha 1891, 37 ad.) a Otokar Zachar, *Rudolf II. a alchymisté* (in: *ČČM LXXXVI*, 1912, 417 ad.). Viz též E. O. v. L i p p m a n n, *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie* (Berlin 1919). O Rudolfových alchymistech a pražské Zlaté uličce nejnověji pojednává Emanuel Poche v publikaci *Zlatá ulička na pražském hradě* (Praha 1969).

- ⁷⁶ Viz studii Vladimíra Kyasce, *První česká mluvnice a její místo ve vývoji spisovné češtiny* (in: Slova a slovesnost XIII, 1952, čís. 3–4, 141 ad.).
- ⁷⁷ O české literatuře v údobí humanismu 15. a 16. století nás spolehlivě informuje tato literatura: Josef Jireček, *Rukověť k dějinám literatury české* (Praha 1875), Josef Truhlář, *Počátky humanismu v Čechách* (Praha 1892), týž, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.* (Praha 1894), Antonín Truhlář a Karel Hrdina, *Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI.* (s abecedním seznamem, pouze hesla Abel-Collinus, Praha 1918), Jan Branberger, *Hudební úvahy o české humanistické poesii* (in: Věstník Královské české společnosti nauk 1946, sep. Praha 1948), Josef Hrabák a spolupracovníci, *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura* (Praha, Čs. akademie věd, 1959, část čtvrtá, 283 ad.) a Bohuslav Havránek, *Význam jazyka spisovného pro jazyk básnický* (in: Studie o spisovném jazyce, Praha 1953, zvl. na str. 70).
- ⁷⁸ V předmluvě čteme: "... Až mi i přišel v ruce kancionál německý s notami tištěný... Při němž dána mi zpráva, že by z českého exempláře německý udělán a složen byl. I ptal sem se na ten český exemplář, až sem se ho i doptal... Oblibiv jej... také i noty německého kancionálu, ihned sem na ty noty, kteréž by se k tomu českému kancionálu... dobře trifiti (sic!) mohly, nákladu... nelitoval... Protož sem se jakž sem mohl přičinil, abych ty noty zpravil a v Čechách české písně tiskl..." Viz předmluva, fol. A III b.
- ⁷⁹ Viz Rudolf Ewerhart, *Die Handschrift 322/1994 der Stadtbibliothek Trier als musikalische Quelle* (Regensburg 1955). Otázkou původnosti a nepůvodnosti českých duchovních písní z údobí od 14. do 16. století se zabývá finský hudební badatel Tino Mäkinen v práci *Die aus frühen böhmischen Quellen überlieferten Piae Cantiones-Melodien* (in: Studia historica Jyväskyläensia II, Jyväskylä 1964). Je to problém nesporně značně obtížný, v mnoha případech sporný a hypotetický, tím spíše, že autor knihy neměl v ruce všechny české prameny. Autorovi se do jisté míry podařilo na základě srovnávacích studia prokázat, že existují zajímavé nápěvné filiace především mezi českými a německými duchovními písněmi. Přitom Mäkinen označil, které z českých písní lze prohlásit za původní a které jsou nápěvně a rytmicky závislé na cizích vzorech a předlohách. Z 90 kancionálových duchovních písní našel přímo nebo nepřímo v českých pramenech 24 nápěvů. Z nich 15 se dostalo do Finska, jednak prostřednictvím Německa, jednak přímo z Čech, a to prý někdy kolem r. 1400. Vyslovil také domněnku, která je zatím ovšem pouhou hypotézou, že tyto české písněvé typy přenesli do Finska finští studenti, kteří studovali v l. 1382–1404 na pražské univerzitě. Srovnej Jan Koubu, *Finská práce o staré české písni* (in: Hudební věda III, 1966, č. 1, 115 ad.). Na nápěvné filiace v evropské hudbě 13.–16. století poukazuje také Arnold Geering v práci *Die Organa und mehrstimmigen Conductus in den Handschriften des deutschen Sprachgebietes vom 13. bis 16. Jahrhundert* (in: Publikationen der Schweizerischen Musikforschenden Gesellschaft II, 1, Bern 1952).
- ⁸⁰ Celkový pohled na vývoj duchovní hudby v údobí české renesance na sklonku 15. a v 16. století podává tato základní česká hudebněhistorická literatura: Karel Konrád, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literátských bratrstev* (Praha 1893), Vlastimil Blažek, *Hudba v XV. a XVI. věku* (in: Čsl. vlastivěda VIII, 1935, 448 ad.), Vladimír Helfert, *Hudební renesance* (in: Dějiny lidstva V. V branách nového věku 1450–1650, Praha 1938) a Jan Racek, *Česká hudba. Část II. Českobratrské duchovní píseň a literátská bratrstva* (Praha 1958, 55 ad., 231 ad.). Z monografických prací o české hudební renesanci uvádím těchto několik stěžejních publikací: Otakar Hostinský, *Jan Blahoslav a Jan Josquin* (Praha 1896), Vladimír Helfert, *Musica Blahoslavova a Philomatova* (in: Sborník Blahoslavův, Přerov 1923, 121 d.), Emilián Troida, *Kapitoly o české mensurální hudbě* (in: Cyril LIX, 1933, 4 ad.).
- ⁸¹ Důležitým pramenem k jednotě bratrské je dosud v úplnosti nevydaná *Historia fratrum*, dílo neznámého autora připisované Janu Blahoslavovi. Viz bibliografii o dějepisectví jednoty bratrské v díle Kamila Krofity, *O bratrském dějepisectví* (Praha 1946).
- ⁸² O českobratrské duchovní písní viz tuto literaturu: Philipp Wackernagel, *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zum Anfang des XVII. Jh.* (3 sv., Leipzig 1866–1870), Johann Zahn, *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder aus den Quellen geschöpft* (Gütersloh 1888–90), Rudolf Wolkan, *Das deutsche Kirchenlied der Böhmischen Brüder I–III* (Herrnhut sv. I, 1922, sv. II a III, 1931; 1. sv. vyšel česky v překladu a s doplňky F. M. Bartoše s názvem *Dějiny jednoty bratrské I*, Praha 1923), týž, *Bohemian Brethren's Hymnody* (in: Julians Dictionary of Hymnology, London 1925), Johannes Westphal, *Das evangelische Kirchenlied nach einer geschichtlichen Entwicklung*

(Berlin ⁶1925), Heinz Schmidt, *Die Böhmischen Brüder* (Berlin-Dahlem 1938), Hubert Doležil, *Česká píseň reformační a vývoj protestantského chorálu* (in: Co daly naše země Evropě a lidstvu, Praha ²1940, 96 ad.), Bruno Stäblein, *Die mittelalterlichen liturgischen Weisen im Gesangbuch der Böhmischen Brüder vom 1531* (in: Mf V, 1952, 138 ad.), Walter Blankenburg, *Zur Frage nach der Herkunft der Weisen des Gesangsbuchs der Böhmischen Brüder* (in: Musik und Kirche XXI, 1951), t ý ž staf *Böhmische Brüder* (in: MGG, Kassel 1952, sloupec 36 ad.) Camillo Schoenbaum, *Die Weisen des Gesangsbuchs der Böhmischen Brüder vom 1531* (in: Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie III, 1957, 44 ad.) a Friedrich Blume, *Geschichte der evangelischen Kirchenmusik*. Zweite neubearbeitete Auflage. Herausgegeben unter Mitarbeit von Ludwig Finscher, Georg Feder, Adam Adrio und Walter Blankenburg (Kassel 1965). V této publikaci je otisknuto několik soupisů odborné literatury k tomuto tématu a na str. 403—412 staf W. Blankenburga, *Die Musik der Böhmischen Brüder*.

⁸² Hustotu literárských bratrstev na území Čech a Moravy názorně zobrazuje místopisná mapa, kterou sestavil a navrhl Karel Konrád pro Národopisnou výstavu československou v Praze roku 1895. Její reprodukci otiskl Jan Ráček v knize *Česká hudba* (Praha 1958, 330).

⁸⁴ Pro nedostatek spolehlivých bibliografických pomůcek a soupisů je dosud skoro nemožno zachytit v celistvosti obrovskou spoustu tištěných a zvláště rukopisných kancionálů a tisíce singulárních písní, z nichž většina je k tomu ještě anonymní. Chybí nám dosud dokonale zpracovaná heuristika našich písníových fondů z 15. a 16. století. Bez ní a bez její přesné bibliografie bude stále náš přehled kancionálové a písníové české produkce kusý a neúplný. O tomto problému se zmiňuje Antonín Škarka ve studii *Hymnorum thesaurus Bohemicus, jeho plán a realizace* (in: Cyril LXXIII, 1948, čís. 7—10, 73 ad.). O bohatství české kancionálové literatury nám podávají svědectví dosavadní její sice neúplné, ale instruktivní soupisy Josefa Jungmanna (in: *Historie literatury české*, Praha ²1849, zvl. na str. 131, IV, čís. 46—154, str. 260; V, čís. 73—162) a Josefa Jirečka (in: *Hymnologia Bohemica. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století*, Praha 1878). Dosud nejúplnější soupis české kancionálové literatury nalezneme u Zdeňka Tobolky a Františka Horáka (in: *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*, díl II, část I—IX, Praha 1939—1967).

O české kancionálové literatuře uvedme aspoň tyto nejdůležitější práce a studie: Christian d'Elvert, *Die böhmischen Cantionale* (in: Brüner Notizenblatt 1855), Antonín Rybička, *České kancionály Králohradecké* (in: Památky archeologické a místopisné II, 1857, 182 ad.), t ý ž, *Tři staročeské kancionály, nacházející se v c. k. dvorské bibliotece vídeňské* (I. Kancionál Kutnohorský, II. Český kancionál Časlavský, III. Rybaňovský od sv. Kříže Většího v Praze, tamtéž VI, 1865, 17 ad., 52 ad., 84 ad.), t ý ž, *Dva staročeské kancionály v c. k. sbírce Ambravské* (I. Kancionál Smíškovský, II. Kancionál Sternberský, tamtéž VI, 1865, 281 ad.), Josef Jireček, *Kancionál bratrský* (in: ČČM 36, 1862, 25 ad.), Quido Maria Dreves, *Cantiones Bohemicae, Leiche, Lieder und Rufe des 13., 14. und 15. Jh.* (Leipzig 1886), Richard Veselý, *Táborské kancionály* (in: ČČM, 1911, 8 ad.), Dobroslav Orel, *Franušův kancionál z r. 1505. Příspěvek k vývoji notace a k dějinám zpěvu jednohlasého i vícehlasého doby Jagellovců v Čechách* (Praha 1922), Bohuš Hrejsa, *Kancionály v jednotě bratrské* (in: Reformační sborník IV, 1931, 37), Otto Ursprung, *Katholische Kirchenmusik* (in: Hdb. der Musikwissenschaft X, vyd. Ernst Bücken, Potsdam 1931), Antonín Škarka, *Několik poznámek k staré české hymnologii* (in: Listy filologické 60, 1933), František Hrubý, *Luterství a kalvinismus na Moravě* (in: ČČH XLI, 1935, 19 ad.), Dobroslav Orel, *Hudební prvky svatováclavské* (Praha 1937), Eugen Frantz, *Zur Frage der alttschechischen Psalter-Übersetzungen* (disert., Wien 1940), Antonín Škarka, *Nové kapitoly ze staré české hymnologie* (in: Sborník filologický XII, 1942), Bohuš Hrejsa, *Kancionály jednoty bratrské* (disertace KU, Praha 1946, strojopis, posuzovatelé Josef Hutter a Jindřich Čadík), Bohuslav Indra, *Tobiáš Závorka Lipenský* (in: Slezský sborník XLVI, 1948, 132 ad.), Karel Václav Štěpka, *Hymnologie. Repertorium dějin církevní hudby a zpěvu Husovy čl. bohoslovecké fakulty v Praze* (Praha 1952), Jaroslav Bužga, *Slaviček rajský Jana Josefa Božana* (in: Časopis Slezského musea V, 1956, čís. 2, 31 ad., viz též pod heslem *Königrätz-Hradec Králové* in: MGG VII, Kassel—Basel 1958, sloupec 368 ad.) t ý ž, *Zur musikalischen Problematik der alttschechischen Kantionalien* (in: Mf XII, 1959, seš. 1, 13 ad.), Jan Kouba, *Kancionály Václava Mířinského* (in: Miscellanea musicologica VIII, 1959, 7 ad.), Jitka Snížková, *Sedlánský kancionál Kopidlanského v hudebním oddělení Národního musea* (in: Časopis Národního musea, oddíl společenský,

- 1959, čís. 2, 167 ad.), Jan Koub a, *Poznámky k české hymnologii* (in: *Miscellanea musicologica* XII, 1960, 5 ad.), týž, *Nejstarší český tištěný kancionál z r. 1501 jako hudební pramen* (in: *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2, 1965, Praha 1965), Jaromír Černý, *Soupis hudebních rukopisů muzea v Hradci Králové* (in: *Miscellanea musicologica* XIX, Praha 1966) a Helena Sláčíková, *Hudební památky ve Státním archivu v Brně ze 14.—18. století* (diplomová práce, Brno 1966, strojopis). Viz též Camillo Schoenbaum, *Die tschechische hymnologische Literatur 1945—1959* (in: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* V, 1960).
- 65 O utrakvistických a luterských kancionálech a utrakvistické písňové produkci viz tuto literaturu: Albert Pražák, *Dějiny slovenské literatury I* (Praha, 1950, 166), Jozef Minárik, *K vývinu slovenskej duchovnej poézie* (in: *Slovenská literatura* 2, 1955), Ján Čaplovič, *Literárne začiatky Jána Silvána* (tamtéž), týž, *Dve vydania Silvánových piesní* (in: *Slovenská literatura* 4, 1957), Boris Bálent, *Piesne Jána Sylvána* (Martin 1957, faksimile) a Ludmila Čuprová, *Poznámky k životu a dílu Jána Silvána* (in: sborník *Litteraria. Studie a dokumenty I*, Bratislava 1958). O Kunvaldském viz studii Josefa Jirečka, *Jakub Kunvaldský a jeho kancionál* (in: *ČMM* VI, 1874).
- 66 Na barokní charakter díla Komenského poukázal F. X. Šalda ve svrchu citované práci o literárním baroku a švýcarský germanista Emil Ermatinger ve knize *Barock und Rokoko in der deutschen Dichtung* (1926). Ermatinger slučuje vnitřně i pojmově německou barokní poesii s luteránstvím. Dokonce je toho mínění, že většina děl německé barokní poesie vznikla na luteránské půdě. Vždyť protestantská zbožnost v Německu měla tytéž sentimentálně laděné tóny, blouznivost a extaticčnost jako barokní katolická zbožnost.
- 67 Viz Vilém Bítar, *Poetika Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu* (in: *Postavy a problémy českého baroku literárního*, Praha 1939).
- 68 Za doplňky k bibliografii a k soupisu kancionálů české jednohlasé duchovní písně podobojí a katolické upřímně děkují dru Janu Koubovi z Prahy.
- 69 Svrchu zmíněné domněle české světské lidové písně z 15. a 16. století uvádí v notovaných ukázkách Jaroslav Pohanka ve svých *Dějínách české hudby v příkladech* (Praha 1958, 28 ad., čís. 47—52, 54, 77, 79—81). O lidových písních 16. stol. se zmiňují Otakar Hostinský (36 nápěvů světských písní českého lidu z XVI. století, Praha 1892, nově tamtéž 1957, *Česká světská píseň lidová*, Praha 1906), Jan Branberger (*Česká světská píseň lidová* v 16. století, in: *Český lid* XIX, 1910, 257 ad. a 353 ad.), Emil Axman (22 světských nápěvů ze XVI. století, in: *Hudební výchova I*, 1920, čís. 2, 24 ad., čís. 4, 57 ad., čís. 5, 73 ad.) a Josef Bek (*Česká světská píseň lidová* v 16. a 17. století, dipl. práce, Brno 1957, strojopis, posuzovatelé Boh. Štědroň a Karel Vetterl).
- 70 Otázkou autochtonnosti čes. světských písní z 15. a 16. stol. se zabývá Karel Vetterl ve studii *Zur Problematik der tschechischen Volksliedquellen vor 1600* (in: *Tagungsbericht über die Freiburger Sitzung in der Reihe Walter Wioras, Die Musik im alten und neuen Europa*, Bärenreiter—Kassel 1970). O tomto problému se zmiňuje také Jan Racek ve studii *Česká lidová píseň a hudba italského baroku 17. a 18. století* (in: *Národopisné aktuality* VII, 1970, čís. 1, 3 ad.). Tato Rackova studie vyjde též v německém překladu s názvem *Das tschechische Volkslied und die Musik des italienischen Barocks im 17. und 18. Jh.* (in: *Festschrift für Prof. Dr. Hellmut Federhofer, Mainz, v tisku*). Viz též Walter Salmen, *Vermeintliches u. wirkliches Volkslied im späten Mittelalter* (Kongressbericht, Lüneburg 1950). Příteli dr. Karlu Vetterlovi děkují za některé připomínky metodologického rázu.
- 71 O francouzské Pléiade a Pierre de Ronsardovi viz tuto nejnovější literaturu: F. A. Yates, *The French Academies of the XVIth Century* (London 1947) a R. Le b è que, *Ronsard et la musique* (in: *Musique et Poésie au XVIe siècle*, Paris 1934, Centre national de la recherche scientifique, 105 ad.).
- 72 Ovšem tento humanistický kosmopolitismus nebyl snad něčím specificky českým. Objevuje se již ve vypsělé podobě ve 14. století např. u Danta, který řekl: „*Moji vlasti je vůbec svět*“ („*Nos autem cui mundus est patria*“, *De vulgari eloquentia*, Lib. I., Cap. VI). Ještě snad vyhoceněji formuloval své kosmopolitické cítění, když mu byl nabízen za nedůstojných podmínek návrat do rodné Florencie. Tehdy Dante ve své odpovědi řekl: „*Což nevidím všude svit slunce a hvězd? Což nemohu všude přemítat o nejvznešenějších pravdách, abych musil být slávy, ba s hanbou se objevit před lidem a městem? Ani chleba se mně nebude nedostávat*“ („*Quidni? nonne solis astrorumque specula ubique sub coelo, ni prius inglorium, immo ignominiosum, populo Florentinaeque civitati me reddam? Quippe nec panis deficiet*“ (Dante Alighieri, *Epistola IX. Viz Tutte le opere di Dante Alighieri*. Nuovamente rivedute nel testo dal Dr. E. Moore, Terza edizione, Oxford 1904, 381 a 414).

- ⁹³ Nápěvy k Horácovým ódám psal např. Matouš Kolín z Chotěřiny (1516–1566) a vydal je s názvem *Harmoniae univocae in odas Horatianae* (Wittenberg 1555). Básník Václav Nicolaides Vodňanský (zemř. 1582), autor sbírky *Cantiones evangelicae* (Nürnberg 1554), knihtiskař Tomáš Mitis z Limuz (1523–1591), tvůrce sbírky *Hymnodiae in Messiam ex cantionibus Bohemicis* (1574–1581), a profesor matematiky a klasické filologie na pražské universitě Vavřinec Benedictus Nudožerský (kolem roku 1555–1615), který vydal soubor žalmů (*Žalmové někteří v písně české na způsob veršů latinských v nově uvedení a vydání*, Praha 1606), opatrovali nové humanistické verše vícehlasými a jednohlasými nápěvy. Viz *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, sv. 1–2 (Praha 1966, editoři Josef Hejnic a Jan Martinek).
- ⁹⁴ Jestliže jsme konstatovali, že česká jednohlasá duchovní píseň a česká kancionálová produkce z 15. a 16. století stále ještě čeká na vyčerpávající kritickou edici, pak totéž ve stejné míře platí také o české vícehlasé hudbě z téže slohové a dobové oblasti. Českému vokálnímu vícehlasu 15. a 16. století byla v muzikologické literatuře věnována poměrně malá a nesoustavná pozornost, i když máme několik pozoruhodných monografických prací o tomto vývojově tak důležitém úseku českých hudebních dějin. Česká renesanční hudba je zpracována jen v pouhé obrysové linii bez podrobného hodnotícího osvětlení. K němu budeme moci přistoupit teprve tehdy, až její jednotlivé úseky budou podrobně monograficky zpracovány. Poměrně malý zájem českých hudebních historiků o naši hudbu 15. a 16. století byl způsoben především rozříštěností, někdy i těžkou dostupností hudebních pramenů a odtud také jejich naprosto nedostatečnou evidencí. Schází nám dosud podrobná evidence především z venkovských městských archivů, knihoven, muzeí, zvláště ze soukromých, zámeckých, kostelních sbírek a ze zrušených klášterů, kde byly a jsou tyto prameny ještě stále uloženy. Čeká nás ještě velká a namahavá heuristická práce, než se nám podaří proniknout do této komplikované a spleťtité změti různorodého, namnoze stále ještě bohatého, byť neúplného a fragmentárního materiálu.
- Problémy českého vokálního vícehlasu 15.–17. století se zabývají monografickým způsobem tyto práce: Dobroslav Orel, *Počátky umělého vícehlasu v Čechách* (in: Sborník filosofické fakulty university Komenského, Bratislava 1922), t ý ž, *Die Stilarten der Mehrstimmigkeit des 15. und 16. Jh. in Böhmen* (in: Festschrift für Quido Adler, Wien, 1930, zvl. otisk), t ý ž, *Vícehlas v Čechách do 16. století* (in: Cyril LIX, 1933, 1 ad.), Zdenka H a n á k o v á Bokesová, Jiří Rychnovský, *český polyfonik* (disert., Bratislava, 1936, rkp.), Jaroslav Vanický, *Umění vokální polyfonie* (Praha 1954), Jiřka Snížková, *Česká polyfonní tvorba. Výběr vícehlasých děl českého původu z XVI. a XVII. století* (Praha 1958, text 5–18, poznámky a seznam literatury 95–107), t á ž, *Die fünfstimmige Komposition in der zweiten Hälfte des 16. Jh. in Böhmen* (in: Beiträge zur Geschichte alter tschechischen Musik, Praha 87 ad.) a t á ž, *Český vícehlas od 14. století do bitvy bělohorské* (dosud v rkp.). Soupis pramenů k českému vokálnímu vícehlasu v údobí od 14. do 16. století uveřejnil Kurt von Fischer ve studii *Repertorium der Quellen tschechischer Mehrstimmigkeit des 14. bis 16. Jahrhunderts* (in: Essays in musicology in honor of Dragan Plamenac. Red. Gustave Reese a Robert J. Snow. University of Pittsburgh press 1969).
- ⁹⁵ O činnosti a repertoárové náplni literárských bratrstev se zmiňuje tato literatura: Ad. R. Wolfskron, *Beiträge zur Geschichte des Meistersanges in Mähren* (Brno 1854), Antonin Rybička, *O bývalých společenstvech čili kůrech literárských* (in: Památky archeologické X, 1874–1877, 719 ad.), Adolf Kubeš, *Literárský sbor třebešský se zvláštním zřetelem k vývoji a významu literárských sborů vůbec* (in: CMM XII, 1880, 131 ad., sep. Brno 1881), Ferdinand Tadra, *Působení sborů literárských ve škole, v kostele, v umění hudebním a výtvarném* (Praha, Cyril 1886), t ý ž, *Vznik a dějiny sborů literárských až do nejvěššího jich rozšíření v XVI. a na počátku XVII. věku* (in: Památník pražského Hlaholu, Praha 1886, 1 ad.), Kliment Čermák, *Bratřina literárská v Čáslavi* (in: XIII. zpráva Věely čáslavské 1897) a Karel Brabec, *Hudební památky latinského a českého literárského bratrstva v Klatovech ze 16. století* (disertace, Praha 1947, strojopis, posuzovatelé Josef Hutter a Jindřich Čadík).
- ⁹⁶ V. V. Tomek, *Dějepis Prahy III*, 303.
- ⁹⁷ Srv. Johann Rautenstrauch, *Die Kalandsbrüderschaften, das kulturelle Vorbild der sächsischen Kantoreien* (Dresden 1903), t ý ž, *Luther und die Pflege der kirchlichen Musik in Sachsen* (Leipzig 1907).
- ⁹⁸ Podle svrchu citované mapy Karla Konráda byla literárská bratřina v 16. století usazena ve 110 městech a osadách v Čechách a v 55 městech a osadách na Moravě. V Čechách je zaznamenává Konrád v těchto městech a osadách: Bečov nad Teplou, Bechyně, Benešov u Prahy, Beroun, Bílina, Mladá Boleslav, Brandýs, Český Brod, Havlíčkův Brod, České Budějovice, Nový Bydžov, Čáslav, Cernovice, Dašice, Divišov, Dobruška, Dobruška,

Domažlice, Dvůr Králové, Dubějovice, Duchcov, Hlinsko, Holice, Kutná Hora, Hořice, Hořiměves, Kašperské Hory, Hostinné, Jindřichův Hradec, Králové Hradec, Humpolec, Chlumec nad Cidlinou, Choceň, Chotěboř, Chrušim, Jablonné nad Orlicí, Jaroměř, Horní Jelení, Jičín, Jistebnice, Klatovy, Kolín, Kostelec, Kostelec nad Černými Lesy, Kostelec nad Labem, Kouřim, Kralovice, Český Krumlov, Lanškroun, Libáň, Lišov, Litoměřice, Litomyšl, Lomnice n. Popelkou, Louny, Mělník, Nové Město nad Metují, Most, Mšeno, Vysoké Mýto, Náchod, Nepomuky, Netolice, Nymburk, Opočno, Pacov, Pardubice, Petrovice, Písek, Plzeň, Počátky, Poděbrady, Police nad Metují, Polička, Praha, Prachatice, Příbram, Rakovník, Roudnice, Rychnov nad Kněžnou, Sadská, Sedlčany, Sezemice, Česká Skalice, Slaný, Soběslav, Sobotka, Stody, Stříbro nad Mží, Sušice, Štěpánov, Tábor, Teplice, Terezín, Třebechovice, Třeбенice, Třebon, Turnov, Horšovský Týn, Ústí nad Labem, Velvary, Vlasim, Vodňany, Votice, Mladá Vožice, Zdislavice, Žamberk, Žatec, Žebrák a Žlutice.

Na Moravě a ve Slezsku zase v těchto městech a osadách: Velká Bíteš, Branná u Šumperka, Brno, Uherský Brod, Brtnice, Brušperk, Moravské Budějovice, Bystré, Bystrice nad Pernštejnem, Bzenec, Dačice, Doubravník, Dolní Dunajovice, Frýdek-Místek, Uherský Hradiště, Hulín, Ivančice, Jaroměřice nad Rokytou, Jemnice, Nový Jičín, Jimramov, Kojetín, Koldstýn u Šumperka, Kroměříž, Křižanov, Kyjov, Letovice, Lipník nad Bečvou, Valašské Meziříčí, Velké Meziříčí, Nové Město, Staré Město, Mohelnice, Olomouc, Opava, Ostrava, Polešovice, Přerov, Příbor, Rožnov pod Radhoštěm, Rýmařov, Nová Říše, Slavičín, Staříč, Strážnice, Štěpánov, Šternberk, Telč, Český Tešín, Tlumačov, Třebíč, Moravská Třebová, Veselí na Moravě, Zlín a Žďár.

⁹⁹ Artikule se v Čechách dochovaly v Chlumci nad Cidlinou z roku 1557, Boleslavi z roku 1565, Českém Brodě z roku 1593, Prachaticích z roku 1596, Českých Budějovicích z roku 1610, Netolicích, u sv. Vojtěcha v Podskalí v Praze (1591), Poličce, Jaroměři (1597), Jablonném nad Orlicí, Polici nad Metují, Žebrácké (1660), Litomyšli (1670) aj. Jedním z nejstarších dokumentů literátské činnosti v Čechách je matrika časlavského bratrstva z let 1539 až 1659 (viz studii V. J. Nováčka, *Matrika kůru literátského v Čáslavi z let 1539 až 1659*, in: *Věstník král. čes. společnosti nauk* 1897, čís. XXI, Praha 1897).

Na Moravě se zase dochovaly artikule v Třebíči (1516), Křižanově (1590), Nové Říši (1614) aj. Artikule třebské potvrdil Jan z Pernštejna a na Tovačově.

¹⁰⁰ Viz Karel Konrád, *Dějiny posvátného zpěvu* II, 150.

¹⁰¹ Na tento fakt upozornil již Otakar Hostinský v diskusi k přednášce Moritze Ericha von Hornbostela *Über Mehrstimmigkeit in der außereuropäischen Musik* u příležitosti třetího kongresu der Internationalen Musikgesellschaft, který se uskutečnil od 25. do 29. května 1909 ve Vídni. Hostinský v tomto diskusním příspěvku zdůraznil, že nelze „die mittelalterliche beginnende Polyphonie mit der exotischen zu vergleichen, da bei der ersteren das theoretische Interesse eine große Rolle gespielt habe. Er verweist ferner auf die Wichtigkeit des technischen Stimmens der Instrumente und meint, das Stimmen der Saiteninstrumente zusammenhänge mit der Weiterentwicklung der Polyphonie“. *Kongreß-Bericht* (Wien—Leipzig 1909, 303). Dále upozornil Hostinský, že evropský středověký vícehlas vznikl a slohově se vyvinul na podkladě uvědomělého stylového principu a promyšlené hudební teorie. Odtud sice nelze mluvit o české středověké diafonické heterofonii jako o svébytném, samostatném slohu ale jako o heterofonním vedení jednotlivých hlasů, které se už objevuje v několika formách starého conductu, tj. v organu, gymelu, fauxbourdonu a déchantu.

¹⁰² Roku 1608 odevzdal pražské Karlově koleji Johannes Mokovinus Neocolinus 6 motet „ex pluribus vocibus ab Orlando Lasso compositas“ (Nürnberg 1568). Hojně se provozovaly také skladby Jacoba Galla-Handla, který od roku 1585 až do své smrti (1591) žil v Praze jako ředitel kůru v staroměstském kostelíku sv. Jana Na zábradlí (St. Johannes in Vado). Z jeho pozůstalostního inventáře můžeme zjistit, které vokálně polyfonické skladby tehdy provozovali pražští literáti. V něm čteme, že zanechal „partes Orlandi Lassi“ svázané v bílé kůži a ještě další díla Lassova („fasciculi Orlandi“ celkem 8 exemplářů jeho *Magnificat in folio* a šesté opus Lassových děl o 4 exemplářích). Mimo díla Lassova nalézají se v inventáři skladby norimberského kantora Friedricha Lindnera (kol. 1540—1597), patrně jeho *Cantiones sacrae* z let 1585—1588), díla rakouského skladatele Leonharda Pamingera (1495—1567), německého autora Galluse Dreßlera (1533—1580 nebo 1589) „opus sacrarum cantorum“ (patrně *Cantiones sacrae* z roku 1570) a skladby Leonharda Lechnera (kol. 1553—1606), patrně jeho tři moteta, která vyšla ve sbírce *Harmoniae miscellae cantionum sacrarum* (Nürnberg 1583). Jsou tu ještě uvedeny všelijaké kusy tehdejšího polyfonního chrámového zpěvu a některé anonymní skladby; jejich autorem byl patrně sám Jacobus Gallus. Viz Zikmund Winter, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století* II (Praha 1896, 971 ad.).

- ¹⁰³ Viz Josef Štěpánek, *Graduál litomyšlský* (in: Výroční zpráva gymnasia v Litomyšli, Litomyšl 1887, 24 ad.).
- ¹⁰⁴ Rovněž výstižně je vyobrazeno literátské bratrstvo v českém sedlčanském kancionále z roku 1580–1594. V popředí stojí 15 zpěváků, rozdělených do čtyř skupin podle hlasů (5 + 3 + 5 + 2). Ve dvou skupinách je po 5 pěvcích, ve třetí skupině zpívají tři pěvci a ve čtvrté pouze dva basisté, které zvukově zesiluje jeden hráč na šestistrunný smyčcový nástroj, pravděpodobně kontrabas.
- ¹⁰⁵ František Ladislav Hovorka, *Hudba v chrámu P. Marie Sněžné v Rokycanech* (in: Brodský kraj 1946, 48 ad.).
- ¹⁰⁶ Podrobný popis sedlčanského kancionálu se seznamem textových incipitů přináší Jitka Snížková ve studii *Sedlčanský kancionál Kopidlanského v hudebním oddělení Národního musea* (in: Časopis Národního musea, oddíl společenský, čís. 2, 1959).
- ¹⁰⁷ K českému kancionalovému iluminátorskému umění lze uvést tuto nejvýznamnější a základní odbornou literaturu: Jan Erazim Vocol, *Miniatury české XVI. století* (in: Památky archeologické III, 1859, 241 ad.), Antonín Rybička, *Matouš Radouš, malíř český a graduále v král. věn. městě Hradci Králové* (in: Světozor I, 1867, čís. 24, 233 a čís. 25, 252), Karel Chytil, *Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu Jagellonského* (Praha 1896), Vítězslav Houdek, *Miniatury Františkova musea* (in: Annales Musei Francisci, sep., Brno 1899), Antonín Podlaha - Isidor Zahradník, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené v knihovně kláštera strahovského* (in: Památky archeologické XIX, 1900, seš. 6, 7–8, 369 ad., 441 ad.), Max Dvořák, *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt* (in: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses. Wien 1901, seš. 2), Zikmund Winter, *Remeslnictvo a živnosti v XVI. století v Čechách* (Praha 1909), Fr. Wickhoff, *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Oesterreich* (Leipzig 1905–1917, 7 svazků), Karel Chytil, *Památky českého umění iluminátorského I* (Praha 1915), Eugen Dostál, *Čechy a Avignon* (in: ČMM XLVI, 1922, 1 ad.), týž, *Iluminované rukopisy svatojakubské knihovny v Brně* (in: ČMM L, 1926, 276 ad.), týž, *Příspěvek k dějinám českého iluminátorského umění na sklonku XIV. století* (Brno 1928, Spisy fil. fak. Masarykovy univ., čís. 26), Jan Květ, *Illuminátoři královny Rejčky. Pokus o nový výklad jejich díla* (in: sborník k 70. narozeninám Karla B. Mádl, Praha 1929, 61 ad.), Antonín Friedl, *Malíři královny Alžběty* (Praha 1930), Jan Květ, *Iluminované rukopisy královny Rejčky* (Praha 1931), Jan Krofta, *Vznik českého iluminátorského slohu na sklonku doby Karla IV. Příspěvek k dějinám české knižní malby ve XIV. století* (disertace, Praha 1952, strojopis, posuzovatelé Jan Květ a Jaroslav Pešina) a Antonín Friedl - Jaroslav Dřímál - Vladimír Burian, *Morauská knižní malba XI. až XVI. století* (in: Katalog k výstavě téhož názvu, pořádané v Brně 1955, Brno 1955; zde je citována také další literatura).
- ¹⁰⁸ Na sklonku 15. století měl v Praze iluminátorskou dílnu Pavel Mělnický (zemř. 1533). Vyzdobil miniaturami kancional německobrodský (1506), plzeňský (1527) a graduály lounské (1530). V jeho miniaturách vystupujeme vlivy Dürerovy. V pražské dílně Jana Táborského z Klokotské Hory (1500–1570) byly vyrobeny latinské a české kancionály, především graduály chrudimský (1530), čáslavský (1557), žlutický (1558) a lounský (1563). Jeden z předních českých iluminátorů byl pražský měšťan Fabian Puler (nar. kolem roku 1520, zemřel po roku 1565). Iluminoval kancionály z dílny Jana Táborského. Zvláště krásně vyzdobil kancionály žlutický (1558) a teplický (1560). V letech 1551–1552 zhotovil miniatury graduálu metropolitního chrámu sv. Víta v Praze. Jeho miniatury se vyznačují poetičností, zdářilou perspektivou krajinomalby a osobitou barevností. Ke škole Pulerové patří též graduál chrudimský (asi z roku 1570) s převládajícím vlivem nizozemské školy a kancional českobrodský (1557–1570), který patrně zhotovil Jan Sadovský ze Sochačova (1564 až 1582). V pražských malířských dílnách se uplatnil knihtiskař Jan Kantor Starý - Coluber (zemř. 1582). Vyzdobil tři universitní graduály z let 1572, 1574 a 1576, pak dvoudílné *Knihy graduální písní chval božských*, kancional malostranský (1572) a dva kancionály mladoboleslavské (1571 a 1572). Na nich se podílel pražský malíř Ambrož Ledecký. V jeho dílně patrně vznikl také dvoudílný kancional příbramský (1582–1587). Chrudimský iluminátor Matouš Ornyš z Lindperku (zemřel kolem roku 1600 v Praze) vyrobil kancional litomyšlský (1563) a kancional trebenický (1574). V Praze žil ještě malíř miniatur Jan Hubart, autor stříbrského kancionálu (1588), Jakub Špaček maloval rakovnický kancional (1591) a Simeon Ledecký patrně vyzdobil kancional unhošťský. Na počátku 17. století byl činný v Praze miniaturista Jan Šicha. Na rozhraní 16. a 17. století působil v Chrudimi vynikající malíř miniatur Matouš Radouš (zemřel roku 1631 v Chrudimi). Maloval na pergamenu miniatury a tabulové obrazy (tzv. epitafia). Vyzdobil miniatury

rami dva kancionály královéhradecké (z roku 1585 a 1604). Patrně od něho pocházejí také miniatury v chrudimském kancionále (1580). Jeho malby se vyznačují pozdně gotickou a raně renesanční slohovou syntézou.

Vedle těchto nejvýznamnějších iluminovaných kancionálů vznikly v 15. a 16. století ještě tyto české bohatě iluminované kancionály: bechyňský (z let 1499—1500), benešovský, bydžovský (1573), dašický, duchovský, holický (1620), jaroměřský (1566), jindřichohradecký (1491), klatovský (1560), z Kotelce nad Orlicí (1589), kouřimský, královéhradecké kancionály (celkem osm, nejstarší Franusův z roku 1505), kutnohorský (jeden z 15. století, druhý tzv. Smiškův z let 1491—1493), litoměřické (1517, 1542 a 1579), lomnický (1578), mlénický, pacovský, poděbradský (1559), pražské (např. apolinářský, havelský, michalský, rybářovský, týnský), prachatické (bylo tu pět kancionálů, jeden český graduál z roku 1582), sedlečanský (1580—1595), skalický (1567), soběslavský, sobotecký, solnický, štěpanický, tepelský, táboreské (dva z 1587 z dílny Kantorovy), třebechovický (1585), turnovský, z Týna nad Vltavou, z Ústí nad Labem, vodňanský, zámucký aj. Soupis těchto kancionálů uvádí Zikmund Winter v díle *Život církevní v Čechách II* (Praha 1896, 988 ad.). To, co jsme zde uvedli v soupise, je pouhé torzo. Většina krásně iluminovaných kancionálů byla zničena za válečných událostí po Bílé hoře, jezuitskou protireformační cenzurou a konečně některé z pohřešovaných kancionálů byly odvečeny do ciziny.

Abychom si učinili aspoň přibližnou představu, jak nákladné byly tyto iluminované kancionály, uvedme několik typických příkladů: *Franusův kancionál* byl pořízen nákladem 110 míšeňských kop, kancionál litomyšlský z roku 1563 za 118 kop míšeňských, žlutický za 283 kop a 12 grošů, rybářovský za 400 kop a třebeňický dokonce za 630 kop, což byly sumy na tehdejší dobu přímo obrovské.

- ¹⁰⁹ Bibliografický popis královéhradeckých kancionálů provedl Jaromír Černý v práci *Soupis hudebních rukopisů muzea v Hradci Králové* (in: *Miscellanea musicologica XIX*, Praha 1966).
- ¹¹⁰ Jitka Snížková v edici *Česká polyfonní tvorba* (*Musica polyphonica Bohemiae*, Praha 1958) člení tuto hudbu také do tří vývojových a slohových period.
- ¹¹¹ Bohuslav Balbín v *Bohemia docta* (Praha 1778, 300) charakterizuje tvorbu Jana Vorličného takto: „*Psalmos Davidis omnes cum notis musicis carmine bohemico reddidit Ioannes Worliczeny Civis novae Praegae an. 1512 & Maximiliano II. Regi, ac Caesaris dedicavit; etsi autem author tonos & rubricas Ecclesiae Pragensis se esse secutum gloriatur, nihil tamen dubito, authorem cum Ecclesia catholica non sensisse. At eosdem Psalmos longe elegantius tam proprietate bohemici sermonis, quam modulis musicis quatuor vocum & vetustissimo typorum caractere vulgavit an. 1618 Daniel Carolus de Karlsberga civis & typographus Pragensis, idemque bohemus Poëta praeclensens.*“
- ¹¹² O těchto problémech českého vokálního vícehlasu 16. století se zmiňuje Jitka Snížková ve studii *Die fünfstimmige Komposition in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts in Böhmen* (in: *Beiträge zur Geschichte alter tschechischer Musik*, Bydgoszcz 1966, MAEO, Praha 1966, 87 ad.).
- ¹¹³ Jméno skladatele Matyáše Pořicenského ml. z Roklin bylo dosud české hudební historiografii neznámé. Byl to patrně významný skladatel, neboť Thadeus Aquilinus Pragenus v záhlaví tenorového svazku pětihlasých oficií a motet (deponováno v Národní a universitní knihovně v Praze, sign.: XI-B-1 a,b,c,d a na Strahově, sign.: D-A-II-3) z roku 1578 uvádí jej v souvislosti s dílem Jiřího Rychnovského a Trojana Turnovského slovy: „... *dedimus quoque operam ut praestantioribus ex gente componitis ut pote a D. Mathia Iuniore Porziensí a Roklin, a Georgio Rychnovino civie Chrudimensi, a Traiano Gregorii Turnovino et aliis Symphonistis*...“. Pořicenský je autor oficia *De resurrectione*, v němž je skladba na český text *Jezu Kriste, Vykupiteli*. Skladbu tvoří rozměrný dvoudílný motet, který monotematicky zpracovává jediný motiv v cantu firmu. Svou imitační technikou, deklamační melodikou bez zdobné melismatické ornamentiky zpracovává také české moteto *Vzhůru, vzhůru, Čechové*. Viz Jitka Snížková, *Neznámý skladatel Mathias mladší Pořicenský z Roklin* (dosud strojopis).
- ¹¹⁴ O Jiřím Rychnovském se zmiňuje Antonín Rybička v Památkách archeologických, II. díl, 1857, 184. O jeho životě se dočteme ve studiích J. B. Čapka a Jitky Snížkové, *Jiří a Václav Rychnovští a jejich doba a Jiří Rychnovský — hudební profil* (in: *Jiří Rychnovský, Život — dílo — doba*, Rychnov nad Kněžnou 1966). Viz též Jitka Snížková, *Die fünfstimmige Komposition in der zweiten Hälfte des 16. Jhs in Böhmen* (in: *Beiträge zur Geschichte alter tschechischer Musik*, Bydgoszcz 1966, MAEO, Praha 1966, 87 ad.).
- ¹¹⁵ K problému slova a hudby ve vokální polyfonii 16. a 17. století viz práce a studie Karl Gustava Fellerera, *Die Deklamationsrhythmik in der vokalen Polyphonie des 16. Jhs*

- (Düsseldorf 1928) a *Zum Wort-Ton-Problem in der Kirchenmusik des 16.–17. Jhs* (in: StzMw XXV, 1962, 183 ad.).
- ¹¹⁶ O vánoční tematice v české literární produkci se podrobně zmiňuje Stanislav Souček v monografické práci *Rakovnická vánoční hra* (in: Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, čís. 29, Brno 1929).
- ¹¹⁷ Hudební nástroje se zpravidla uplatňovaly souběžně s melodickou linkou vedoucího vokálního hlasu. Doprovázející hudební nástroje nejsou sice nikde v rkp. záznamech vyznačeny, ale jejich existenci lze zrekonstruovat podle vedení a členění jednotlivých hlasů. Tak např. existenci nástrojového doprovodu, byť pouze souběžného s vokální linkou zpěvního hlasu, můžeme zjistit např. u typické vánoční písně *Dies est laetitiae* v graduálu Martina Bakaláře z Vyskytné (NM, sign.: XIII A 2, fol. 178 b), v němž známá melodie je v tenoru zpracována zřejmě instrumentálním kontratenorem. Viz studii Jitky Snížkové, *Česká vánoční píseň „Stala se jest věc divná“* (dosud ve strojopise).
- ¹¹⁸ Otázkou vývoje a migrace nápěvu české písně *Narodil se Kristus Pán* se zabývá Jan Ráček v práci *Motiv Vltavy. Geneze hlavního motivu Smetanovy symfonické básně* (Olomouc 1944, 15 ad.).
- ¹¹⁹ Pastorely se během 18. století dokonce vyvinuly ve vyšší útvary drobných kantátových forem se sólistickými výstupy a sborovými interjekcemi. Jejich domnělá česká autochtonnost je značně otřesena novými výzkumy českých a zahraničních hudebních badatelů, kteří poukazují na jejich italskou, francouzskou, německou a především rakouskou (jihotyrolskou) provenienci. O českém pastorelovém melodickém typu a pastorelách viz tuto nejdůležitější literaturu: Zdeněk Nejedlý, *Bedřich Smetana III* (Praha 1929, zvl. 409 ad.), Jan Ráček, *České koledy a pastorely 18. století* (in: Lidové noviny, roč. 48, čís. 9, 6. 1. 1940), též *Motiv Vltavy* (Olomouc 1944), Jan Němeček, *Lidové zpěvohry a písně z doby roboty* (Praha 1954, 229 ad.), Theodora Straková, *Pastorely Jakuba Jana Ryby. Příspěvek k problematice české pastorální melodiky 18. stol.* (in: ČMor. mus. XXXIX, 1954), Jan Němeček, *České vánoční pastorely* (in: HRo IX, 1956, 774 ad.) a též *Jakub Jan Ryba, život a dílo* (zde též tematický katalog Rybových skladeb, Praha 1963). O pastorálních prvích rakousko-alpské hudební oblasti pojednává Adolf Sandberger ve studii *Zu den geschichtlichen Voraussetzungen der Pastoralsinfonie* (in: Ausgewählte Aufsätze zur Musikgeschichte II, München 1924) a Erich Schenk v pojednání *Die Melodie des Liedes „O, du leaber Augustin“* (in: Volkslied-Volkstanz-Volksmusik XLIX, 1948, čís. 3–4, 49 ad.). O pastorelové tematice v české hudbě 18. století se zmiňuje Jan Ráček v předmluvě k edici *Pastorelle boemische* (in: Musica Antiqua Bohemica, sv. 23, Praha 1955. Viz též Tomislav Volek, *K otázce vzniku českých pastorel* (in: HRo X, 1957, č. 18, 774). V mezinárodním měřítku studoval genesi a provenienci pastorel mladý musikolog Geoffrey Chew z Manchesteru (dosud ve strojopise).
- ¹²⁰ Např. píseň *Hvězdo jasná, Panno krásná, kteráš Krista krmila*, již označuje Karel Konrád jako píseň plzeňských literátů (*Dějiny posvátného zpěvu staročeského*, Praha 1893), byla zpívána také se světským milostným textem na slova *Pán Vilém slzí z očí svých pro svú nejmilejší*. Tentýž nápěv se objevuje v kancionále Jakuba Kunvaldského, který byl vytištěn v Olomouci roku 1572, s textem *Hanebné mě hřešení, cos mi učinilo*. Viz Emil Axman, *22 světských nápěvů ze XVI. století* (in: Hudební výchova I, 1920, 24 ad.). Toto zaměňování duchovních textů světskými a naopak bylo v 16. a 17. století zcela běžné, poněvadž se tehdy ještě nečinil tak příkrý rozdíl mezi duchovními a světskými náměty, což můžeme zvláště dobře sledovat v renesančním a raně barokním italském výtvarném i hudebním umění. Tímto problémem se zabývá Jan Ráček v knize *Stilprobleme der italienischen Monodie* (Praha 1965).
- ¹²¹ Tak např. Jitka Snížková uvádí ve studii *Sedlčanský kancionál Kopidlanského v hudebním oddělení Národního musea* (in: Časopis Národního musea, oddíl společenský, čís. 2, 1959, též zvl. otisk), že v sedlčanském kancionále z počátku 17. století se objevuje zvláštní notace bez textu podle všeho pro nástrojový doprovod.
- ¹²² Fincovy skladby vyšly hlavně v *Publikationen Aelterer Praktischer und Theoretischer Musikwerke* (VIII a XXIX), v *Das Erbe Deutscher Musik* (XXI, XXV a XXXII), v DTÖ (XXXVII) a v *Nagels Musik-Archiv* (LIII). Viz literaturu o Heinr. Fincovi v MGG IV, 1955, 216 a v Riemannově Musiklexikonu 1959, 512.
- ¹²³ O Arnoldu Bruckovi Othmar Wessely ve studii *Zur Frage nach d. Herkunft Arnolds v. Bruck* (in: Oesterr. Akademie der Wissenschaften, Anzeiger der phil.-hist. Klasse XCII, Mitt. der Kommission für Musikforschung I, Wien 1955).
- ¹²⁴ O Piet. Maessinovi viz tuto literaturu: C. Wolfsgruber, *Die k. u. k. Hofburgkapelle und die k. u. k. geistliche Hofkapelle* (Wien 1905, 65 ad.), M. Steinhardt, *Jacobus*

- Vaet and his Motets (East Lansing 1951), Othmar Wessely, *Beitr. zur Lebensgeschichte v. Pieter Maessins* (in: Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Oesterr. Akademie der Wissenschaften 97, Wien 1960) a t.ž., P. Maessins, článek v MGG VIII, 1960, 1466 ad. O Castiletim: Cl. Lyon, *Jean Guyot de Châtelet. Sa vie et ses oeuvres* (Charleroi 1875), t.ž., J. G. dit Castileti (Charleroi 1876), E. Wauters, *J. G. de Châtelet* (Bruxelles 1944) a Joseph Schmidt-Görg, *J. Castileti*, článek v MGG II, 1952, 900 ad. Viz též Horst Leuchtmann, *Der Tod des kaiserlichen Kapellmeisters Pieter Maessins* (Petrus Massenun von Massenbergn, in: AML XLI, 1969, seš. III–IV, 239 ad.). Leuchtmann zjistil na základě pramenného materiálu, že Maessins zemřel v sobotu dne 10. XII. 1562 v noci před Benfeldem, kde podlehl smrtelnému zranění. Benfeld leží jižně od Štrasburku, přibližně na poloviční cestě do Schlettstadtu.
- ¹²⁵ O skladateli Jachet Buusovi viz tuto literaturu: H. Kraus, *Jakob Buus* (disert., Wien 1919, strojopis), G. Sutherland, *The Ricercari of J. Buus* (in: MQ XXXI, 1945) a Walter Breitner, *Jacob Buus als Motettenkomponist* (disert., Wien 1960, strojopis).
- ¹²⁶ Podle Františka Mareše (Rožmberská kapela, in: ČČM 1894, 201) se kapela Ferdinanda I. skládala z 25 zpěváků a dvou varhaníků.
- ¹²⁷ Stav členů Ferdinandovy kapely a jejich organizaci uvádí *Ordinari Hofstaat Röm. K. Mt. Anno 1554* (otiskl Friedrich Firnhaber in: Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, sv. XXVI, 21 ad.). Ke kapele Ferdinanda I. viz Ludwig Köchel, *Die kaiserliche Hof-Musikkapelle in Wien von 1543 bis 1867* (Wien 1869), B. Hirzel, *Dienstinstruktion und Personalstatus der Hofkapelle Ferdinands I. aus dem Jahre 1527* (in: SIMG X, 1908–9, 151 ad.), Albert Antonius Smijers, *Die kaiserliche Hofmusik-Kapelle von 1543–1619* (in: StzMw VI–VIII, Wien 1919–1921) a Walter Senn, *Musik und Theater am Hof zu Innsbruck. Geschichte der Hofkapelle vom 15. Jh. bis zu deren Auflösung im Jahre 1748* (Innsbruck 1954).
- ¹²⁸ M. Steinhardt, *Jac. Vaet and His Motets* (East Lansing, Michigan 1951, se soupisem skladeb) a t.ž., *The Hymns of J. Vaet* (in: Journal of the American Musicological Society IX, 1956).
- ¹²⁹ Podle Köchela, 122 ad. Viz též Nicolaus Mameranus, *Kurtze vnnd eigentliche verzeychnus der Römischen kayserlichen Majestat vnnd ihrer Majestat Gemahels hofstats vnnd aller anwesenden Churfursten etc., so auf dem Reichstag zu Augsburg im Jar 1566 unter der regierung des allerh. grossm. Fürsten vnnd Herrn Maximilianj des andern Röm. Kayzers gehalten, daselbst erschienen seind etc. Augsburg* (Nationalbibliothek Wien, sign.: 38 T 14). K roku 1567 viz *Ordnung vnnd Hofstat für alle vnnd jede vnnsere... Ambtleuth... und Diener an vnnsrem kaiserlichen Hof...* (Nationalbibliothek Wien, sign.: Mpt. 14.458, Suppl. 2083, fol. 38–41). K roku 1576 viz *Maximilian der Annder von Gottes Gnaden erwelter Rom. Kaiser Ordnung vnnd Hofstat etc.* (Nationalbibliothek Wien, sign.: Mpt. 13621. Suppl. 1302, 1576), Josef von Riegger, *Archiv der Geschichte und Statistik, insbesondere von Böhmen* (Dresden 1792–95, 3 sv., zvl. 2. sv., 193 ad.). O hudebnylnovnosti císaře Maxmiliána II. se zmiňuje benátský vyslanec Juan Michele ve své relaci ze dne 24. listopadu 1571 takto: „*Amico in extremo della musica, nella quale vi spende un grandissimo denaro; perchè ha una capella, et per quantità, et per qualità de musici, che senza dubbio eccede quella d'ogn' altro prencipe. Et è tanto il piacere, che Sua Mtà ne sente, che suol dire, che se ella guardasse all'humore et gusto suo, non farebbe mai altro; et è musica lei medesima; perchè cante sicuramente la parte sua; et lo fa delle volte privatamente in camera*“ (viz *Fontes Rerum Austriacarum* XXX, Wien 1870, 278).
- ¹³⁰ O tehdejších hudebním vkusu nás informují mimo jiné též velmi sporadické soupisy a inventáře hudebnin. Nejstarší český inventář hudebnin se nalezl v pozůstalosti Jacoba Handla-Gallusa (1591), který je uložen v Archivu Hlavního města Prahy (sign.: 1173). Repertoárový profil pražské dvorské kapely se již značně lišil např. od repertoárové náplně literátských bratrstev v 16. a 17. století, kde se sice také pěstovala vokální polyfonie nizozemsko-italské provenience, ale přece jenom tu převládala domácí polyfonní produkce. Ještě v druhé polovině 17. a v 18. století zpívala literátská bratrstva ze starých českých kancionálů, jak o tom např. svědčí hudební inventáře pražského týnského a svatovojtěšského kostela. Italianizace českého hudebního repertoáru počala intenzivně vzrůstat teprve až během druhé poloviny 17. století. Jeví se jako projev slohového pokroku vzhledem ke stylové již poněkud antikvované nizozemské polyfonii.
- ¹³¹ Sayve vydal tiskem *Il primo libro delle canzoni a la Napoletana a cinque voci* (Wien, Creuzer, 1582). *Teutsche Liedlein mit vier Stimmen...* (Wien, L. Formica, 1602) ve spolupráci s Regnartem a konečně monumentální kolekci *Sacrae Symphoniae quas vulgo motetas appellant* (Zatec, J. Fidler, 1612) o 12 svazcích a 141 skladbách (věnované císaři Matyášovi).

- Viz Roger Bragard, *Histoire de la musique belge* (Bruxelles 1946), též L. de Sayve 1549—1614. *Etude biographique et bibliographique* (Liège 1934), Hellmut Federhofer, *L. de Sayve an der Grazer Hofkapelle* (in: *Revue Belge de Musicologie* III, čís. 4, Bruxelles 1949) a Erich Schenk, *Zur Lebens- und Familiengeschichte v. Lambert de Sayve* (in: *Festschrift H. Osthoff, Tutzing 1961*, H. Schneider).
- ¹³² K nejvýznamnějším tiskovým dílům Christopa Strauße patří jeho *Missae* (Wien, L. Formica, 1631, věnováno císaři Ferdinandovi II.) a sbírka motet *Nova ac diversimoda sacrarum cantionum compositio seu motettae* (Wien 1613, Fidler). O Christ. Straubovi viz studii K. Geiringer, *Christoph Strauß. Ein Wiener Künstlerdasein am Beginn des 17. Jh.* (in: *ZfMw XIII*, 1930—31 50 ad.).
- ¹³³ O zálibě cis. Ferdinanda II. v hudbě píše Gindely: „*Ferdinand oddával se modlitbám velmi svědomitě; a tu by se mohlo myslet, že v duši jeho nemohla se ujmouti žádná vášnivá touha po zábavách. Hlučným zábavám ovšem nepráv po celý život, ale rozkoši, jakou mu poskytovala hudba a lov, oddával se s chutí bezohlednou. Záliba v hudbě dědila se v Habsburcích od Ferdinanda I.; všichni knížata tohoto rodu až na Karla VI. náklonnosti této přinášeli velké oběti a největší snad sám Ferdinand II., jenž povolával z blízka a z dál k dvoru svému vynikající hudebníky, císařským způsobem je odměňoval a zato se dával každodenně v kostele nebo na hradě výtečnou jich hrou k pobožnosti povzbuzovati nebo obveselovati.*“ Viz Gindely, *Dějiny českého poustání II*, 13.
- ¹³⁴ Marc' Antonio Ingegneri věnoval svou druhou knihu pětihlasých madrigalů (*II° Libro di Madrigali*) ze dne 20. srpna 1572 císaři Maxmiliánu II. Viz Elinor Dohrn, *Marc' Antonio Ingegneri als Madrigalkomponist* (dissert. Berlin 1936) a Alfred Einstein. *The Italian Madrigal* (Princeton a Oxford 1949).
- ¹³⁵ Tak např. padovský skladatel Francesco Portinaro (Portenaro, Portinarius), který byl od roku 1565 ve službách kardinála Luigi d'Este v Tivoli, věnoval ve svých *Le Vergini* (1568) pětihlasý madrigal arcivévodu Karlovi a jeden sedmihlasý dialog Maxmiliánovi II. Roku 1572 připsal Marc' Antonio Ingegneri *II° Libro di Madrigali* císaři Maxmiliánovi II. Janovský rodák Giovanni Battista della Gostena, žák Ph. de Monte, dedikoval *Il primo libro de madrigali a 5 v.* (Venezia 1584, A. Gardano) císaři Rudolfovi II. V dedikaci se odvolává na svého učitele Ph. de Monte a na přízeň císaře Maxmiliána II. slovy: „*havedomi maggiormente questo talento qual si sia in quella corte acquistato nella servitù de la felice memoria di Massimiliano II. per opera di M. Filippo di Monte...*“ Viz Vogel I, 305. Della Gostena byl delší dobu ve službách Maxmiliána II. Pietro Antonio Bianco věnoval *Il primo libro de madrigali* (Venezia 1582 Ang. Gardano) Georgu Kislovi, synovi dvorního presidenta. Cesare de Zaccaria z Cremony věnoval své čtyřhlasé *Canzonetty* z roku 1590 říšskému truksasovi Chr. Waldburgovi. Císařský musicus Constantino Ferrabosco napsal čtyřhlasé *canzonetty* (1590) pro Christ. Fuggera (viz Vogel I, 226). Giorgio Florio (Flori), který byl zaměstnán v kapele císaře Maxmiliána II., věnoval své skladby roku 1576 císaři Maxmiliánovi II., roku 1577 císaři Rudolfovi II. a svou sbírku madrigalů *Il primo libro de Madrigali* (Venezia 1589, A. Gardano) připsal arcivévodovi Ferdinandu Tyrolskému (viz Vogel I, 242). Alessandro Orologio, zprvu trumpetista a hudebník, od roku 1603 mistokapelník Rudolfa II., věnoval tomuto císaři v Praze dne 20. V. 1586 *Il primo libro de madrigali à 5 voci* (Venezia 1586, viz Vogel II, 31). Také velmi plodný skladatel Camillo Zannotti, rodem z Ceseny, od roku 1586 do roku 1591 mistokapelník v Rudolfově dvorské kapele, psal své pětihlasé (1587) a šestihlasé madrigaly (1588) pro císaře Rudolfa II. (viz Vogel II, 352 ad.). Císaři Matyášovi věnoval jeho kapelník Lambertus de Sayve *Treu Liedlein* (vytištěno v Hamburku bez data). Také Ph. de Monte připsal čtvrtou knihu madrigalů (Venezia 1571, Scotto) Maxmiliánovi II. (viz Vogel I, 483), pátou, osmou a desátou knihu madrigalů (Venezia 1584, 1580 a 1581, Scotto) císaři Rudolfovi II. (viz Vogel I, 478, 486 ad.) a čtvrtou knihu (Venezia 1580) císařskému vrchnímu komořímu (Obristkammerer) Wolfgangu Rumpfovi. Monte se však nikterak nezúčastnil hnutí, které usilovalo o proniknutí italské hudby, jmenovitě villanelly a *canzonetty* na pražský císařský dvůr. Německý skladatel Samuel Besler (1574—1625), rodák z Břehu (Brieg) v bývalém pruském Slezsku, věnoval arcivévodovi Matyášovi k jeho vjezdu do Vratislavi dne 18. XI. 1611 sbírku osmihlasých skladeb *Melos harmonicum* a roku 1620 ostavil zimního krále Friedricha Falckého dvěma osmihlasými skladbami na francouzské žalmové písně ve sbírce *Citharae Davidicae Psalorum selectorum prodromus. Pro Augusto Auspicatoque Augustissimi Bojemorum Regis Friderici I. Wratislaviam Silesiae Metropolin Ingressu adornatus &... dedicatus a...* 1620. Viz Otto Ursprung, *Vier Studien zur Geschichte des deutschen Liedes* (in: *AfMw VI*, 1924, 268). S císařskou dvorní kapelou byl v těsných stycích španělský skladatel Mateo Flecha mladší (1530—1604), který několi-

- krát navštívil Prahu a dokonce nějaký čas tam také žil. V Praze vydal *Libro de música de punto* (Praha 1581), *Divinarum Completarum Psalmi, Lectio brevis et Salve Regina cum aliquibus motettis* (Praha 1581) a sbírku skladeb svého strýce *Las Ensaladas de Flecha* (Praha, 1593), kterou věnoval arcivévodovi Arnoštovi Rakouskému. Prvou knihu madrigalů (Venetia, Gardano) věnoval Maxmiliánovi II. (viz Vogel I, 242). Čtyřsvazkové *Las Ensaladas* obsahují skladby autorů: F. Chacón, Cárceres, M. Flecha st. a M. Flecha mladší. Mateo Flecha byl dvorním kaplanem a zpěvákem v kapele Maxmiliána II. (1. října 1568). Po smrti Maxmiliánově poděkoval císař Rudolf II. za vše, co Flecha vykonal pro jeho otce a dekretem, datovaným v Praze 15. XII. 1579 jmenoval ho titulárním opatem v Tihany u Blatenského jezera v Uhrách. V družině královského dvora navštívil Flecha několikrát Prahu, kde také krátký čas pak žil. O Flechovi viz L. Karl, *Der Benediktinerabt M. Flecha und seine Werke* (in: Archiv für das Studium d. neueren Sprachen und Literaturen 81, sv. 150, 1926), Higini Anglés, *Estudis Universitaris Catalans XI, 1926* a Emil Haraszti, *M. Flecha le jeune. Abbé de Thyon* (in: AMI VII, 1935). Nejvýznamnější dedikací této doby je věnování *Convivia musicale* Orazia Vecchiho roku 1597 arcivévodovi Ferdinandovi.
- ¹³⁶ Podruhé se provdala Regina di Lasso dne 15. V. 1619 v kostele sv. Petra v Mnichově za kurfiřtského komorníka („churfürstlichen Chamer Diener“) Alexandra Abundiho (zemřel 29. V. 1648), který proslul jako umělecký historik Mnichova a autor díla „*Teutschen Academie der edlen Bau-, Bild- und Mahlerey-Künste*“. Regina di Lasso zemřela roku 1630. K Joh. v. Aachen a Regini di Lasso viz tuto literaturu: U. Thieme-F. Becker, *Allg. Lexikon der bildenden Künstler* (Leipzig 1907, 40 ad.). K sňatku Reginy viz Sentenegger Monatsblatt, März 1951, I. seš. 1, 5 ad., Wolfgang Boetticher, *Orlando di Lasso und seine Zeit* (Kassel—Basel 1958, 668, 870 ad., 878 ad., 891 ad.), t ý ž, *Aus Orlando di Lassos Wirkungskreis* (Kassel—Basel 1963, zvl. 166 ad., 171 ad., 175 ad.).
- ¹³⁷ O oblíbě villanellového a canzonettového typu v pražské šlechtické společnosti na počátku 17. století se zmiňuje Alfred Einstein ve studii *Italienische Musik am Kaiserhofe vor der Stilwende um 1600* (in: Alt-Prager Almanach, Praha 1927, 126 ad.).
- ¹³⁸ Postavu císař. rady Francisca Godefrida Troila se mně dosud nepodařilo blíže identifikovat, ačkoli v druhé polovině 16. století žilo v Praze několik významných italských obchodníků toho jména. Tak např. tridentský obchodník Friedrich Troilo vedl v Praze filiálku firmy téhož jména z Tridentu. Pokusil se kolem roku 1560 zavést v Praze chov bource morušového a výrobu tkaných hedvábných látek (viz Zikmund Winter, *Remeslnictvo a živnosti v XVI. věku v Čechách 1526—1620*. Praha 1909, 620). Jeho pražský pobyt spadá přibližně do let 1550—1566 (viz k tomu tyto prameny: archiv hlavního města Prahy, rkp. 2175, fol. F 27; rkp. 991, fol. 604; rkp. 1056, fol. 24; rkp. 2175, fol. F 27; rkp. 2173, fol. A 13', N 2; rkp. 2176, fol. D 43'). Obchodní dům Troilův měl velký podíl na dovozu kramářského zboží z Itálie do střední Evropy. Jeho činnost byla také prokázána na lipských trzích (viz G. Fischer, *Aus zwei Jahrhunderten Leipziger Handelsgeschichte, 1470—1650* (Leipzig 1929). Friedrich Troilo a jeho firma zahájili invasi italských obchodníků do Prahy, která se tu počíná projevat od šedesátých let 16. století. Friedrich Troilo patrně souvisí s rodem Troilů, z něhož vyšel Franciscus Godefridus Troilus, císařský rada Rudolfa II., od něhož je v universitní knihovně v Praze sborník italské monodie z počátku 17. století. Viz též Josef Janáček, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze* (Praha 1955, zvl. na str. 45 a 88):
- ¹³⁹ Troilův sborník italské monodie je dnes deponován v pražské Národní a universitní knihovně pod sign.: 11 B 41. Popis a rozbor této významné hudební památky podává Jan Ráček v práci *Italská monodie z doby raného baroku v Čechách* (Olomouc 1945), pak ve studii *Origine et débuts de la musique baroque en Bohême. Contribution à l'histoire de la chanson à une voix* (in: sborník *Musique des nations*, Praha 1948, 157 ad.) a konečně v práci *Collezione di monodie italiane primarie alla biblioteca universitaria di Praga. Contributo alla storia della monodia italiana in Boemia* (in: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university VII. 1958, řada uměnovědná F 2,5 ad. a XIX obrazových příloh). Viz též v knize Jana Ráčka *Stilprobleme der italienischen Monodie* (Praha 1965). V těchto pracích je uvedena také obsáhlá pramenná a knižní dokumentace.
- Kolega prof. dr. Václav Černý mě upozornil, že sborník italských monodií císařského rady Fr. Godefrida Troila z Lešotu (1612) se dostal do Prahy nepochybně prostřednictvím jeho bratra Mikuláše Troila, který byl církevním hodnostářem (*cubicularius*) ve službách papežů Klimenta VIII. a Pavla V. v Římě. Knižní dary byly zaslány z Říma do Vratislavi, poněvadž oba bratři Troilové pocházeli ze Slezska. Již roku 1605 zařadil Mikuláš Troilo do své knihovny pět velkých svazků latinských, italských a španělských rukopisných dokumentů, jejichž obsah se týkal politické, literární a náboženské tematiky. Šlo tu celkem o 2200 listů,

kteřé jsou dnes uloženy v lobbokovickém rukopisném fondu pražské universitní knihovny (sign.: XXII D 90 1—40, XXIII D 99). O jejich provenienci se dočteme z poznámky, která je uvedena v čele tří svrchu zmíněných svazků: „*Dono misit Wratislaviam mihi, fratri suo Godofrido, 12. Martz 1635.*“ Tyto poznámky neklamně svědčí také o provenienci sborníku italských monodií z roku 1612. Viz Václav Černý, *Naše nové barokistické publikace* (in: *Host do domu* 1969, čís. 4, 25 ad.).

¹⁴⁰ K otázce pronikání italské doprovázené monodie do oblasti rakouských zemí viz tuto literaturu: Alfred Einstein, *Ein Emissär der Monodie in Deutschland* Francesco Rasi (in: *Festschrift für Joh. Wolf*, Berlin 1929, 31 ad.), Hellmut Federhofer, *Die Niederländer an den Habsburgerhöfen in Österreich* (in: *Anzeiger d. phil. hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Jhrg. 1956—7, Wien 1956, 111 ad.), t ý ž, *Monodie und Musica Reservata* (in: *Deutsches Jahrbuch der Musikwissenschaft für 1957*, II, Leipzig 1958, 31 ad.), t ý ž, *Italienische Musiker am Hofe des Fürstbischofs von Gurk, Johann Jacob von Lamberg (1603—1630*, in: *Collectanea Historiae Musicae*, Vol. II, Firenze 1956, 163 ad.) a Erich Schenk, *Zur Lebens- und Familiengeschichte von Lambert de Sayve* (in: *Festschrift Helmuth Osthoff*, Tutzing, sep. 1961, 107 ad.).

¹⁴¹ Viz k této otázce studie a práce Paula Nettla, *Über ein handschriftliches Sammelwerk von Gesängen italienischer Frühmonodie* (in: *ZfMw* II, 1919—1920, 83 ad.), *Eine Sing- und Spielsuite von Antonio Brunelli (tamtéž, 385 ad.)* a *Musik-Barock in Böhmen und Mähren* (Brno 1927).

¹⁴² O hudebních zálibách císaře Ferdinanda II. a organizaci jeho dvorské kapely se dočteme v úředním schematismu jeho dvora, který byl vytištěn s názvem *Status | particularis | Regiminis | S. C. Majestatis | Ferdinan- | di II.* Je to první vydání státního schematismu. Vyšel u Elzevira v Amsterdamu roku 1637. Na jeho předešlý je poznámka: „*Hic liber A. 1637 bis editus est, quo anno Imperator Ferdinandus II. e vita discessit. Multa Imperatoris ejusque Familiae singularia et alia observata digna ibi legimus. Unde factum ut Auctor nomen suum non apposuerit.*“ Tato malá, skoro bibliofilská knížka o rozměrech 65×11 mm je svázaná do vepřovice a má celkem 365 stran. Na str. 36—37 je popisován Ferdinandův poměr k církvi a k náboženství. Dočteme se tu, že chodil často do kostela, kde „*Missae officium cum suavissima musica celebratur.*“ Na str. 37 čteme: „*Tempore Adventus, Caesarea Majestas admodum mane surgit ad frequentandum matutinum quoddam, instar cantatae Missae officium, Rorate dictum, cuius ab introitu Rorate coeli desuper & cantatur cum subsequente per integram fere horam ad finem usque Musica vocali & instrumentali; quo tempore populus preces & devotionem suam peragit. Idque officium in magna congregatione ac in omnibus templis solemniter celebrari consuevit.*“ Na str. 44—45 se zase dočteme, s jakou oblibou se Ferdinand II. oddával honitbě a hudbě: „*Caesarea sua Majestas Venaturam (uti jam monitum fuit) atque Musicam summopere diligit...*“ „*Caesarea quoque sua Majestas magnam diligentiam ad comparandos sibi Musicos exquisitos adhibet, ac in hos utriusque sortis homines, Musicos scilicet & Venatores, multum ordinarie impendit pecuniae, iisque plurimum donat, Musicam ad laudem et honorem Omnipotentis et ad conservandum animum hominis hilarem, utilem & idoneam esse inquit*“ (str. 44—45). Je příznačné, že je tu hudba a honitba spojována v jeden celek! Z toho je také patrné, jak bylo tehdy pohlíženo na hudbu, jako na prostředek k nezávaznému pobavení.

Dále se tu dočítáme, jak císař i u tabule si liboval v poslechu nejvybranější hudby: „*Sacra Caesarea Majestas in Ante-Camera prandet, ut plurimum vero apud Augustam Conjugem coenat; ante duos annos Caesarea Sua Majestas, cum Imperatrice, Rege, Archiduce & Archiducissis, in Equitum & Nobilium conclavi, solemnioribus & maximis festis, natiuitatis scilicet Christi, Paschatis & Pentecostes, coram magna multitudine, publice mensae accumbere adhuc solebat, ubi frequenter selectissima Musica Instrumentalis audiebatur...*“ „*Cum Caesarea Majestas apud Imperatricem mensae accumbit, tunc loco Equitum ac Nobilium, Gynaeceum, seu Augustae ministrantes Virgines, mensae inserviunt, ubi suavissima celebratur Musica. Alias in prandio nulla habetur Musica, nisi festis et anniversariis*“ (str. 47).

Výčet hudebníků je v soupise všech úředníků, zaměstnanců a zřízcenců až na posledním místě. Je to zase jeden z důkazů, jaké sociální postavení měli hudebníci u dvora v 17. století. Při zmínce o *Supremi Stabuli Praefecti Iurisdictio* jsou pouze jmenováni 14 *Tubicines Aulici* a 1 tympánista „*vulgo Heerpaucker*“. Též mezi *Satellites seu stipati Equestrium Centurionis* se objevují 3 tubicines a 1 tympánista je ve skupině *Stipatorum pedestrium Centurionis*. Na konci Statutu (str. 127—131) je následující soupis hudebníků:

Musici Caesarei Aulici:

1. Sacelli Aulici Magister, Iohannes
Valentini.

Duo organici:

1. Iohannes Albertus Platzer.
2. Iohannes Iacobus Arriogni.

Musici Instrumentales:

1. Iohannes Sansoni, camerae et Litu
Musicus.
2. Iohannes Khilese.
3. Petrus Verdina.
4. Antonius Bertaley (Bertali).
5. Iacobus Vigasi.
6. Horatius Sardena.
7. Balthasarus Bernstein.
8. Paulus Rausch.
9. Iohannes Baptista Rubini.
10. Augustinus Rosini.
11. Matthias Brandana.
12. Fabricius Erdmannus.
13. Matthias Reschen.
14. Matthias Suttermannus.
15. Phillippus Adamus Hartinger.
16. Adamus Steck.
17. Camillo Capello.
18. Iulius Weitenhauer.
19. Paulus de Ponte.

Musici Vocales:

Bassistae:

1. Augustinus Argomenti.
2. Virgilius Bickel.
3. Zacharias Mecher.
4. Iohannes Nidermeyer.
5. Petrus Georgigus Piccolin.
6. Iohannes Bernardi.
7. Iohannes Martinus.

Tenoristae:

1. Petrus Franciscus Barzii.
2. Ludovicus Bartolata.
3. Georgius Pichelmeyer.
4. Christophorus Rossii.
5. Andreas Denck.
6. Bernardio Grassi.
7. Iohannes Naubach.

Altistae:

1. Iacobus Philippus Ferrarius.
2. Balthasarus Poggioli.
3. Iohannes Baptista Bonvicino.
4. Michael Brasseschky.
5. Ludovicus Prandner.

Discantistae:

1. Petrus de Naghera.
2. Torquatus Giordani.
3. Comes Ottavio Ossasco.
4. Luca Salvatori.

Tubicines Musicales:

1. Iacobus Paradisus.
2. Rupertus Buchsthaler.
3. Georgius Zimmermann.
4. Henricus Kolb.
5. Christophorus Eckel.
6. Stephanus Werlich.
7. Ludovicus Pfeil.
8. Iohannes Peütler.
9. Ferdinandus Mager.
10. Abraham Stauber.
11. Melchior Lentz.

Tubicines non Musicales:

1. Michael Ladnitz.
2. Andreas Speyerer.
3. Georgius Beltz.
4. 1 Tympanista.

Item 12 Pueri et Scholastici cum Praeceptore. 1 Notista, 1 Calcant ut Germanico Idiomate vocatur, 1 Testudinum confector, 2 Instrumentorum famuli. Alias Musicorum Caesareorum aliorumque ad Musicam Imperialem spectantium ministrorum octoginta circiter numerantur.

Z tohoto seznamu je zřejmo, že v císařské kapele působilo pravděpodobně 31 Němců, 27 Italů, 1 Nizozemec a k těmto nutno ještě připočíst 1 tympanistu, 13 žáků s preceptorem a 5 dalších hudebníků. Tedy v císařské kapele bylo roku 1637 celkem zaměstnáno 78 osob. Poměrně značně tu byli zastoupeni trubači na žestové nástroje. Je zajímavé, že mezi hudebníky nenalzáme ani jediné české jméno!

¹⁴³ Z výčtu členů rožmberské kapely, který uvádí František Mareš (*Rožmberská kapela*, in: ČČM, LXVIII, 1894, 209 ad.), nejlépe poznáme, jak se již na sklonku 16. a na počátku 17. století uplatňoval český muzikantský živel na rožmberském dvoře. Dvorními varhaníky byli v Českém Krumlově a v Třeboni Martin Kraus (1594–1603) a jakýsi Melichar (1603–1611). Z trubačů a cinkěů uvádí Mareš tato jména: Ondřej (1594–96), Zíka (1594–6), Jan (1594–1602), Gregor (1552–95), Jan Štelcar, příjímím Švestka (1595 až 1611), od roku 1599 kapelník, muzikant a polní trubač, Jíra (1595), Pavel (1598–1602), Ondřej (1595), Hanka (1595), Jakub Spěchák (Mayer) z Horní Plané (1595–1603), Gírg, syn Gregora trubače (1594–96), Ezechiel (1596), Tomášek (1596), Dobiáš Chrobolský (1596–1611), Jan Koláček (1596–1602), Petr Koláček (1603–1611), Vávra, Vác-

lav Hrbáček (1603–11) a Jan Lupikot (1603–11). V letech 1602–11 působil tu jako diskantista Vavřínc Třeboňský (nar. 1580). Muzikanti sedávali u jídla až za pátým stolem. Celkem 6–7 hudebníků dostávalo plat, stravu a šaty. Nejprve měli trubačí 30 kop, později jen 18 kop, varhaník 50 kop, později pouze 40 kop platu.

¹⁴⁴ Kapela existovala i po vyměření rožmberského rodu, tedy v době, kdy se stal jejím dědicem Jan Jiří ze Švamberka. Tehdy byl jejím kapelníkem Petr Kolářček. V posledním údobí existence této kapely byl tu zaměstnán dvorní varhaník Martin Kraus (1594–1603).

Zprávy o kulturním životě na rožmberském dvoře podává archivář, knihovník a genealog Rožmberků Václav Březan (1550–1618) ve spise *Život Viléma z Rosenberka* (vydal František Palacký ve Staročeské bibliothece, sv. XXIV, Praha 1847). Březanův *Život Petra Voka* vydal roku 1880 František Mareš. Josef Dostál vydal nově *Letopisy Březanovy* v pražském Evropském literárním klubu (Praha 1941). Viz též Hynek Gross, *Inventář zámku v Českém Krumlově sepsaný roku 1600 V. Březanem* (České Budějovice 1920, zvl. otisk z Ročenky Vlastivědné společnosti jihočeské za rok 1929, 3 ad.). Nejnověji František Kavka, *Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století* (České Budějovice 1966).

Podle dochovaného hudebního inventáře, který vznikl na základě trojí inventarizace (1599, 1601 a 19. VIII. 1610), provozovala rožmberská kapela významné skladby tehdejšího evropského hudebního repertoáru. Z nizozemských skladatelů jsou zastoupeni v inventáři Orlando di Lasso, Ph. de Monte, Andreas Pavernagius (Pavernage), Peter Phalesius, Jacobus Regnart, Alex. Uttendal a Jaches Vert, z francouzských Pierre Certon, žák Josquina Després, z italských Agostino Agazzari, Giuseppe Biffi, Giulio Cartari, Julianus Eremita, Stefano Felis, Giovanni Giacomo Gastoldi, Giulio Gigli, Ruggiero Giovanelli, Luca Marenzio, Asprilius Peceli, Alessandro Striggio, Gregorio Turini, Orazio Vecchi a Camillo Zanotti, z německých Elias Nic. Ammerbach, Blasius Amon, Egidius Bassengius, M. Erh. Bodenschatz, Georg Dorfschmid, Christian Erbach, Gotthard Erythraeus, Petrus Fabricius, Melchior Franck, Johannes Ghro, Nic. Gotschovius, Adam Gumpetheimer, Hans Leo Haßler, Valentin Hausmann, Michael Herreries, Hieronymus Hoelzelius, Johann Jeep, Bernhard Klingenstein, Daniel Laknerus, Leonhard Lechner, Fridericus Lindner, Jacob Meiland, Andreas Müller, Valerius Otto, Linhart Paminger, Hieronymus Praetorius, Ludwig Rushard, Franz Sale, Paulus Sartorius, Melchior Schaerer, Bernhard Schmid, Kornel Schmyt, Georg Victorinus, Melchior Vulpus a Nicolaus Zangius (Zanger). Z českých emigrantů je tu uveden Christophorus Demantius a slovníký Jacobus Gallus-Handl. Českou hudbu domácího původu reprezentují v inventáři pouze *Zalmy na české texty* od Ambrosia Lobwassera, pak kantilény a moteta z jakéhosi bratrského kancionálu a *Zalťár* českého kněze Vavřínce Leandra Rvačovského z Rvačova (narozen 1515 v Roudnici). Jak je vidět, největší počet skladeb tu patří německo-italskému směru, který na sklonku 16. století také ovládal repertoár dvorské kapely Rudolfa II. v Praze. Z toho je patrné, že v rožmberské kapele se také neujala česká domácí hudební produkce. Rožmberský inventář uvádí také na 185 hudebních nástrojů a údaje o repertoáru kapely. Z tehdejších hudebních inventářů má snad nejvyhraněnější vnitřní systematiku.

O rožmberské kapele viz studie: František Mareš, *Rožmberská kapela* (in: ČCM LXVIII, 1894, 209 ad.) a Antonín Rybička, *Dějiny posledních Rožmberků* (in: ČCM LIV, 1880, 85 ad.). Podle Josefa Pečírky, který ve Stockholmu prostudoval Březanův katalog rožmberské knihovny, obsahovala tato knihovna 4.000 teologických, 2.600 historických, 1.400 filosofických, více jako 1.000 lékařských, 700 právnických, 500 básnických a 175 hudebních spisů. Inventář zaznamenává také 140 obrazů. Archiv hudební rožmberské kapely uvádí k roku 1601 48 instrumentálních skladeb, devět let později již 123 skladeb. Z pozdější doby se dochovaly v archivu česko-krumlovského zámku další 3 inventáře hudebnin, z nichž jeden pochází ze sklonku 17. století, druhý z roku 1706 a třetí je nedatován. Tyto 3 inventáře obsahují velké množství chrámových a světských skladeb, poněkud více ze 17. století, a soupis hudebních nástrojů.

Z rudolfinské doby, tedy ještě z údobí předbělohorského, se dochovaly další dva významné hudební inventáře, které nás názorně poučují o tehdejší hudební kultuře a praxi na českém venkově. Je to především hudební inventář latinské školy v Horním Slavkově u Lokte z roku 1605 (*Inventarium über die partes so bei der Schul Schlaggenwald vorhanden*). Slavkovská hudební škola používala inventáře na počátku 17. století, nejdříve od roku 1605. Vznikl pravděpodobně na konci rektorátu Jana Hauera z Grauenwerdy, který řídil slavkovskou hudební školu v letech 1599–1607. Obsahuje celkem 40 čísel vokálních chrámových skladeb. Tim není ovšem vyčerpán celkový počet skladeb, poněvadž jedno číslo inventáře obsahuje více kusů. Jsou tu mše Jacoba Regnarda, motety Andree Pavernagia, Valentina Hausmanna, skladby Hanse Lea Haßlera, Phil. de Monte, Hieronyma Praetoria, Hieronyma

Isaaca, Joh. Gottfrieda Walthera, Melchiora Vulpiuse aj. Je tu uvedena též skladba Orlanda Lassa. Podle obsahu, v němž převládá většinou německá a nizozemská polyfonie, i když celkový charakter repertoáru je jihoněmecký, dá se usuzovat, že se tu zračí reflex repertoáru Rudolfovy pražské kapely. Viz Adalbert Horčíčka, *Die Lateinschule in Schlaggenwald (1554—1624). Ein Beitrag zur Geschichte der Reformation* (Praha 1894). V tomto spise je jako třetí příloha otisknuta slavkovský hudební inventář. Tímto inventářem se zabýval též Emilian Troida ve studii *Kapitoly o české mensuralní hudbě* (in: Cyril LIX, 1933, 27 ad.).

Druhý hudební inventář z této doby pochází z kláštera ve Zlaté koruně. Byl pořízen po smrti opata Melichara Höldera roku 1608. Obsahuje díla Phil. de Monte, Orlanda di Lasso, Rudolpha Lassa, syna Orlandova, Fr. de Sale, Blasia Amona, Gregoria Aichingera, mši Giulia Belliho, šestihlasé madrigaly Orazia Vecchiho aj. V tomto inventáři se projevuje stejný stylový okruh jako u slavkovského inventáře, i když pražský centrální vliv je tu značně silnější. Viz Hynek Gross, *Inventář bývalého kláštera ve Zlaté koruně sepsaný po smrti opata Melichara Höldera roku 1608* (in: Sborník historického kroužku XXVII, 1926, 154) a Jaroslav Vanický, *Nad hudebními inventáři z počátku 17. století* (in: HRO X, 1957, čís. 14—15, 640 ad.). Ke kulturně historickému významu hudebních inventářů viz studii Jana Racka, *Hudební inventáře a jejich význam pro hudebněhistorické bádání* (in: ČMor. mus. XLVII, 1962, 135 ad.).

¹⁴⁵ Tak např. v rožmberských registrech z let 1594—1611 jsou uváděni hudebníci instrumentalisté vesměs české národnosti. O hudbě a její situaci v Čechách v době pobělohorské nás informují dva prameny. Je to především inventář hudebnin kostela P. Marie před Týnem z roku 1644 a inventář hudebnin pana Jana Viléma ze Švamberka (úmrtí z roku 1651). První má ještě značně konservativní ráz, kdežto druhý je již dokladem první naší nerenešancí sbírky hudebnin. O obou inventářích nás informuje Emilian Troida ve studii *Česká církevní hudba v období generálbasovém* (in: Cyril LX, 1934, 76).

¹⁴⁶ Viz Václav Vladivoj Tomek, *Starý hudební spolek v Praze* (in: Dalibor III, 1860, 3 ad.), Čeněk Zíbrt, *Jak se kdy v Čechách tancovalo* (Praha 1895, 242) a Ernst Rychnovský, *Ein deutsches Musikkollegium in Prag im Jahre 1616* (in: ZIMG, 1904, seš. 1, 20 ad., viz referát Čenka Zíbrta in: ČČM LXXIX, 1905, 331). Rychnovský ze svého německy šovinistického stanoviska označil Collegium musicum za jednoznačně německý hudební kroužek, ačkoli tu šlo o vysloveně politicky i nábožensky utrakvistické sdružení pražských milovníků světské a duchovní hudby. Rychnovský ve své studii také přetiskl německy psané stanovovy Collegia, jejichž originál je dnes deponován v Archivu hlavního města Prahy v konvolutu *Chaos rerum memorabilium* (I., 340—342). K tomu srovnej Martin Ruhnke, *Beiträge zu einer Geschichte der deutschen Hofmusik-kollegien im 16. Jh.* (Berlin 1963).

¹⁴⁷ Viz Karl Nef, *Die Collegia musica in der deutschen reformierten Schweiz* (St. Gallen 1897).

¹⁴⁸ O činnosti, společenském postavení a organizaci trubačských souborů pojednává Herbert Schlusche v práci *Stadtpeifer und Instrumentalbauer in Olmütz im 16. Jahrhundert* (disert., KU, Praha 1941—1942, strojopis, posuzovatelé: Gustav Becking a Wilhelm Wostry) a Bohumír Štědroň ve studiích *Společenské úkoly hudby v 18. století* (in: ČMM LXIX, 1950, 300 ad., též zvl. otisk) a *Zemští trubači a tympanisté v Brně* (in: Vlastivědný věstník moravský VII, 1952, čís. 3, 122 ad., též zvl. otisk). T ý ž, *Die Landschafts-Trompeter und Tympanisten im alten Brunn. Zur Entwicklungsgeschichte einer unbekanntenen Musikgesellschaft im 17. und 18. Jahrhundert* (in: Mf XXI, 1968, 438 ad.).

¹⁴⁹ Roku 1487 se připomínají dva trubači v Jindřichově Hradci, roku 1503 na dvoře rožmberském. Trubačské sbory se dají souvisle doložit od poloviny 16. století v Českých Budějovicích (1557), Kutné Hoře, Kolíně, Soběslavi aj. Z poloviny 16. století se dochoval inventář hudebních nástrojů českokrumlovských trubačů. Obsahuje také 18 článků, v nichž jsou vypočítány všechny povinnosti a úkoly trubačů vzhledem k jejich vrchnosti (cit. František Mareš, l. c., 213 ad.). Tento inventář dává možnost nahlédnout do společenského postavení trubačů na českých feudálních dvorech.

¹⁵⁰ O povinnostech povězných a trubačů v 15. a 16. století se zmiňuje Zikmund Winter ve své práci *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. I. a II. díl. Spisů musejních čís. CLXIII (Praha 1890 a 1892). V českých městech byl „speculator“ nebo „strážný“ též „povězný“. Poněvadž troubil, byl nazýván „tubicena“. V době válečné se nazýval „explorator“ neboli „špěhář“. Povězný měl především bit k „šturmu“ a hlásit čeň. Dále bil každou hodinu, vítal na věži vzácné hosty provozováním povězní hudby, vypomáhal při figurálních mších literátům, v poleďne a večer zpíval, dokonce

někde i motety a kantilény (jako např. ve Slaném). Trubač byl nejčastěji pozounér, byl pod přísahou a měl větší plat než hlásní. V rudolfínské době měla některá města své městské pozounéry. Hlásní, trubači a pozouněři bydleli zpravidla na věžích. V Liberci založila roku 1607 Kateřina v. Rádern městskou pozouněfskou kapelu. Pozounér měl tu týdne platu 1 kopy 48 grošů míšeňských. Byl povinen hrát v kostele a na radniční věži ráno a večer půl hodiny troubit a bubnovat. O svátcích, posvíceních a výročních trzích musil provozovat větší hudbu. Pražští pozouněři, kteří tvořili také kapelu, dostali roku 1585 od purkmistra rozsáhlou instrukci (viz Veleslavinský kalendář knihovny akademického gymnasia v Praze, str. 486). Jejich povinnost byla mimo jiné také tato: „*Ode dne Vzkříšení pána Krista až do sv. Michala předně v den Páně nedělní i v svátek v místě obyčejném domu rathouszského pobožné mutety, a zvláště pro tempore, a vešjeji každého dne všedního, kromě pátku a soboty, na věži rathousní dvakráte, ráno v hodinu čtrnáctou a po druhé v hodinu dvacátou druhou, potom od sv. Michala až do Veliké noci v neděli týmž způsobem jeho času letního, kromě všedních dnů, jednou, a to o poledni, na instrumenta ku pociťovosti jeho milosti Cisařské, též pana purkmistra, pánův i všech obyvatelů města tohoto toubiti mají*“ (viz Winter, l. c., 253 ad., 482).

¹⁵¹ O technicko-výrazových otázkách v evropské organologii 16. a 17. století pojednává Jan Racek ve studii *Hudební nástroje v dějinném vývoji lidské společnosti* (in: Sborník filozofické fakulty brněnské university, věnovaný Zdeňku Nejedlému, Brno 1953) a v knize *Stilprobleme der italienischen Monodie* (Praha 1965, 20 ad., 180 ad., zvláště na str. 136–138).

¹⁵² Údaje o nástrojích a nástrojařích 16. a 17. století v Čechách jsem získal laskavým prostřednictvím dra Alexandra Buchnera, za což mu vzdávám upřímné díky. Svě poznatky čerpám z dosud publikovaných prací Buchnerových, zvláště z jeho dvou prací *Zaniklé dřevěné dechové nástroje 16. století* (Praha 1952, též německy, anglicky a francouzsky, Praha, 1956 a 21957) a *Hudební nástroje od pravěku k dnešku* (Praha 1956).

¹⁵³ K nejstarším českým loutnovým tabulaturám patří loutnový sborník ze sklonku 16. století. Je uložen v hudebním oddělení Národního muzea v Praze. Vznikl v době působnosti německých a nizozemských skladatelů na dvoře Rudolfa II. Ostatní dochované loutnové tabulatury pocházejí až z pozdější doby a obsahují dokonce i četné transkripce vokálních skladeb.

¹⁵⁴ Viz Jaroslav Pohanka, *O nejstarších českých skladbách pro loutnu* (in: HRo VIII, 1955, 245), t ýž, *Loutnové tabulatury z rajhradského kláštera* (in: ČMor. mus. XL, 1955, 193 ad.), t ýž, *Loutna v Čechách* (zůstalo nedokončeno v rkp.), Emil Vogl, *Lautenisten der böhmischen Spätrenaissance* (in: Mf XVIII, 1965, 281 ad.) a Ferdinand Váňa, *Notační principy loutnových památek v českých zemích* (disert., Brno 1967, UJEP, strojopis).

¹⁵⁵ O pražských a brněnských houslařských dílnách viz práci Karla Jalovce, *Čeští houslaři* (Praha 1959, též německy a anglicky) a Jany Penkalové-Tláskalové, *Brněnští houslaři* (diplomová práce, Brno 1965, UJEP, strojopis).

¹⁵⁶ Viz práci Methoda Lumíra Sychry, *K dějinám varhan a varhanní hry v Čechách* (disert., Praha 1912–13, UK, posuzovatelé: Zdeněk Nejedlý a František Čáda, též in: C XXXVII, 1911, 134 ad., 153 ad. a XXXVIII, 1912, 17 ad., 33 ad., 57 ad., 98 ad., 123 ad., 134 ad., 151 ad.).

¹⁵⁷ Při stavbě varhan svatovítského dómu bylo účastno však více varhanářů, z nichž jmenujme aspoň Jürga Eberta. Roku 1562 povolal císař Domenico da Pozzo, aby varhany pozlatil a pomaloval. Dokončením varhan pověřil císař roku 1563 Jonase Scherera, ale Scherer zemřel ještě před jejich dokončením roku 1565. Z pomocníků Schererových v Praze jsou jmenováni varhanáři Jonas Schmidt (1562–4), Hans Rißpaur (1562–4), Hans Rabensteiner (1565) a Peter Grienwaldt (1563–65).

¹⁵⁸ Velkolepý varhanní stroj vznikl během 14 let. Roku 1565 mohl sdělit arcivévoda Ferdinand Tyrolský svému bratru císaři Maxmiliánu II., že „*vast alle, die es bisher gesehen, dahin vergleichen, daß in der Christenheit ein solch Werk schwerlich sein wurdet*“ (viz Walter Senn, *Musik und Theater am Hof zu Innsbruck*, Innsbruck 1954, 65).

¹⁵⁹ V 16. století se vyučovalo hudbě např. na německých školách jednu hodinu týdně. O tom se blíže zmiňují K. Held ve studii *Das Kreuzkantorat zu Dresden* (in: Vfmw X, 1894, 246 ad.) a Rudolf Wustmann v knize *Musikgeschichte Leipzigs* (Leipzig 1909, I, 105). Jak se vyučovalo hudební teorii na počátku 16. století, dočteme se ve studijním sešitu Georga Donata z doby kolem roku 1543, jehož obsah zpracoval a vydal Adolf Aber v pojednání *Das musikalische Studienheft des Wittenberger Studenten Georg Donat* (um 1543, in: SIMG XV, 1913–14, 68 ad.). Viz též Bohumil Liebich, *Hudební výchova školská v době humanismu a reformace* (disert., Praha 1934–5, KU, strojopis, posuzovatelé:

Zdeněk Nejedlý a Otakar Kádner) a Eva Badura, *Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts im 16., 17. und 18. Jahrhundert* (disert., Innsbruck 1953, strojopis).

¹⁶⁰ Podle dochovaných inventurů a kšaftů je zřejmo, že kantori v 16. a 17. století mivali též hojnost knih a hudebnin. V kšaftu z roku 1548 Martina Jehněte, kantora u sv. Martina v Praze, čteme mezi jiným, že měl jedny partes quinque vocum, druhé quator officia a třetí partes, na kterých jsou „*proporcii a tenori*“. Pak tam byly partes, na nichž bylo napsáno *officium Spiritus sancti* a druhé *Patris sapientia*. V inventáři z roku 1609, který obsahoval svršky po kantoru Matyáši Stupanovi Jimramovském, zemělém v Praze, nalézáme množství partesů pro pět, šest, osm hlasů, mši pro 8 hlasů, hymny, invitoria pro 5 hlasů, knihu cantilenarum, což svědčí o tom, že vydatně pěstoval hudbu. Měl také bohatou knihovnu, v níž byly i četné hudební knihy jako *Psalterium Erbani Hessi, Origines Super psalterium*, latinsko-řecký žaltář, *Partes quinque vocum, partes quator vocum* a šestihlasé partes. Viz Karel Konrád, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literárských bratřev* (Praha 1893) a Zikmund Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. století. Kulturně historický obraz* (Praha 1921).

¹⁶¹ V 16. století vznikly tyto nejdůležitější hudebně teoretické traktáty, které lze rozdělit do tří skupin podle místa vydání:

I. Skupina norimberská, k níž patří Adrianus Petit Coclicus (*Compendium musices* z roku 1552), Sebastianus Heyden (*De arte canendi* z roku 1540), Nicolaus Roggius (*Musicae practicae elementa* z roku 1546) a H. Faber (*Compendium musicae* z roku 1548).

II. Skupina lipská, kterou tvoří hudební teoretikové Andreas Ornithoparchus (*Musicae activae micrologus* z roku 1517), Georg Rhaw (*Enchiridion utriusque musicae practicae* z roku 1518), Galliculus (*Isagoge de compositione cantus* z roku 1520).

III. Skupina wittenberská, k níž jsou počítáni Nikolaus Listenius (*Rudimenta musicae* z roku 1533), Johannes Spangenberg (*Quaestiones musicae* z roku 1536), Johannes Galliculus (*Libellus de compositione* z roku 1538), Martin Agricola (*Rudimenta musicae* z roku 1539) a Hermann Finck (*Practica musica* z roku 1556).

Nejvýznamnější z těchto tří skupin je skupina wittenberská (viz K. Benndorf, *Sethus Calvisius als Musiktheoretiker*, in: VfMw X, 1894, 411). Učebnice těchto skupin ovládaly hudebně teoretické myšlení celé tehdejší střední Evropy. Dokonce též v Polsku byly rozšířeny a odtud se nepochybně dostaly také k nám (viz Adolf Chybiński, *Polnische Musik und Musikkultur in ihren Beziehungen zu Deutschland*, in: SIMG XIII, 1912, 470; též, *Die Musikbestände der Krakauer Bibliotheken 1500–1650*, tamtéž 383 ad. a též, *Die deutschen Musiktheoretiker im 16.–18. Jh. und die polnische Musik*, in: ZIMG XIII, 1911–12, 56 ad.). Jak byly tyto učebnice u nás rozšířeny, o tom svědčí exempláře hudebních traktátů Cochlaeových, Finckových, Coclicových, Faberových a Ornithoparchových v Národní a universitní knihovně v Praze, Listeniových a Haugkových v klášterní knihovně na Strahově. Podle Wintroy knihy *Život a učení na partikulárních školách* (str. 575) také Spangenberg nebyl u nás neznámý.

¹⁶² V 16. století byla v Čechách rozšířena hudebně teoretická díla francouzského hudebního teoretika Nicolaue Wollicka (1480–1541), zvláště jeho *Opus Aureum musicae* (Köln 1501, další vydání 1504–5, 1508–9), Johanna Cochlaea (1479–1552), především jeho *Musica* (1507) a *Tetrachordum musices pro iuventutis Laurentianae eruditione* (Nürnberg 1511, 1526), českého rodáka Johanna Vogelsanga (životní data neznámá) *Musicae rudimenta* (Augsburg 1542) a vratislavského kantora Virgilia Haugka (životní data neznámá) spis *Erotomata Musicae practicae ad captum puerilem formata* (Wrocław 1541). Tehdy také došlo ke značnému rozvoji hudebně teoretické literatury v Itálii. Na sklonku 15. a na počátku 16. století působili v Itálii hudební teoretikové Nicolaus Burtius, Philippus de Caserta, Franchino Gaffori (Franchinus Gaffurius), Španěl Bartolomé Ramos de Pareja (Ramis), Giovanni Spataro aj.

Viz Hugo Riemann, *Geschichte der Musiktheorie im IX.–XIX. Jh.* (Leipzig 1898), Hermann Abert, *Die Musikanschauung des Mittelalters* (Halle 1905), M. Appel, *Terminologie in den mittelalterlichen Musiktraktaten* (disert. Berlin 1925) a Gerhard Pietsch, *Die Musik im Erziehungs- und Bildungsideal des ausgehenden Altertums und frühen Mittelalters* (in: Studien zur Geschichte der Musiktheorie im Mittelalter II., Halle 1932).

¹⁶³ Na tuto skutečnost správně poukazuje Růžena Mužíková ve své kandidátské disertační práci *Paulirini de Praga MUSICA. Příspěvek ke dějinám české hudby 15. století* (Praha 1964, strojopis).

- ¹⁶⁴ O Philomatovi psal Antonín Truhlář v Českém časopise filologickém V, I, 81 a Jan Trojan v práci *Muzika Václava Philomata z Jindřichova Hradce* (disertace, Brno 1950, strojopis).
- ¹⁶⁶ Viz K. W. G ü m p e l, *Die Musiktraktate C. v. Zabern* (in: Abh. der geistes- u. sozialwiss. Klasse der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz 1956, čís. 4).
- ¹⁶⁶ Otakar Hostinský, *Jan Blahoslav a Jan Josquin* (Praha 1896) a Vladimír Helfert, *Muzika Blahoslavova a Philomatova* (in: Sborník Blahoslavův, Píerov 1923).
- ¹⁶⁷ O H. Finckovi viz L. Erk, N. Selnecker und H. Finck (in: MfM XI, 1877) a P. Matzdorf, *Die Practica Musica* (disertace, Frankfurt a. M. 1957). O Listeniovi Georg Schünnemann, *Musica Nicolai Listenii* (faks. vydání podle edice z roku 1549, in: Veröff. d. Musik-Bibliothek Paul Hirsch VIII, Berlin 1927). O Ornitoparchovi J. W. Lyr a, *Andreas Ornitoparchus und dessen Lehre v. d. Kirchenaccenten* (Gütersloh 1877, k tomu viz J. Richter in: MfM X, 1878). O Adrianu Petit Coclicovi M. Van Crevel, *Adrianus Petit Coclicus* (Den Haag 1940, srv. recenzi H. Zenccka in: Mf VII, 1942).
- ¹⁶⁸ Rozbor Josquinovy Muziky minuciózně provedl Otakar Hostinský ve spise *Jan Blahoslav a Jan Josquin. Příspěvek k dějinám české hudby a theorie umění XVI. věku* (in: Rozpravy České akademie, roč. V., čís. 1, třída I, Praha 1896). Viz též Ladislav Dolanský, *Johannes Josquinus a Václav Solín* (in: Listy filologické XXVIII, 1901, 17 ad.). Hostinský byl toho mínění, že jméno Josquin je patrně pseudonym některého člena Jednoty bratrské. Šlo tu podle něho o Václava Solína, českého tiskaře, korektora a pomocníka Jana Blahoslava při vydávání kancionálu Šamotulského (1561). Podle nejnovějšího bádání autorem Josquinovy Muziky je patrně již svrchu uvedený Jan Facilis. Viz Ivan Vávra, *Dnešní stav josquinské otázky* (in: Listy filologické V, LXXX, 1957, sv. 2, 253 ad.) a t ý ž, *Autor tzv. Josquinovy Muziky* (in: Miscellanea musicologica XI, 1959, 35 ad.).
- ¹⁶⁹ Viz Adolf Chybiński, *Teoria mensuralna w polskiej literaturze muzycznej pierwszejei połowy XVI-go wieku* (Krakov 1911).
- ¹⁷⁰ W. Wölbing, *Der Drucker und Musikverleger Georg Rhaw* (disert., Berlin 1922), J. G. Leuckfeld, *Verbesserte hist. Nachricht v. d. Leben und Schriften J. Spangenbergers* (Gröningen 1720) a B. Nagel, *C. Spangenbergers Meistersingerbild* (in: Archiv für Kulturgeschichte XXXI, 1942).
- ¹⁷¹ K úplnosti o českém knihtisku uvádím, že roku 1468 vyšla v Plzni první česká tištěná kniha s názvem *Kronika trojanská*. Konrad Haebler, *Handbuch der Inkunabelkunde* (1925) uvádí rovněž rok 1468 jako rok českého prvotisku. Dále konstatuje, že česká inkunabule *Kronika trojanská* patří nesporně k nejstarším reprezentativním evropským prvotiskům vůbec.
- ¹⁷² Faksimilované vydání Rohova kancionálu pořídil Zdeněk Tobolka v publikaci *Pražský tisk Pavla Severýna z Kapí Hory z roku 1541 „Pisně chval božských“* (in: Monumenta Boh. typogr., sv. 3, Praha 1928).
- ¹⁷³ V Šamotulech vytiiskl roku 1561 Alexander Oujezdský proslulý bratrský kancionál *Pisně chval božských* za redakce Jana Blahoslava (další vydání kancionálu vyšla r. 1564 v Ivančicích, 1576 a 1581 v Kralicích). Roku 1569 vyšla v Ivančicích Blahoslavova *Muzika* (1. vyd. roku 1558 v Olomouci). Roku 1587 byl vydán v Kralicích kancionál Jiřího Strejce *Žalmové aneb zpěvové svatého Davida*.
- ¹⁷⁴ O olomouckých tiskárnách najdemé údaje ve studii Václava Nešpora, *Knihovny měšťanů olomouckých v 18. století* (in: Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci 1965, čís. 123, 1 ad.).
- ¹⁷⁵ O českém knihtisku a nototisku 16. a 17. století pojednává tato nejdůležitější literatura: Antonín Rybička, *Melantrichové z Aventina a tiskárna jejich* (in: ČČM XXXIX, 1865, 123 ad., 209 ad.), t ý ž, *Jiří Melantrich z Aventina a tiskárna jeho* (in: Světozor IV, 1870, čís. 13, 100 ad., čís. 14, 106 ad.), Beda Dudík, *Dějiny knihtiskařství na Moravě od vzniku jeho až do roku 1621* (Brno 1876, ref. J. Jirečka in: ČČM L, 1876, 754 ad.), Čeněk Zíbrt, *Bibliografický přehled českých tištěných písní* (Praha 1895), t ý ž, *K dějinám českého knihtisku* (Praha 1913 a 1925), Zikmund Winter, *Český průmysl a obchod v XVI. věku* (vydal J. V. Šimák ve Spisech musejních, čís. CLXXIV, Praha 1913), Josef Wolf, *Dějiny českého knihtisku do roku 1848* (Praha 1926), Zdeněk Tobolka, *Dějiny československého knihtisku v době nejstarší* (in: Rozpravy Čs. společnosti knihovědné, Praha 1930), t ý ž, *Knihopis českého a slovenského tisku od doby nejstarší až do konce 18. století* (díl. II, část I—VI, Praha 1939—63), R. J. Vonka, *Nejstarší notový tisk český* (in: Ročenka čsl. knihtiskařů XV, 1932), Erwin Richter, *Geschichte des Musiknotendrucks in den böhmischen Ländern bis 1615* (disert., Praha 1933—34, strojopis), Jiří Dostál, *České knihtiskařství v 15. a 16. století* (in: Co daly naše země Evropě a lidstvu, Praha ²1940, 128 ad.), Mirjam Daňková, *Bratrské tisky Ivančické a Kralické* (1564—1619,

Praha 1951), P. Spunár, *Príspevek k dějinám Severýnské tiskárny v Praze* (in: Čas. Nár. musea CXXII, 1953, 56 ad.), Jaroslav Vanický, *Nigrinovy hudební tisky* (in: HRo XII, 1959, 608), týž, *Vývoj českého tisku not* (in: Hudební novinky SHV 1961, 10 ad.) a M. Kopecký, *Staročeské rukopisy a tisky* (Praha 1965).

¹⁷⁶ Ke kulturním poměrům na moravských zámeckých sídlech Žerotínů viz tyto prameny a literaturu: Petr Chlumecký, *Die öffentliche und Privat-Correspondenz, die Tagebücher und Urkundensammlungen Carl des älteren Herren von Zierotin* (in: Schriften der historisch-statistischen Sektion VII, 1854, 55 ad.), František Dvorský, *Dopisy Karla st. z Žerotína z let 1591–1610* (in: Archiv český XXVII, 1904, str. XVII), František Hrubý, *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636. Listy Karla st. z Žerotína 1628–36* (Brno 1937), Petr Chlumecký, *Carl von Zierotin und seine Zeit* (Brno 1862), František Hrubý, *Ladislav Velen z Žerotína* (Praha 1930, 43) a Otakar Odložilík, *Karel st. z Žerotína* (Praha 1936). Viz též Miroslav Boháček-František Čáda, *Žerotínské rukopisy bludovské* (in: Sborník Národního musea v Praze. Řada C – literární historie, sv. III, čís. 3–4, Praha 1958).

¹⁷⁷ Cílý společenský a hudební život se rozvinul ve Velkých Losinách za Jana Ludvíka z Žerotína (1691–1761), k němuž nemálo přispěla také jeho manželka Marie Františka, roz. z Herbersteinu. Doklad k tomu poskytují některé rkp. prameny (cit. u Boháčka-Čády pod čís. 146–147, 151, 161 a snad také čís. 153), kde nalézáme zmínky o hudební produkci při zámecké hostině („*tafel-music*“). Na tomto zámku se podle všeho soustavně pěstovala hudba. Dovídáme se o tom z deníků Jana Jáchyma z Žerotína (zemřel 1716). Že tato hudební kultura tu měla podle všeho již starší tradici, o tom zase svědčí záznamy v losinském katalogu z roku 1713, kde je uveden rkp. materiál nástrojových hlasů ouvertur Jeanu Baptiste Lullyho (1633–1687). Jsou to tři rkp. konvoluty s nápisy „*Musique dans les Grottes Versail*“ a na 1. str. I. a II. svazku je žerotínské ex libris s tímto nápisem „*Ex libris bibliothecae comit. Zierotinianae Ullersdorfii*“. Opis pochází z konce 17. století a dnes je uložen v ústavu hudební vědy filosofické fakulty Palackého university v Olomouci. V losinském inventáři z roku 1713 je uvedena také tabulatura skladeb Samuela Marescalca (Mareschall, nar. 22.? v. 1554 v Tournai, zemřel mezi 23. IV. a 17. XII. 1640 pravděpodobně v Basileji). Jde tu o tabulaturu pro spinet, jejíž rkp. byl autorem věnován 1593 Ladislavu Velenovi z Žerotína za jeho pobytu v Basileji. Jak se dostal na Losiny, nelze zjistit. Tabulatura má tento titul: „*Les psaumes de David en tablature sur l'espinete. 1593.*“ Na str. IX je věnování: „*In gratiam illustris ac generosi domini Ladislai Weleni, baronis a Zerotin, domini in Triba Moravorum, Hoenstadt, Lunteburg et caet., DN. S. clementissimi Psalmodum Davidicorum melodias instrumento composuit, accomodavit, propria manu scriptis eidemque D. D. Samuel Marescall, Tornacen. Fland. nuper musicus et organista Basiliensis. Anno Domini M. D. XCIII.* Opis XVI., XI. a 173, stran 31,5×20 cm., bělavá, zlatě tlačená pergamenová vazba, na přední desce iniciálky „LWLBAZ“ (*Ladislava Welenus Liber Baro A Zierotin*) a letopočet 1593. Na str. VII: „*Ex Libris bibliothecae comit. Zierotinianae Ullersdorfii.*“ Zámecká signatura: IV-1726 Losiny 18. Na str. 165 je návod, jak ladit spinet: „*Wie man ein instrument stimmen soll.*“ Nejstarší kodex losinské větve Žerotínů obsahuje rkp. modliteb a písní „*na žalmy složených*“. Má čtyři díly. Jeden je anonymní a tři uvádějí jako skladatele „*kněze Jana Machka*“. Je to unikátní rkp., poněvadž je dosud mezi českou tištěnou kancionálovou literaturou neznámý.

Zmínky o domácí kapele a o provádění hudby na žerotínském zámku najdeme již ve svrchu zmíněných denících Jana Jáchyma z Žerotína (*Tagebücher des Johann Joachim von Zerotin aus d. J. 1704–1716*), které obsahují 21 svazků různého počtu folií a velikosti. Stará zámecká sign.: V-2275/1-21. Dnes jsou ve SAR v Brně, sign.: Žerot. dep. 39/I–XXI. Viz M. Boháček - Fr. Čáda, *Žerotínské rukopisy bludovské* (zvl. na str. 18, 22 a 137).

¹⁷⁸ V 17. a 18. století se stávají důležitými centry hudebního dění na Moravě především šlechtické zámecké kapely, které postupně vznikaly v údobí pozdního baroku a raného hudebního klasicismu na residencích moravské šlechty (Kroměříž, Tovačov, Brtnice, Holešov, Vyskov, Jaroměřice n. Rokytou aj.). Byl to tehdy zcela všeobecný, téměř po celé Evropě rozšířený zjev. Tyto kapely se totiž staly typickým výrazem tehdejšího životního stylu a dobového hudebního a estetického vkusu. Vždyť hudba tvořila nedílnou součást života šlechtické společnosti. Stylová základna, hudební repertoár a intenzita hudebního života na našich zámcích se řídily a byly usměrňovány vyhraněností hudebního vkusu a uměleckým vzděláním šlechtických majitelů zámeckých residencí. Ti byli namnoze ve spojení s ostatními centry evropského hudebního dění. V 17. století se naše zámecké kapely vyvíjely pod vlivem nástrojové hudby, která byla k nám importována jednak z Vídne (repertoár císařské dvorní kapely), jednak z Itálie. Téměř všechen dochovaný pramenný

materiál (skladby a inventáře) svědčí o tom, že tu šlo o pozdně barokní hudbu nebo o hudbu barokně klasické slohové orientace. Není vyloučeno, že další archivní výzkumy naše dosavadní vědomosti i názory poněkud zkorigují a doplní. Nicméně již dnes rodinné šlechtické archívy, dochované hudební skladby, inventáře hudebních a hudebních nástrojů nás spolehlivě informují o moravských šlechtických kapelách v 17. a 18. století např. v Kroměříži za biskupa Karla Liechtensteina z Castelcornu, v Tovačově za Julia Salma, v Brtnici za Collaltů, v Holešově za Rottalů, ve Vyškově za Dietrichsteinů, v Jaroměřicích n. Rokytinou za Questenberků apod. Dosavadní tvrzení, že zámeční hudebníci se rekrutovali pouze z řad zámeckých lokajů, se nedá nadále držet. Archivní dokumenty nás přesvědčují, že naopak zámeční hudebníci zastávali také dokonce úřední funkce komořích, hofmistrů, tedy postavení nejvyšších zámeckých úředníků. Toto zjištění však platí až pro konec 17. a 18. století. Obecně o českých a moravských šlechtických kapelách se zmiňuje tato nejdůležitější literatura: Vladimír Helfert, *Hudební barok na českých zámcích* (Praha 1916), t ý ž, *Hudba na jaroměřickém zámku* (Praha 1924), Paul Nettl, *Musik-Barock in Böhmen und Mähren* (Brno 1927), Jan Racek, *Nástrojová hudba na Moravě a ve Slezsku v 18. století* (in: Čsl. Vlastivěda VIII, Praha 1935, 479 ad., a 665 ad.), t ý ž, *Duch českého hudebního baroku* (Brno 1940), t ý ž, *Česká hudba* (Praha 1958, 201 ad.) a Theodora Straková, *Die musikalische Kultur auf den Schlössern Mährens im 17. und 18. Jahrhundert* (předneseno na kongrese *Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz 1966, strojopis). O českém hudebním repertoáru v 16.—18. století pojednává studie Jiřího Fukáče, *Zu den Entwicklungstendenzen des tschechischen Musikrepertoires seit dem Spätrenaissancezeitalter* (in: *Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz 1966 — *Beiträge zur Geschichte alter tschechischer Musik*, Praha 1966, 51 ad.). O kapele biskupa Karla Liechtensteina z Castelcornu pojednává nejnověji Jiří Sehnal ve studii *Die Musikkapelle des Olmützer Bischofs Karl Liechtenstein-Castelcorn in Kremsier* (in: *Kirchenmusikalisches Jahrbuch* 1967, 79 ad.). V této studii je také uvedena podrobná literatura o kroměřížské Lichtenštejnově kapele.